

Тема:

25 – 26 вересня
2026 року
відбулося чергове
засідання РАУ

с. 3

Голова РАУ, НААУ
Лідія Ізовітова
взяла участь
у роботі
IV Міжнародної
конференції
Союзу адвокатів
Республіки
Молдова

с. 6

Дайджест
діяльності
комітетів
та секцій НААУ
за серпень –
вересень 2026 року

с. 8

Історія
адвокатури:
Адвокат
Андрій Яковлів:
професійне
та громадсько-
політичне
становлення
(поч. XX ст. – 1917 р.)

с. 52

ЗМІСТ

Новини та події

25 — 26 вересня відбулося чергове засідання
РАУ..... 3

Голова РАУ, НААУ Лідія Ізовітова взяла
участь у роботі IV Міжнародної конференції
Союзу адвокатів Республіки Молдова..... 6

Від Олександрівська до радянських репресій:
презентовано книгу про історію запорізької
адвокатури..... 7

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ
за серпень — вересень 2026 року..... 8

Міжнародний досвід

О. Мурзановська
Перевірка паспорта та правових підстав
під час перетину українсько-польського
кордону..... 28

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації
адвокатів України, Ради адвокатів
України

Гвоздй В. А.

Заступник Голови Національної
асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної
асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України

Місяць А. П.

в. о. Голови Вищої
кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої
кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури України

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії
адвокатури

Ковтун М. С.

Шеф-редактор офіційного
бюлетня «Вісник НААУ»

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія KB № 20370-10170 Р
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3,
поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Спортивне право

Г. Гніздовська, Ю. Гречко

Захист прав професійних

футболісток: сучасні виклики

та особливості доказування..... 32

Цивільні справи

О. Розгон

Роз'єднання рідних брата і сестри:

особливості визначення їх місця

проживання..... 39

Практика ЄСПЛ

В. Ковтун, М. Ковтун

Право судді на свободу

висловлювань: стаття 10 Конвенції..... 49

Історія адвокатури

Б. Андрусишин

Адвокат Андрій Яковлів:

професійне та громадсько-

політичне становлення

(поч. XX ст. — 1917 р.)..... 52

Головний редактор
Ізовітова Л. П.

Шеф-редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія KB № 20370-10170P

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
30.09.2026 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2026.
Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який
спосіб творів (окремих частин

творів), розміщених у бюлетені
«Вісник Національної асоціації
адвокатів України», допускається
лише за дозволом Національної
асоціації адвокатів України.
При відтворенні матеріалів,
що містяться у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма)
автора твору обов'язкові.

25 — 26 ВЕРЕСНЯ

ВІДБУЛОСЯ ЧЕРГОВЕ ЗАСІДАННЯ РАУ

25 та 26 вересня у селі Плав'я Львівської області відбулося засідання Ради адвокатів України.

НЕОБХІДНИЙ НЕЗАЛЕЖНИЙ КОНТРОЛЬ ПЕРЕД ВИКОРИСТАННЯМ МАТЕРІАЛІВ НСРД ПРОТИ АДВОКАТА — ЛІДІЯ ІЗОВІТОВА

Вона звернула увагу на ситуації, коли НСРД формально проводять щодо однієї особи, але в такий спосіб отримують доступ до її комунікації з адвокатом. Надалі ці матеріали використовують для формування підозри та обвинувачення вже стосовно самого адвоката.

За словами Лідії Ізовітової, якщо отримана інформація стосується адвоката, має існувати момент, з якого починають діяти спеціальні гарантії професії. Саме тому в НААУ напрацювали позицію щодо необхідності впровадження відповідних фільтрів під час здійснення процесуального контролю до того, як сторона обвинувачення використає такі відомості. У межах цього контролю має бути встановлено, чи становить інформація адвокатську таємницю та чи допускається її розкриття.

МАЙЖЕ 300 АДВОКАТІВ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ ВІЙСЬКОВИМ PRO VONO — ДАНІ ЄРАУ

У ЄРАУ 290 адвокатів позначили, що надають правничу допомогу військовослужбовцям pro bono. Загалом інформацію про надання послуг pro bono внесли до ЄРАУ 819 адвокатів.

Оновлену статистику ЄРАУ станом на 17 вересня 2026 року представив під час засідання РАУ заступник голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій**.

Найбільше адвокатів, які вказали надання безоплатної допомоги військовослужбовцям, зареєстровано у Києві — 78 та Київській області — 60. У Дніпропетровській області відповідну позначку внесли 25 адвокатів, у Львівській — 23, Харківській — 16, Тернопільській — 12, Одеській — 11. По десять таких адвокатів зареєстровано у Донецькій та Хмельницькій областях.

За загальною кількістю позначок про надання послуг pro bono також лідирує Київ — 263 адвокати. У Дніпропетровській області такі відомості зазначили 132 адвокати, у Київській — 118, Львівській — 58, Донецькій — 38.

АДВОКАТ — СПІВРОЗМОВНИК ОБ'ЄКТА НСРД: ЧИ МОЖНА ВИКОРИСТАТИ ЗАПИС?

Якщо під час негласних заходів, санкціонованих щодо однієї особи, було зафіксовано спілкування з адвокатом, подальше використання отриманих матеріалів викликає запитання з огляду на забезпечення захисту адвокатської таємниці. Цю проблему розглянули на засіданні РАУ.

Приводом стала ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 18.03.2026 у справі № 991/3097/23, в якій надано оцінку доводам сторони захисту щодо допустимості результатів НСРД, під час яких було зафіксовано спілкування за участю адвоката. При цьому матеріали провадження не містили окремих ухвал слідчого судді про надання дозволу на проведення негласних дій безпосередньо щодо адвоката.

Рада не оцінювала винуватість конкретної особи у справі, допустимість доказу чи законність судового рішення. Предметом стала системна проблема: інформація, одержання якої санкціонували щодо іншої особи, надалі може використовуватися для кримінального переслідування самого адвоката.

З урахуванням інформації, що була надана доповідачем з цього питання — членом РАУ **Ганною Лазарчук**, РАУ затвердила правову позицію та визнала необхідним законодавче запровадження у кримінальному процесі спеціальної процедури попередньої незалежної фільтрації (відокремлення) інформації, яка становить або потенційно може становити адвокатську таємницю, до надання стороні обвинувачення доступу до її змісту, а також окремого процесуального контролю у випадку наміру використати такий матеріал для кримінального переслідування самого адвоката.

Також РАУ доручила профільним комітетам НААУ підготувати концепцію змін до КПК та, за необхідності, до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Механізм фільтрації пропонується поширити не лише на НСРД, а й на обшуки, огляд і вилучення електронних пристроїв, копіювання цифрових даних, тимчасовий доступ до речей і документів, електронної пошти та хмарних сховищ.

«АДВОКАТ+» РОЗШИРИВ РОБОТУ ДО 31 ВІЙСЬКОВОЇ БРИГАДИ

Проект «Адвокат+» розширив роботу з трьох пілотних бригад до 31 військової бригади. Цього тижня до ініціативи долучилися нові підрозділи Національної гвардії України, а правничу допомогу в межах проекту надають понад 60 адвокатів з різних регіонів України.

Про результати роботи розповів голова Комітету НААУ з питань захисту постраждалих від збройної агресії проти України, компенсаційних механізмів

та євроінтеграційного правового забезпечення відновлення **Андрій Єрмак**.

За його словами, лише за останній місяць адвокати проекту опрацювали 308 звернень військовослужбовців і членів їхніх родин. Допомогу надають фахівці, які знають контекст роботи відповідного підрозділу та можуть супроводжувати питання до отримання результату.

За період своєї діяльності Комітет підготував і напратив понад 30 пропозицій щодо змін до законодавства. Вони стосуються, зокрема, виплат, звільнення з військової служби, лікування і проходження експертизи особами, звільненими з полону, а також житлових та інших питань. Окремо Комітет підготував пакет із 12 пропозицій до постанов Кабінету Міністрів і наказів міністерств щодо захисту українського бізнесу, який постраждав унаслідок збройної агресії. За словами Андрія Єрмака, значну частину цих змін можна реалізувати на рівні підзаконного регулювання без проходження окремої законодавчої процедури в парламенті.

Комітет і надалі планує розширювати «Адвокат+», залучати нові бригади й адвокатів з усіх регіонів України.

ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ НЕ МОЖЕ ПІДМІНЯТИ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ КДКА

Чи може цивільний суд у справі про захист честі, гідності та ділової репутації повторно оцінювати відомості з дисциплінарної скарги на адвоката, які вже перевірила КДКА і на підставі яких ухвалила рішення про дисциплінарну відповідальність?

По вказаному питанню доповідав секретар РАУ **Igor Колесников**.

За результатами розгляду РАУ схвалила правову позицію щодо спеціального режиму відомостей, викладених у дисциплінарній скарзі, та неприпустимості використання цивільного судочинства як паралельного механізму фактичного перегляду рішення КДКА.

Також РАУ вирішила звернутися до Вищої ради правосуддя з дисциплінарною скаргою щодо обставин здійснення правосуддя суддею, який розглядав цивільну справу. При цьому у РАУ окремо наголосили, що не ставлять перед ВРП питання про скасування, зміну чи перегляд судового рішення по суті.

У НААУ ПРОАНАЛІЗУЮТЬ СУДОВІ ДОЗВОЛИ НА ОБШУКИ АДВОКАТІВ ТА ІНШІ СЛІДЧІ ДІЇ

Ухвали слідчих суддів за 2025 — 2026 роки перевірять на предмет дотримання вимог законодавства

та гарантій адвокатської діяльності під час їх постановлення і виконання. Для цього розпорядженням голови НААУ, РАУ **Лідії Ізовітової** створено робочу групу.

Вона має системно проаналізувати ухвали про надання дозволів на проведення обшуків стосовно адвокатів, а також про інші слідчі та процесуальні дії, які не враховують спеціальний статус адвокатів, але передбачають можливість втручання в адвокатську діяльність, порушення прав адвокатів і встановлених законом професійних гарантій.

Метою цієї роботи визначено забезпечення гарантій адвокатської діяльності та недоторканності адвокатської таємниці.

Робоча група вивчатиме, чи були дотримані вимоги законодавства під час постановлення відповідних ухвал. Окремо мають бути встановлені випадки порушення гарантій адвокатської діяльності під час прийняття та виконання судових рішень.

За результатами аналізу буде підготовлено звіт про виявлені проблеми.

Очолила робочу групу представник адвокатів Хмельницької області у складі РАУ Оксана Каденко. До її складу також увійшли заступник голови РАУ Олексій Кухар, секретар РАУ Ігор Колесников, представники адвокатів регіонів у складі Ради Барбара Калюжна, Ганна Лазарчук, Олексій Слівінській та Анатолій Тельман.

Крім того, до роботи залучено голову Комітету захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області Вадима Семенова, голову Комітету НААУ з питань незалежності правосуддя та судової влади Андрія Циганкова, а також члена Ради адвокатів Київської області та Комітету захисту гарантій адвокатської діяльності цієї Ради Олега Чернобая.

СУЦІЛЬНИЙ ДОСТУП ДО РАХУНКІВ АДВОКАТІВ ЗАГРОЖУЄ РОЗГОЛОШЕННЯМ ДАНИХ КЛІЄНТІВ — РАУ

Відомості про операції за банківськими рахунками адвоката, адвокатського бюро чи об'єднання, за якими можна встановити клієнтів, факт і предмет звернення за правничою допомогою, призначення платежів та розмір гонорару, становлять адвокатську таємницю. Цей режим діє незалежно від того, що інформація одночасно є банківською та перебуває у володінні банку.

Таких висновків дійшла РАУ за результатами розгляду депутатського звернення, поданого за зверненням

адвокатського об'єднання. З цього питання доповідав заступник голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій**.

Звернення стосувалося виконання ухвал слідчого судді. Ними детективам Бюро економічної безпеки надали тимчасовий доступ до документів про всі операції за всіма рахунками адвокатських об'єднань і бюро за період у кілька років. Доступ охоплював відомості про IP-адреси пристроїв, з яких здійснювався доступ до системи «Клієнт-Банк», розрахункові документи та матеріали про осіб, уповноважених діяти від імені власників рахунків.

РАУ не перевіряла законність та обґрунтованість судових рішень і не оцінювала докази у кримінальному провадженні. Предметом розгляду було дотримання гарантій адвокатської діяльності під час доступу сторони обвинувачення до банківської інформації адвокатів.

РАУ вирішила звернутися до Генерального прокурора та директора БЕБ, аби з'ясувати, чи були виконані ухвали та яких заходів вжито для захисту інформації про клієнтів, які не стосуються предмета кримінального провадження. Правоохоронним органам пропонують обмежити доступ до таких відомостей, не використовувати їх та розглянути питання про повернення або знищення відповідних копій документів.

Також РАУ вважає за необхідне законодавчо закріпити участь адвоката та представника ради адвокатів регіону в розгляді клопотань про доступ до документів, що містять адвокатську таємницю, а також передбачити можливість апеляційного оскарження відповідних ухвал.

ДОГОВІР ПЕРЕДБАЧАЄ ВКЗ, А СУД ВИМАГАЄ ОСОБИСТОЇ ЯВКИ: ЯК ДІЯТИ АДВОКАТУ?

Чимало адвокатів сьогодні працюють дистанційно, отже, у договорі з клієнтом передбачають надання правничої допомоги через засоби відеоконференцзв'язку. Однак така форма роботи сама по собі не створює для суду безумовного обов'язку проводити кожне засідання в режимі відеоконференції.

Як діяти адвокату, коли суддя вимагає особистої явки на засідання — роз'яснення надала Рада адвокатів України за результатами розгляду звернення адвоката Олега Несінова. З цього питання доповідав представник адвокатів Чернівецької області у складі РАУ **Анатолій Тельман**.

За підсумками розгляду РАУ ухвалила роз'яснення, відповідно до якого суд може визначити особисту участь

адвоката лише в межах повноважень, наданих законом, з урахуванням обставин справи та шляхом постановлення належно мотивованого процесуального рішення. Якщо адвокат завчасно повідомив суд, обґрунтував кло-

потання про дистанційну участь, був технічно готовий до засідання і не мав наміру затягувати процес, сама його відсутність у приміщенні суду не є достатньою підставою для висновку про дисциплінарний проступок.

ГОЛОВА РАУ, НААУ ЛІДІЯ ІЗОВІТОВА ВЗЯЛА УЧАСТЬ У РОБОТІ IV МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СОЮЗУ АДВОКАТІВ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

«Безпека держави не може будуватися на беззахисності людини, а надзвичайні обставини не скасовують права на захист», — на цьому наголосила голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова під час IV Міжнародної конференції Союзу адвокатів Республіки Молдова «Безпека і свобода: адвокати як захисники від зловживання владою», що цими днями проходить у Кишиневі.

Вона звернула увагу, що безпеку і свободу часто протиставляють, але досвід професії свідчить про інше: безпека без свободи вироджується у сваволю, а свобода без безпеки лишається обіцянкою на папері. Утримує їх разом право, яке тримається на адвокатів.

І навіть надзвичайні обставини не скасовують права на захист, — наголосила очільниця української адвокатури. При цьому зловживання владою найчастіше проявляється у формі «тимчасових», «технічних» або «безпекових» обмежень.

Лідія Ізовітова назвала чотири напрями, у яких такі обмеження є найбільш помітними.

Перший стосується адвокатської таємниці. У травні 2026 року відомчим наказом захисникам у справах про злочини проти основ національної безпеки заборонили проносити до слідчих ізоляторів власну комп'ютерну техніку. Натомість їм запропонували користуватися технікою установи. Рада адвокатів України публічно домагається скасування цієї норми. Позицію адвокатури підтримав Омбудсман.

Другим ризиком голова НААУ, РАУ назвала ототожнення адвоката з клієнтом. У чутливих для держави справах здійснення захисту починають сприймати як солідарність з обвинуваченим. На переконання Лідії Ізовітової, держава, яка забуває, що адвокат не тотожний клієнтові, лишає без захисту власних громадян.

Третій напрям — ухвалення рішень про адвокатську

професію без участі її представників. Згадане обмеження щодо використання адвокатами власної комп'ютерної техніки у слідчих ізоляторах стало для адвокатури dokonаним фактом. Норми, які визначають умови захисту людини, не можуть ухвалюватися без участі тих, хто здійснює цей захист, — переконана Лідія Ізовітова. Самоврядність адвокатури — не корпоративний привілей, а інституційний запобіжник проти зловживань.

Четвертою проблемою голова НААУ, РАУ визначила розрив між міжнародним стандартом та його юридичною силою. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката є першим міжнародним договором обов'язкової сили, спрямованим на захист тих, хто захищає інших. Молдова підписала Конвенцію серед перших держав у травні 2025 року, Україна — у березні 2026-го. Водночас документ ще очікує на ратифікації.

Спільний знаменник цих загроз, за словами Голови РАУ, НААУ, полягає в тому, що наслідки порушення прав адвоката відчувають його клієнт, суд і зрештою все суспільство. Очільниця НААУ також подякувала молдовським колегам за підтримку українців від початку повномасштабної агресії та нагадала, що Молдова однією з перших прийняла людей з України.

ВІД ОЛЕКСАНДРІВСЬКА ДО РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ: ПРЕЗЕНТОВАНО КНИГУ ПРО ІСТОРІЮ ЗАПОРІЗЬКОЇ АДВОКАТУРИ

Вийшла друком книга «Запорізька адвокатура: нариси історії, факти, особистості» — четвертий том серії «Регіональна історія адвокатури». Автори видання простежили становлення та розвиток адвокатури Запорізького краю наприкінці XIX — у XX століттях.

Видання, надруковане за сприяння НААУ та Ради адвокатів Запорізької області, презентували під час засідання РАУ, яке проходить 25 — 26 вересня на Львівщині.

У книзі показано, як судова реформа 1864 року, промисловий розвиток та урбанізація Олександрівська (сучасного Запоріжжя) вплинули на формування професійної корпорації присяжних і приватних повірених. Окремі розділи присвячено структурі та діяльності адвокатури Олександрівська і Мелітополя, участі правників у цивільних, господарських та резонансних кримінальних процесах, а також перебудові правозахисної системи в умовах зміни політичних режимів і встановлення радянської влади.

Джерельну основу дослідження становлять архівні документи та матеріали місцевої преси. Зокрема, автори опрацювали понад 170 справ адвокатів 1920-х років із фондів Державного архіву Запорізької області. Також використано електронний масив особових справ адвокатів регіону від 1943 року до початку XXI століття, сформований у результаті оцифрування архіву Запорізької обласної колегії адвокатів.

Завершує книгу біографічний словник із відомостями про понад сто адвокатів. У ньому систематизовано підтверджені джерелами дані про роки життя, місця діяльності, професійний статус і періоди роботи представників адвокатури, які працювали на території сучасної Запорізької області.

«Нова книга є ґрунтовною науковою працею, яка повертає із забуття імена видатних правників, розкриває складні сторінки становлення нашого фаху в часи ідеологічних переломів та трагічних сторінок репресій», — зазначила голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова**.

Робота над книгою розпочалася 2021 року з оцифрування архівних матеріалів. За словами керівника Центру досліджень адвокатури і права НААУ **Ірини Василик**,

після початку повномасштабного вторгнення РФ та окупації частини Запорізької області українські дослідники втратили доступ до низки джерел з історії адвокатури Мелітополя та інших населених пунктів регіону. Тому видання зберігає відомості з документів, частина яких нині недоступна українським дослідникам.

Особливістю четвертого тому стало й авторство. Як відзначила **І. Василик**, за всю історію 19 видань Центру це перша книга, серед авторів якої — не лише історик, а й практикуючі адвокати — член Ради адвокатів Запорізької області **Дмитро Майстро** і представник НААУ у Чеській Республіці **Вадим Лаврівський**. Разом із ними над книгою працював історик, архівіст і дослідник історії Запорізького краю **Валерій Стойчев**.

«Ми працювали з архівами Запорізької та Дніпропетровської областей, а також із місцевою пресою. Зокрема, у «Мелітопольських відомостях» початку XX століття кореспонденти докладно описували резонансні судові процеси, виїзні засідання та промови адвокатів. Ці матеріали дали змогу відтворити тогочасну судову практику», — розповів **Дмитро Майстро**.

«До початку цього дослідження у мене, як і в багатьох, складалося враження, що українська адвокатура виникла 19 грудня 1992 року. Але опрацьований масив архівних документів показав, що її історія на Запоріжжі розпочалася значно раніше», — зазначив **Вадим Лаврівський**.

Книга розрахована на адвокатів, юристів, істориків, краєзнавців та всіх, хто цікавиться історією адвокатури України.

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА СЕРПЕНЬ — ВЕРЕСЕНЬ 2026 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

За період з **20 серпня** по **20 вересня** представники Комітету забезпечили участь у **18 слідчих** (розшукових) діях — обшуках. Окрім цього, було розглянуто 11 звернень адвокатів.

Державна казначейська служба перерахувала 25 тис. грн компенсації моральної шкоди особі, яку утримували в ІТТ ГУНП у Києві. Раніше суд присудив таке відшкодування, оскільки адвокату не дозволили зустрітись з підзахисним.

Про це повідомив член Комітету з питань захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ **Максим Стригун**, який і був захисником у кримінальному провадженні.

27 квітня 2021 року Максим Стригун прибув до ІТТ для конфіденційного побачення з підзахисним. Він надав договір про правничу допомогу, ордер і свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Однак у зустрічі відмовили через відсутність письмового повідомлення особи або органу, у провадженні якого перебувала кримінальна справа, про допуск адвоката як захисника. При цьому працівник ІТТ послався на Правила внутрішнього розпорядку. Вже за три дні ухвалою районного суду начальника ІТТ було зобов'язано забезпечити затриманому побачення із захисником і зустріч таки відбулася 5 травня.

«Важливо, що визнання порушення не залишилося лише на рівні судового рішення, а мало реальні фінансові наслідки. Бо відшкодування за неправомірні дії посадових осіб насправді буде мати превентивне значення, — прокоментував справу Максим Стригун. — Ризик бюджетних втрат має спонукати керівництво правоохоронних органів ретельніше контролювати дотримання закону працівниками».

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/svtxzm](https://surl.li/svtxzm).

Практика недопуску адвокатів до приміщень ТЦК та СП має ознаки системної протидії адвокатській ді-

яльності й позбавляє людей можливості невідкладно скористатися професійною правничою допомогою. Порядок такого доступу необхідно закріпити у нормативних актах Міноборони.

Про це Уповноважений Верховної Ради України з прав людини **Дмитро Лубінець** заявив під час круглого столу «Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката: майбутня частина законодавства України». Він підтримав якнайшвидшу ратифікацію документа, наголосивши, що «без інституту незалежної та фахової адвокатури взагалі неможливо побудувати систему захисту прав людини в Україні».

Окреслюючи проблеми, з якими Офіс Омбудсмана стикається майже щодня, він звернув увагу, що протягом 2025 — 2026 років отримав численні звернення щодо блокування діяльності адвокатів представниками ТЦК та СП. За його наполяганням до міністра оборони вже направлялися документи щодо нормативного врегулювання допуску адвокатів — через внесення змін до актів Міноборони та (або) Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, затвердженого постановою Кабміну від 23.02.2022 № 154. Дмитро Лубінець повідомив, що продовжуватиме порушувати це питання перед новим очільником міністерства.

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/gedylf](https://surl.li/gedylf).

Українське законодавство передбачає гарантії адвокатської діяльності, однак немає інструменту, який контролював би виконання державою відповідних зобов'язань. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката має усунути цю прогалину та запровадити механізм контролю. Про це заступник голови Комітету НААУ **Вадим Семенов** розповів під час круглого столу «Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката: майбутня частина законодавства України».

Він також очолює відповідний комітет Ради адвокатів Одеської області. За словами Вадима Семенова, члени таких комітетів виїжджають на обшуки та затримання адвокатів і безпосередньо стикаються з проблемами, які виникають під час реалізації професійних гарантій.

Про масштаб проблеми свідчить і статистика НААУ. У 2023 році було зареєстровано 167 кримінальних правопорушень проти адвокатів, але до суду направили лише 5 проваджень і ухвалили один вирок. З 344 зареєстрованих кримінальних проваджень про підозру повідомили у трьох, а обвинувальних вироків було два. А кількість звернень щодо порушень із боку ТЦК, які надійшли до профільного комітету НААУ, зросла з одного у 2022 році до 42 у 2025-му.

Він відзначив, що адвокати подають численні заяви про порушення до правоохоронних органів, однак такі провадження розслідуються неефективно. Конвенція зобов'язує її сторони забезпечити ефективне розслідування та передбачає механізм контролю за виконанням цієї вимоги.

Серед порушень з боку ТЦК він назвав недопуск адвокатів до приміщень, їх затримання під час надання правової допомоги та заподіяння тілесних ушкоджень. «Конвенція вводить нове поняття — «потенційний

клієнт» — і зобов'язує сторону забезпечити адвокату доступ до потенційних клієнтів», — звернув увагу Вадим Семенов. За його словами, чинні гарантії адвокатської діяльності поширюються на кримінальні процедури, тоді як Конвенція охоплює також цивільні та адміністративні процедури.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/kofeme.

Під час обшуку в офісі столичного адвокатського об'єднання детективи НАБУ оглядали комп'ютерну техніку, на якій зберігалися адвокатські досьє. Зафіксовано доступ до відомостей про провадження НАБУ і САП та судові справи ВАКС.

Слідча дія відбулася **4 — 5 вересня** на підставі ухвали ВАКС. Участь у ній брав член Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ **Олександр Протас**.

Він повідомив, що ухвала суду містила розділ «Щодо правових гарантій адвокатської діяльності» та підтверджувала адвокатський статус одного з користувачів приміщень. Проте під час її виконання детективи все одно оглядали комп'ютери інших осіб, зокрема адвоката, якого в ухвалі зазначено не було. Унаслідок цього вони отримали доступ до матеріалів клієнтських справ.

Окремий епізод Олександр Протас зафіксував на відео. Особа, яка діяла як детектив НАБУ, забрала мобільний телефон у адвоката, який надавав правову допомогу та мав відповідні повноваження захисника, в подальшому відмовилася представитися та повідомити службові дані, після чого його вміст оглянули, але відомостей, що мають значення для розслідування, не виявили. Детектив не відреагував на зауваження представника Комітету, що прізвище адвоката,

телефон якого було вилучено (відібрано), відсутнє в тексті ухвали слідчого судді ВАКС.

У письмових зауваженнях адвокатів також зазначено про огляд телефонів, комп'ютерів і жорстких дисків без окремих протоколів та добровільної згоди власників. За твердженням одного з адвокатів, паролі надавалися під психологічним тиском і загрозою вилучення техніки.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/bhsslo.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

20 серпня опубліковано статтю представника НААУ в Шотландії, Сполученому Королівстві Великої Британії і Північній Ірландії (м. Единбург) **Олександра Черних** на тему «**Валютна лібералізація НБУ: нові можливості для бізнесу, який підтримує ЗСУ, інвестицій та українців за кордоном**».

З початку повномасштабної війни валютне регулювання будувалося на широких заборонах та вузьких винятках. Утім бізнесу потрібні міжнародні розрахунки й інвестиції, а українцям за кордоном — доступ до власних коштів. Як послабити обмеження, не відкривши неконтрольований відплив валюти? — про це йдеться у статті.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/gmznqc.

25 серпня опубліковано статтю представника НААУ в Республіці Португалія (м. Лісабон) **Віктора Архіпова** на тему «**Шлюб, фактичний союз і права дітей у Португалії: юридичний гід**».

Укладання шлюбу в Португалії для іноземців має свої особливості через вимоги до документів, майнового режиму, застосовного права, а також різну практику органів реєстрації. Що українцям варто знати про шлюб, фактичний союз, усиновлення та опіку? — про це йдеться у статті.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/lvbxah.

3 вересня опубліковано статтю представника НААУ в Сполучених Штатах Америки (м. Балтімор) **Олени Калашник** на тему «**У Нью-Йорку 1636 адвокатів, які не оновили дані, можуть відсторонити від практики**».

У штаті Нью-Йорк кожен адвокат, допущений до практики, повинен раз на два роки поновлювати свою реєстрацію. За своїм змістом ця процедура по-

єднує актуалізацію персональних і професійних даних, підтвердження статусу та сплату обов'язкового збору. Це формальне, але обов'язкове оновлення відомостей про особу, яка залишається членом адвокатури штату.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/azmsse.

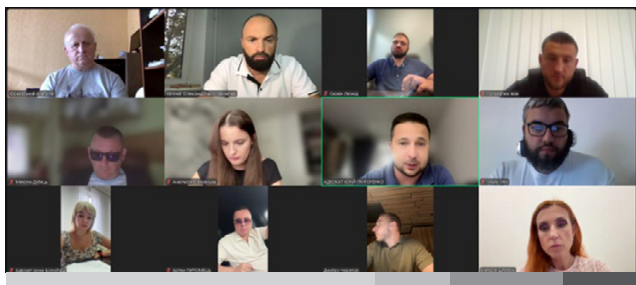
КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, СКОЄНИМ СТОСОВНО АДВОКАТІВ

26 серпня опубліковано статтю члена Комітету **Івана Головатюка** «**Право на адвокатський запит: як на практиці отримати дані про порушника**», у якій запропонував механізми отримання ідентифікаційних даних посадової особи для складання протоколу за ст. 212-3 КУпАП та відповідні зміни до законодавства.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/publications/12173-pravo-na-advokats-kij-zapit-yak-na-praktici-otrimati-dani-pro-porushnika.html.

26 серпня відбулося **засідання Комітету**, під час якого обговорили проблеми складання протоколів за ст. 212-3 КУпАП та практику реагування на порушення права на адвокатський запит. За результатами засідання заплановано підготувати методичні рекомендації щодо складання та направлення адвокатських запитів, систематизувати практику застосування ст. 212-3 КУпАП та напрацювати пропозиції щодо змін до законодавства.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12222-rekomendacii-shodo-advokats-kih-zapitiv-pidgotuyut-u-naau.html

2 вересня опубліковано статтю секретаря Комітету **Євгенія Іванченка** «Типові помилки в адвокатських запитках», присвячену поширеним помилкам під час підготовки та направлення адвокатських запитів і питанням, які можуть впливати на подальше притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/publications/12202-tipovi-pomilki-v-advokats-kih-zapitah.html

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ КІБЕРБЕЗПЕКИ ТА ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

20 серпня опубліковано статтю заступника голови Комітету **Романа Островського** на тему «Поділ криптовалют при розлученні. Що доводити в суді?».

Коли між подружжям виникає спір про поділ майна, першим постає питання про його склад. Квартиру можна знайти в реєстрі, автомобіль — у базі МВС. Але адреса криптогаманця зазвичай не називає власника. Тому щоб претендувати на частину цифрового активу, треба довести його існування, належність, час і джерело набуття.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/kbfjwv.

27 серпня опубліковано статтю голови Комітету **Андрія Галича** на тему «Чому шифрування не гарантує конфіденційності в месенджерах».

Інформація, якою адвокати обмінюються з клієнтами через месенджери, як правило, становить адво-

катську таємницю. Тому слід урахувати, що безпека такого спілкування залежить не лише від обраного застосунку, а й від його серверної інфраструктури, способу зберігання повідомлень, захисту облікових записів і самих пристроїв.

Детальніше за посиланням: URL: surl.it/vtcvrm.

31 серпня опубліковано статтю заступника голови Комітету **Віталія Федірко** на тему «Повернення апаратного криптогаманця, вилученого під час обшуку».

Коли під час обшуку вилучаються комп'ютери і смартфони, поза увагою правоохоронців не залишаються технічні носії інформації та інші електронні пристрої. Тож якщо вони знайдуть апаратний криптогаманець, власник може втратити доступ до коштів, які на ньому зберігаються. Як повернути такий гаджет? Про це йдеться у статті.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/yilcck.

Технічна схема транзакцій не встановлює автоматично особу, яка контролювала криптогаманець, а суди по-різному вирішують, чи можна арештовувати цифровий актив як речовий доказ. Тож як доводити належність таких активів, виконувати судові ухвали і повертати кошти потерпілим?

Відповіді на ці та інші питання шукали під час круглого столу «**Crypto & Law Ukraine 2026: регулювання, розслідування та захист віртуальних активів**». Захід організували Комітет НААУ з питань захисту бізнесу та інвесторів і Комітет НААУ з питань кібербезпеки та віртуальних активів. До дискусії долучилися адвокати, представники Національної поліції та Національного агентства з питань виявлення, розшуку

та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Заступник голови Комітету НААУ **Роман Островський** нагадав, що арешт передбачає тимчасову заборону відчуження або використання майна, однак сам собою не створює механізму вилучення і повернення віртуального активу. За його словами, деякі слідчі судді одночасно постановляють арештувати активи та повернути їх потерпілому, хоча можливість такого рішення прямо не врегульована чинним КПК.

Розшук криптоактивів за запитом правоохоронних органів здійснює АРМА на підставі Порядків взаємодії. Про це розповів начальник Управління виявлення, розшуку фінансових та інших активів Національного Агентства **Віталій Чубаєвський**. АРМА підготувало для слідчих рекомендації щодо виявлення віртуальних активів, перевірки криптогаманців і підготовки процесуальних дій та направило їх практичним підрозділам Національної поліції, СБУ та інших правоохоронним органам. Якщо запит оформлено некоректно або в ньому недостатньо даних про зв'язок активу з кримінальним провадженням, працівники АРМА зв'язуються зі слідчим і пропонують доповнити матеріали. За його словами, формальні недоліки не стають підставою для автоматичної відмови у розшуку активів.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/bwqgdx.

27 серпня опубліковано статтю голови Комітету **Андрія Галича** на тему «Три причини адвокату обмежено користуватися мобільним зв'язком».

Чи може адвокат вважати звичайний телефонний дзвінок безпечним для розмови з клієнтом? Навіть сучасні мобільні мережі мають технічні вразливості, через які стороннім особам можуть стати доступними зміст комунікації, SMS або дані про сам факт контакту.

Для зловмисників інтерес може становити як зміст розмови адвоката з клієнтом, так і білінгові дані — номери учасників, час і тривалість з'єднань, а також відомості про базові станції, через які вони відбувалися. Така інформація розкриває сам факт звернення по правничу допомогу, регулярність контактів і приблизне місцезнаходження абонента.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/zgvlit.

31 серпня опубліковано інтерв'ю Голови Комітету **Андрія Галича** інтерв'юєру **Антону Дьяченку** про те, як виглядає сучасний кіберкримінал і державний кон-

троль за криптою з точки зору людини, яка і розслідує такі справи, і захищає клієнтів у судах: від «жучків» і холодних гаманців до заморозки USDT, червоних повідомлень Інтерполу і кол-центрів.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/uvqrmy.

У професійному аспекті виявлення пристрою, який може негласно збирати інформацію, порушує низку практичних питань: як зафіксувати знахідку, кого повідомити про інцидент і як не допустити подальшого розкриття адвокатської таємниці.

Дії адвокатів та особливості технічної перевірки приміщень обговорили під час круглого столу «Адвокатська таємниця під загрозою: негласне отримання інформації та технічний захист». Захід відбувся **8 вересня** за ініціатииви Комітету НААУ. Його модерували голова Комітету **Андрій Галич** і його заступник **Роман Островський**.

Як розповів Андрій Галич, засоби отримання інформації можуть установлюватися у приміщеннях та автомобілях, із проникненням до них або без такого проникнення. Одні пристрої передають дані в реальному часі, інші накопичують їх і лише періодично

надсилають на сервер. Голова Комітету навіть приклад, коли під час однієї з перевірок у київському адвокатському об'єднанні фахівці виявили близько дев'яти пристроїв. Камери з мікрофонами були замасковані під пожежні датчики та розміщені в кабінетах.

Експерт Комітету **Андрій Супруненко** звернув увагу, що для негласного отримання інформації можуть використовуватися не лише спеціально виготовлені засоби, а й звичайне побутове або комунікаційне обладнання. Пристрої можуть бути вмонтовані в елементи інтер'єру, електроніку, блоки живлення чи кабелі, а камери — замасковані в невеликих отворах або деталях побутових предметів.

Під час дискусії учасники зауважили, що підозрілий пристрій не завжди можна одразу кваліфікувати як спеціальний технічний засіб негласного отримання інформації. Експерт Комітету **Роман Мольченко** пояснив, що висновок про належність пристрою до таких засобів можуть зробити експерти СБУ. За його словами, чинне регулювання не дає детальної відповіді на всі питання, які виникають під час виявлення пристроїв у приватному житті або бізнесі.

Засоби негласного отримання інформації не обов'язково мають форму окремого фізичного пристрою. Експерт Комітету **Владислав Плеханов** розповів, що шкідливе програмне забезпечення може працювати на комп'ютері, смартфоні, телевізорі, автомобільній системі або іншій підключеній техніці. Воно може отримувати доступ до файлів, паролів, камери, мікрофона, екрана та введення з клавіатури.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ovssdw.

9 вересня опубліковано подкаст Голови Комітету НААУ **Андрія Галича** та заступника голови Комітету **Романа Островського** на тему «**Кол-центри тікають з України після нового законопроекту, що буде далі?**».

У цьому подкасті спікери говорили про одну з найрезонансніших тем останніх років — діяльність шахрайських кол-центрів в Україні, нові законодавчі ініціативи щодо боротьби з кібершахрайством та масштабні розслідування правоохоронних органів. Обговорили, чому саме зараз держава посилює відповідальність за організацію та участь у шахрайських схемах, як працюють сучасні кол-центри, якими є нові методи телефонного шахрайства та чому їхня діяльність стала предметом уваги не лише українських, а й європейських правоохоронців.

Окрему увагу приділили операції «Карфаген», роботі НАБУ та САП, викриттю організованих злочинних груп, питанням можливого «кришування» шахрайських кол-центрів, витокам оперативної інформації та механізмам приховування активів через підставних осіб, родичів і довірених осіб. Також говоримо про те, як змінюється індустрія після серії гучних викриттів: чому шахрайські кол-центри залишають великі офіси, переходять на віддалену роботу та переносять діяльність за кордон. Аналізуємо тенденції розвитку кіберзлочинності в Україні та майбутнє міжнародних шахрайських мереж.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/pmktcd.

10 вересня опубліковано подкаст Голови Комітету НААУ **Андрія Галича** та експерта Комітету НААУ **Микити Книша** на тему «**Що ховають спецслужби на закритих конференціях? Галич про прослуховування, крипто та тиск на бізнес**».

У цьому випуску спікери говорили про те, як виграти суд у Trust Wallet і повернути собі крипто, як відмити свої гроші, що лежать під матрацом, та про закриті конференції, на яких демонструють спецсофт для спецслужб. Обговорено останні тренди спецслужб

щодо злому персональних девайсів, месенджерів і соцмереж, а також реальний кейс віддаленого прослуховування телефону через увімкнений мікрофон засобами ФБР. А ще говорили про тиск на український бізнес, захист від цього і все те, за що цей випуск точно будуть обговорювати в коментарях.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/gujmlk.

10 вересня Голова Комітету НААУ **Андрій Галич** та заступник Голови Комітету **Роман Островський** долучились до робочої зустрічі, організованій Координатором проєктів ОБСЄ в Україні. На запрошення ОБСЄ представники НААУ долучилося до професійної дискусії про виявлення, арешт і управління віртуальними активами, пов'язаними зі злочинною діяльністю.

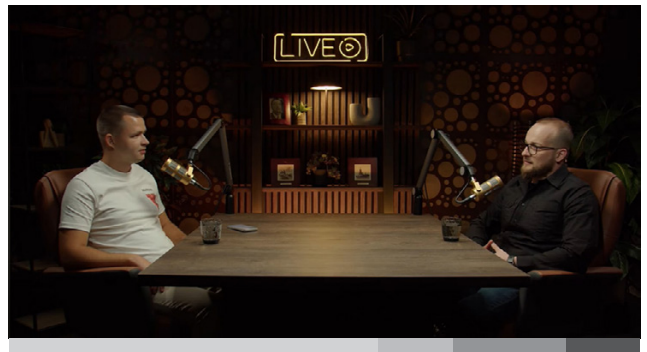

Розмова була не про блокчейн як ідею, а про практику. Як ідентифікувати криптоактив. Як правильно зафіксувати цифровий слід, щоб він витримав суд. Як накладати арешт так, щоб актив не «розчинився». І головне — що робити далі, коли монета вже не в гаманці злочинця, а під контролем держави.

За круглим столом зібралися ті, без кого ця робота неможлива: Кіберполіція, Національна поліція, СБУ, НАБУ, ДБР, Бюро економічної безпеки, Офіс Генерального прокурора, Міністерство юстиції та Національна асоціація адвокатів України. Обговорювали відстеження віртуальних активів, фіксацію цифрових доказів, взаємодію з експертами й учасниками ринку, а також подальше збереження арештованого майна.

12 вересня опубліковано подкаст Голови Комітету НААУ **Андрія Галича** на тему «Скільки коштує дізнатись про людину все | Андрій Галич | Даня Смарт».

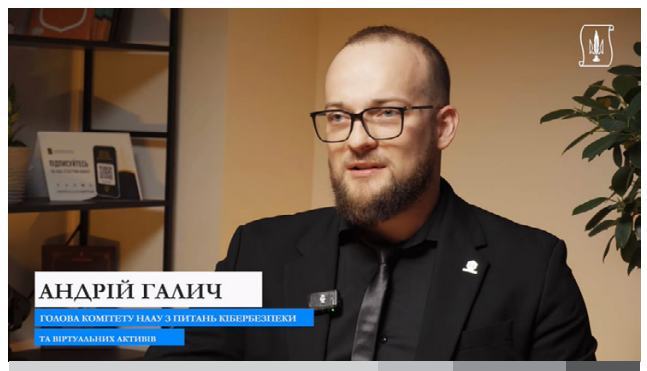
Андрій Галич розповів про те, як в Україні насправді влаштовані кіберзлочини, крадіжки крипто

й скам-офіси. Він пояснив, скільки часу є після викрадення криптовалюти, як працювала кіберполіція (аж до того, що вебкам-студію можна було знайти за годину), чому масово блокують крипторахунки і чому за блокчейном стежити легше, ніж за банківським переказом. Далі розмова йшла про дані в Telegram, шпигунський софт на кшталт Pegasus, прослушку месенджерів і телефонів «для реклами», пошук «жучків» дешевим детектором, анонімні акаунти, етику захисту людей з кол-центрами, майбутнє податків на крипту і типові помилки, через які люди самі стають жертвами шахраїв.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/gvalct.

14 вересня опубліковано подкаст «Кібербезпека адвоката: цифрові докази, криптовалюта та ризики ШІ | Андрій Галич». Як адвокатам захищати адвокатську таємницю в цифрову епоху? Як працювати з цифровими доказами, розслідувати викрадення

криптовалюти та використовувати штучний інтелект без ризику витоку даних клієнта? У новому випуску «Розмови в комітетах» говорили про кібербезпеку, віртуальні активи та виклики для сучасної адвокатури.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/bvlfuz.

18 вересня опубліковано подкаст на тему «**Вся правда про роботу ФБР від головного адвоката кіберзлочинців у США**» Голови Комітету **Андрія Галича** та американського адвоката **Аркадія Буха**.

Діалог вівся про те, як насправді працюють ФБР і федеральна система США в справах про кіберзлочини, криптовалюту, міжнародне шахрайство та екстрадицію.

Розмова йшла не про теорію, а про практику: як Бух потрапив до США і став адвокатом, чим робота юриста там відрізняється від української, скільки коштує захист, чи беруть оплату криптовалютою, з якими справами приходять клієнти і як виглядають реальні кейси з ФБР — зокрема кейс команди українських адвокатів. Окремо розбирають прослушку й збір цифрових доказів, політичний вимір кримінальних справ, механіку екстрадиції до США, типові помилки людей, яких уже переслідують, і чи можливий у реальному житті «Сол Гудман» зі серіалу.

Це детальний розбір американського кримінального й кіберправа очима адвоката, який працює з міжнародними розслідуваннями, фінансовими спорами та захистом бізнесу перед правоохоронцями США.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/ouexsy.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИВАТИЗАЦІЇ

30 серпня 24 Канал опублікував матеріал про організацію фінансового моніторингу в банках. **Андрій Шабельніков** пояснив, що це багаторівнева система контролю з автоматизованими ІТ-системами, які аналізують кожну транзакцію за сотнями ризик-індикаторів: нетипова сума, статус публічного діяча, складна структура власності, зв'язок з офшорами. Якщо система виявляє відхилення, операцію призупиняють для ручної перевірки комплаєнс-підрозділом, який вивчає економічну суть транзакції, запитує документацію та перевіряє походження коштів. Відповідальний працівник банку з фінмоніторингу — незалежна керівна посада з погодженням НБУ — вирішує провести платіж, за-

морозити активи або повідомити державні органи. Андрій Шабельніков наголосив, що система може бути вразливою, якщо топменеджмент залучений до незаконних схем і погоджує ризикові операції всупереч комплаєнс-висновкам або дробить суми. Матеріал згадує скандал із коштами на заставу за ексміністра Галущенка в 150 млн гривень у «Сенс Банку», щодо якого регулятор перевіряє обходження моніторингу.

Детальніше за посиланням: surl.li/iazxii.

7 вересня 24 Канал опублікував матеріал про посилення банківських перевірок ФОП. Банки перевіряють відповідність діяльності задекларованим кодам КВЕД, вимагаючи опис бізнес-процесів, договори оренди та штатний розпис. Вони запитують податкові декларації, виписки з рахунків за три місяці, докази сплати податків та первинні документи про походження коштів. Перевірять цікавляться способом залучення клієнтів та причинами готівкових розрахунків. Найпомітніше — прохання надати фотографії вивіски, приміщення, персоналу та обладнання для підтвердження реальності бізнесу. **Андрій Шабельніков** пояснив, що фінмоніторинг базується на автоматизованих системах, які аналізують кожну транзакцію за сотнями ризик-індикаторів, а при виявленні підозрих відхилень долучається комплаєнс-підрозділ. Адвокат наголосив, що система може бути вразливою, якщо топ-менеджмент залучений до незаконних схем і погоджує ризикові операції всупереч комплаєнс-висновкам.

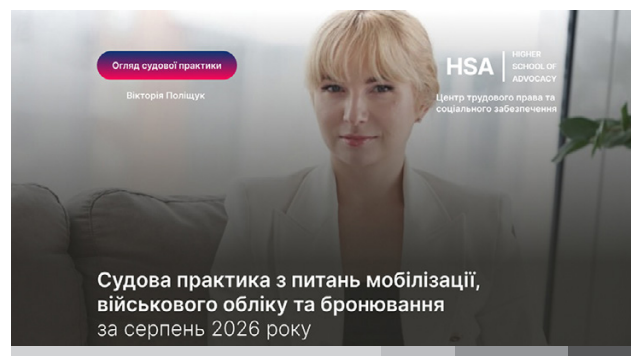
Детальніше за посиланням: surl.li/iwgcscd.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ТРУДОВОГО ПРАВА

Публікації членів Ради Комітету

Вікторія Поліщук:

— Судова практика з питань мобілізації, військового обліку та бронювання за серпень 2026 року

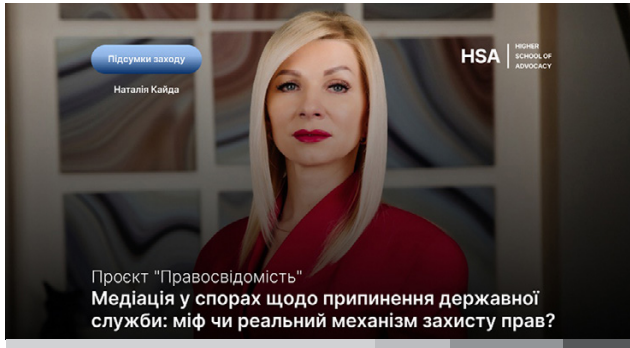

— Судова практика Верховного Суду за червень — липень 2026 року щодо отримання одноразової грошової допомоги

Наталія Кайда:

— Межі приватності членів сім'ї публічного службовця: баланс між суспільним інтересом і правом на приватне життя

— Онлайн-трансляція Проекту «Правосвідомість» «Медіація у спрах щодо припинення державної служби: міф чи реальний механізм захисту прав?»

— Звільнення керівника уповноваженого підрозділу державного органу без згоди НАЗК

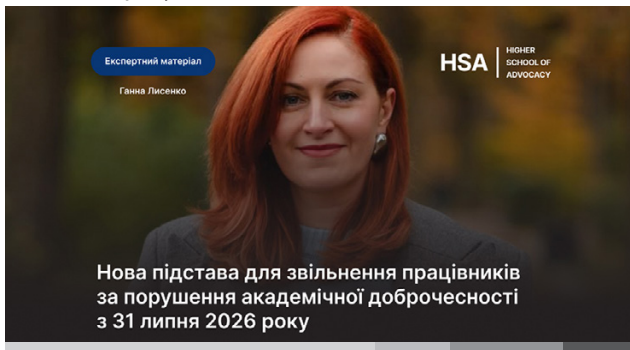
— Наявність подвійного громадянства у державного службовця: тягар доказування та практичні підходи адвоката

— Проект «Правосвідомість» «Медіація у спрах щодо припинення державної служби: міф чи реальний механізм захисту прав?»

— Зміна формулювання причини звільнення чи поновлення на роботі?

Ганна Лисенко:

— Проект «Правосвідомість»: «Як вирішити спір про звільнення без суду: медіація та альтернативні способи врегулювання»

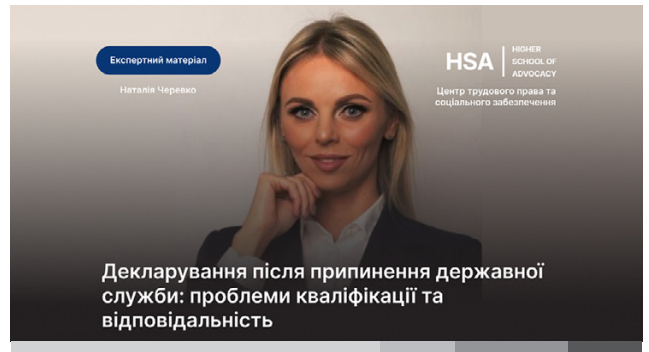

— Нова підстава для звільнення працівників за порушення академічної доброчесності з 31 липня 2026 року

Наталія Черевко:

— Декларування після припинення державної служби: проблеми кваліфікації та відповідальності

— Проект «Правосвідомість» «Організація медіації у трудових спрах»

У вересні члени Ради Комітету провели фахову дискусію «Правові питання протидії дискримінації, у тому числі у трудових спрах: український досвід». Серед лекторів: **Вікторія Поліщук, Наталія Черевко, Валерія Долгоєр.**

Під час заходу експерти розглянули практику ЄСПЛ щодо дискримінації, позитивні зобов'язання держави у сфері захисту прав людини, а також особливості застосування національного законодавства. Окрему увагу приділили мобінгу та харасменту на робочому місці, способам захисту працівників і доказуванню дискримінації у трудових спрах. Також обговорювалися європейські та міжнародні стандарти протидії дискримінації, актуальна практика українських судів і питання захисту прав національних меншин, зокрема ромської громади.

У вересні на сайті НААУ опубліковано:

Дайджест судової практики з питань захисту прав військовослужбовців та членів їхніх родин за червень — серпень 2026 року.

До збірки увійшли 27 постанов Верховного Суду, огляд яких розподілено на три тематичних розділи:

— 19 постанов стосуються грошового забезпечення військовослужбовців. У них розглянуто умови виплати одноразової грошової допомоги, визначення кола її отримувачів і перерозподіл допомоги, стягнення середнього грошового забезпечення, індексацію, додаткову винагороду та грошовий атестат;

— 2 постанови присвячено житловим правам військовослужбовців. Верховний Суд розглянув розмежування тимчасової відсутності у житловому приміщенні та вибуття на постійне проживання в інше житло, а також спір про звільнення кімнати у гуртожитку й преюдиційне значення встановлених обставин;

— 6 постанов — щодо встановлення фактів та з інших питань. Вони стосуються встановлення факту проживання однією сім'єю, оголошення особи померлою, визначення належного відповідача у спорі щодо грошового забезпечення, а також відмови у наданні статусу особи з інвалідністю внаслідок війни.

Дайджест судової практики з питань мобілізації, військового обліку та бронювання за другий та третій квартали 2026 року.

Огляд охоплює питання отримання статусу критично важливого підприємства і бронювання працівників, ведення військового обліку юридичними особами, мобілізацію громадян, а також право на правничу допомогу та перетин державного кордону.

У справах щодо юридичних осіб суди оцінювали, чи виконав керівник обов'язок оповістити військовозобов'язаних працівників у визначений спосіб, чи надано ТЦК та СП підтвердні документи, хто є належним суб'єктом відповідальності та чи подано відомості про транспортні засоби і техніку. В одних випадках штрафи залишалися чинними, в інших постанови скасовували через недоведеність порушення, недотримання процедури або притягнення до відповідальності неналежної особи.

Окремий блок присвячено проходженню військово-лікарської комісії, неприбуттю за повісткою, законності вимог про доставлення до ТЦК та СП, внесенню до реєстру відомостей про порушення правил військового обліку та виключенню з військового обліку.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

1 вересня у Вищій школі адвокатури НААУ відбувся вебінар «Справи щодо самостійного виховання дитини: актуальні питання судової практики», лекторкою якого виступила голова Комітету **Лариса Гретченко**. Під час заходу розглянули порядок встановлення факту самостійного виховання дитини, докази, що підтверджують або спростовують одноосібне виховання, актуальну судову практику та питання апеляційного оскарження відповідних судових рішень.

4 вересня заступник голови Комітету **Юрій Бабенко** провів у Вищій школі адвокатури НААУ вебінар «Алгоритм підготовки адвоката до судового процесу про поділ майна подружжя», присвячений практичним питанням підготовки адвоката до ведення відповідної категорії сімейних спорів.

10 — 12 вересня голова Комітету **Лариса Гретченко** взяла участь як експерт у триденному тренінгу «Право дитини на сім'ю: дитиноцентризований підхід до розгляду цивільних справ. Посилення спроможності міждисциплінарної спільноти фахівців, які працюють із дітьми в системі правосуддя», проведеному в межах пілотного проекту із запровадження спеціалізації суддів у справах сім'ї та дітей. Під час навчання судді, працівники служб у справах дітей та психологи опрацьовували питання визначення найкращих інтересів дитини, її права бути почутою, ролі психолога у цивільному провадженні, оцінки доказів та застосування практики ЄСПЛ і Верховного Суду. Окремий блок був присвячений сімейним справам з іноземним елементом.

15 вересня **Лариса Гретченко** провела у Вищій школі адвокатури НААУ вебінар «Сімейні спори: неприпустимість зловживання процесуальними правами». Учасники розглянули типові форми зловживання процесуальними правами у сімейних спорах, практику Верховного Суду, можливі наслідки таких дій та заходи процесуального примусу.

18 вересня заступник голови Комітету **Юрій Бабенко** виступив лектором вебінару Вищої школи адвокатури НААУ «Спільна батьківська опіка як спосіб участі батьків у вихованні дитини», проведеного в межах проєкту «Правосвідомість». Під час заходу розглянули способи визначення місця проживання та графіка спілкування з дитиною, судовий порядок вирішення спорів, умови застосування спільної батьківської опіки та актуальну судову практику.

У вересні представлено дослідження щодо порядку залучення психолога, його прав та обов'язків у цивільному процесі у справах, що стосуються права дитини на сім'ю. Дослідження присвячене аналізу практики залучення психологів до цивільних проваджень, визначенню проблемних питань та напрацюванню пропозицій щодо вдосконалення їхньої участі для забезпечення права дитини бути почутою та врахування її найкращих інтересів.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ

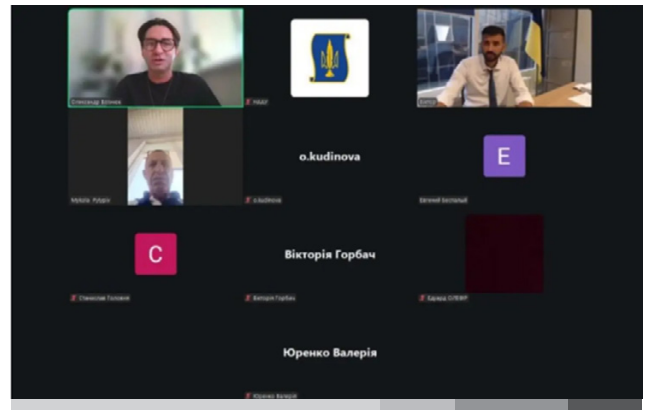
4 серпня члени Ради Комітету взяли участь у круглому столі «**Актуальні питання застосування законодавства у сфері банкрутства: практика, виклики та перспективи розвитку**», організованому Київським міжрегіональним управлінням Міністерства юстиції України спільно з УНІА «Укрінформ».

Під час заходу обговорили сучасний стан процедур банкрутства та проблемні питання їх практичного застосування, зокрема результати контролю за діяльністю арбітражних керуючих, актуальні виклики у сфері банкрутства та напрями вдосконалення законодавства і правозастосовної практики.

Окрему увагу приділили судовому контролю у процедурах банкрутства та актуальній судовій практиці. Учасники також обговорили питання проведення фінансового аналізу у справах про банкрутство, проблеми його правового регулювання та практичні аспекти застосування відповідних процедур.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

13 серпня відбувся відкритий діалог «**Дисциплінарна відповідальність адвоката під час здійснення адвокатської діяльності**», ініційований Комітетом спільно з Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури та ВГОІ «Правозахисна спілка інва-

лідів». Модератором заходу виступив голова Комітету **Олександр Вознюк**, спікером — керівник секретаріату ВКДКА та член Ради Комітету **Віктор Вовнюк**.

Під час заходу обговорили практичні питання дисциплінарної відповідальності адвокатів, зокрема підтвердження поважності причин неявки до суду, дотримання адвокатської таємниці, конфлікт інтересів та етичну поведінку в інтернеті. Окрему увагу приділили доказам, якими адвокат має підтверджувати неможливість участі в судовому засіданні, а також практиці розгляду відповідних скарг дисциплінарними органами.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12179-yak-advokatu-dovesti-povazhnist-prichin-neyavki-do-sudu.html.

КОМІТЕТ МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ НААУ

Підготовка тематичних статей, книг та публікацій у ЗМІ

Ю. Миколаєць Атестаційні зміни у сфері охорони здоров'я. Електронний журнал «Головний бухгалтер медичного закладу» № 08 / 2026, серпень.

Ю. Миколаєць Зміни в ліцензуванні медичної практики, що діятимуть з 01.09.2026. Електронний журнал «Управління закладом охорони здоров'я» № 08 (235) серпень 2026. С. 3 — 8.

О. Данченко Сурогатне материнство за новими правилами: юридичні ризики для пацієнтів та закладів охорони здоров'я за законопроєктами № 15506 та № 15507. Юридика газета online, 02.09.2026. URL: jur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/surogatne-materinstvo-za-novimi-pravilami-yuridichni-riziki-dlya-pacientiv-ta-zakladiv-ohoroni-zdoro.html.

О. Міськів Кібербезпека в медицині: як захистити дані пацієнтів в епоху цифровізації. [pravo.ua. 16.09.2026. URL: pravo.ua/kiberbezpeka-v-medysyni-ia-zakhystyty-dani-patsientiv-v-epokhu-tsyfrovizatsii/](http://pravo.ua/16.09.2026).

Діяльність Комітету відповідно до затвердженого плану

17 вересня з нагоди Всесвітнього дня безпеки пацієнта Комітет медичного і фармацевтичного права та біоетики НААУ провів марафон. Слоган Всесвітнього дня безпеки пацієнта у 2026 року — «Безпечна медична допомога на все життя», гасло кампанії ВООЗ — «Безпечна медична допомога при неінфекційних захворюваннях». У межах марафону виступили сім спікерів від Комітету (**Ірина Сенюта, Вікторія Валах, Юлія Миколаєць, Сергій Антонов, Зінаїда Чуприна, Андрій Саченко, Ольга Шевельова**), які висвітлили актуальні питання прав пацієнтів, правничої безпеки лікування та взаємодії пацієнта із системою охорони здоров'я. Модератором заходу виступила член Ради Комітету Міла Хмара.

Активності членів Комітету поза затвердженням планом

30 серпня Юлія Миколаєць виступила на всеукраїнській конференції «ProPed: Навколо дитини 2026» з доповіддю на тему «Складні рішення в щоденній практиці педіатра».

13 вересня Юлія Миколаєць виступила на всеукраїнській конференції для сімейних лікарів «ProFamily 2026» з доповіддю на тему «Юридичний практикум: помилки поліпрагмазії, деприскрайбінгу та комунікації».

14 вересня Оксана Міськів взяла участь у програмі «Твоє право» на Українському радіо, присвяченій темі неякісних медичних послуг: як їх зафіксувати та довести, наскільки реально отримати матеріальне та моральне відшкодування та хто відповідатиме — лікар чи клініка.

14 вересня розпочалось навчання на онлайн-курсі «Основні принципи захисту прав людини на біомедицини», тренером та автором національної частини якого є **Ірина Сенюта**. Учасниками курсу є викладачі медичних і юридичних закладів вищої освіти, які викладають медичне право, фармацевтичне право, право громадського здоров'я, біоетику та поєднані дисципліни. Навчання на курсі триватиме 3 місяці.

17 вересня Ірина Сенюта провела захід для членкинь і партнерів Жіночої Ділової Палати України, присвячений Всесвітньому дню безпеки пацієнта.

17 вересня Ірина Сенюта та Христина Терешко взяли участь у круглому столі на тему «Безпека пацієнтів — пріоритет сучасної медицини», організованому кафедрою медичного права ДНТ «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького».

18 вересня Ірина Сенюта прочитала корпоративну лекцію для лікарів-інтернів, працівників Університетської лікарні ДНТ «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» на тему: «Новельні підходи до стандартизації у сфері охорони здоров'я».

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

16 вересня в Івано-Франківську відбулася регіональна конференція «Говорити (не) можна замовчувати: як створити культуру безпеки в освіті».

Регіональна представниця НААУ з гендерних питань в Івано-Франківській області **Марія Логвінова** модерувала панельну дискусію, присвячену впровадженню політик протидії дискримінації та сексуальним домаганням у закладах вищої освіти.

Учасники обговорили практичні механізми реагування, роль адміністрації та спеціальних комісій, конфіденційність звернень і потерпілоорієнтований підхід. Особливу увагу приділено тому, що культура безпеки в закладах освіти має забезпечувати не лише формальне дотримання принципів рівності, а й дієві механізми захисту та підтримки.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА

4 вересня за участю заступниці голови Комітету **Тетяни Рабко** відбувся вебінар Вищої школи адвокатури НААУ «**Актуальна судова практика у сфері електронного судочинства**». Під час заходу розглянули оформлення процесуальних документів в умовах електронного судочинства, електронний документообіг і процесуальні строки, участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції, а також використання штучного інтелекту під час підготовки процесуальних документів.

14 вересня Тетяна Рабко виступила лекторкою вебінару Вищої школи адвокатури НААУ «**Електронне судочинство для юридичних осіб: ефективність, переваги та виклики**». Під час вебінару розглянули питання електронної довіреності, перебігу процесуальних строків при отриманні документів через підсистему «Електронний суд», налаштування електронного кабінету, електронної взаємодії у виконавчому провадженні та актуальної судової практики.

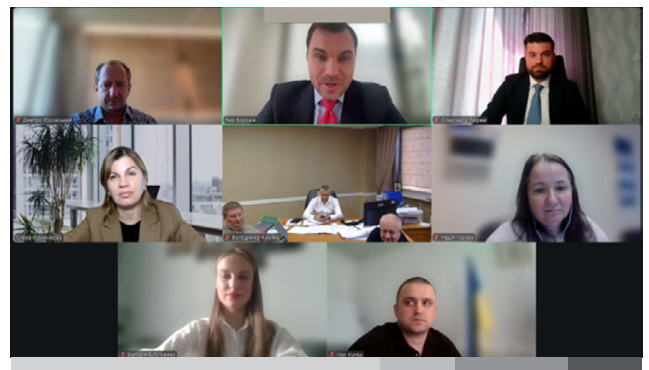
2 вересня опубліковано посібник **Тетяни Рабко** «**Тренди цифрового правосуддя в огляді актуальної судової практики**», присвячений актуальним питанням електронного судочинства та судової практики.

У звітному періоді також опубліковано низку матеріалів **Тетяни Рабко** щодо окремих питань електронного судочинства: «Строк на подання відзиву не залежить від оцифрування матеріалів справи», «Виконавче провадження та перебіг строку звернення до суду в умовах електронної взаємодії», «Подання заяви до неналежного суду не перериває строку для заявлення грошових вимог», «Коли електронна довіреність не підтверджує повноваження представ-

ника юридичної особи», «Помилка в ідентифікаційних даних та її наслідки для доставки документів до електронного кабінету», «Направлення апеляційної скарги представнику як належне повідомлення учасника справи».

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА

15 вересня відбувся вебінар на тему «**Податкове резидентство громадян України в умовах війни: критерії визначення, подвійне резидентство, податкові наслідки та KIK-звітування**».

Учасники обговорили критерії визначення податкового резидентства, питання подвійного резидентства, підтвердження центру життєвих інтересів, виконання обов'язків щодо KIK та зарахування в Україні податків, сплачених за кордоном. До обговорення долучилися представники Мінфіну та ДПС, зокрема щодо актуальних проблем правозастосування та можливих змін законодавства.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12265-podatkovye-rezidentstvo-ukrainciv-zakordonom-sho-mae-znachennya.html.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

31 серпня у НААУ за ініціатииви Комітету відбувся круглий стіл «**Залізнично-транспортні експертизи у практиці адвоката: від інспектування вагонів до аналізу залізнично-транспортних пригод**». Захід об'єднав адвокатів та експертів для обговорення практичних аспектів використання спеціальних знань у справах, пов'язаних із залізничним транспортом.

Що «бачить» автоматична переїзна сигналізація

Учасники розглянули особливості призначення та проведення залізнично-транспортних експертиз, а також можливості їх використання в адвокатській практиці. Зокрема, йшлося про дослідження технічного стану вагонів і локомотивів, їхніх вузлів та деталей, стану залізничної колії, а також встановлення обставин і механізму залізнично-транспортних пригод.

Окрему увагу приділили дослідженню сходів вагонів із рейок, зіткнень, наїздів та інших транспортних пригод. Експерти розповіли, як за результатами аналізу технічних даних, фото- та відеоматеріалів, швидкісних записів, відомостей про гальмування та інших матеріалів можна встановити послідовність подій і технічні причини аварії.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12206-vid-stanu-vagona-do-mehanizmu-avarii-yak-pracyue-zaliznichno-transportna-ekspertiza.html.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ

25 серпня відбувся вебінар «Арбітражний суд ICC: можливості для українських сторін, адвокатів та арбітрів», проведений за ініціативи Комітету. Під час заходу обговорили актуальні можливості та пере-

ваги арбітражу ICC для українських сторін, адвокатів і арбітрів, зокрема способи зменшення адміністративних витрат, особливості застосування прискореної процедури, вибір місця арбітражу, мови провадження та застосовного права.

Окрему увагу приділили практичним аспектам участі українських сторін у провадженнях ICC та можливостям для українських арбітрів долучатися до розгляду міжнародних спорів.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12197-yak-zmenshiti-administrativni-vitrati-v-icc.html.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

На LIGA ZAKON опублікована аналітика Голови Комітету про зловживання земельними торгами для тиску на орендарів. Організатор схеми знаходить власника, якому потрібні гроші, пропонує продати ділянку через торги за довіреністю й одразу розраховується. Повірений виставляє ділянку на торги з завищеною ціною. Якщо ділянка в оренді та розташована в середині поля («шахматка»), орендар має переважне право на купівлю, але вимушений сплатити рівну найбільшій ціні, сформованій на торгах. Організатор отримує різницю. Якщо орендар не купить, ділянку придбає підставна особа, пов'язана з організатором, що відкриває дорогу подальшим рейдерським механізмам. Автор зазначає, що боротися з такою схемою складно, коли вона вже запущена, тому важливіше попереджувати її через підвищення правової культури та налагодження комунікації орендаря з орендодавцями. Орендар, який активно спілкується з власниками й виконує обов'язки, має значно менші шанси стати жертвою рейдерства.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/eshjzy.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА

Розпорядженням Голови НААУ, РАУ Лідії Ізотової оновлено керівництво та склад ради Комітету: Головою Комітету призначено Андрія Хоркавого, його заступником — Костянтина Рааца. До ради Комітету також увійшов Олександр Гетманюк, а радником затверджено Сергія Говоровського.

Андрій Хоркавий — адвокат, експерт з транспортного права та засновник транспортної компанії

з досвідом у державному регулюванні галузі, ліцензуванні, організації міжнародних пасажирських перевезень, реалізації інфраструктурних проєктів та захисті інтересів транспортного бізнесу. Професійну діяльність він розпочинав як державний виконавець та інспектор у сфері ліцензування, пізніше обіймав керівні посади в українських та іноземних транспортних компаніях. Серед його напрямів спеціалізації — внутрішні та міжнародні пасажирські перевезення, дозвільні й прикордонні процедури, державний контроль та комплаєнс.

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/cvywox](https://surl.li/cvywox).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, КОМПЕНСАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ

9 вересня було опубліковано новину про пропозиції НААУ щодо вдосконалення нормативних актів про виплати військовослужбовцям. Комітет запропонував у листах до Прем'єр-міністра Сергія Корецького та міністра оборони Євгенія Хмари внести зміни до постанови Кабміну від 28.02.2022 № 168 та наказу Міноборони від 07.06.2018 № 260. Основна проблема — нечіткість термінів у підзаконних актах призводить до різного трактування підстав для виплати додаткової винагороди. Зокрема, в постанові Кабміну відсутнє чітке визначення поняття «лінія бойового зіткнення», хоча з перебуванням на ній пов'язана виплата 70 тисяч гривень за кожні 30 днів бойових завдань. НААУ запропонувала розширити визначення норми про виплату 50 тисяч гривень на весь склад чергових змін бойового управління та включити до переліку дивізії. Окремо запропоновано замінити катего-

рію «глибина виконання бойових завдань» на «райони ведення воєнних дій, визначені наказами Головнокомандувача ЗСУ». Пропоновані зміни мають усунути колізії, забезпечити єдиний підхід до правозастосування та мінімізувати ризики безпідставних утримань коштів.

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/dbaayh](https://surl.li/dbaayh).

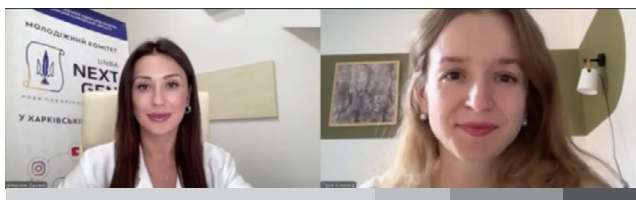
МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — UNBA NEXTGEN

20 серпня, 26 серпня, 28 серпня, 4 та 5 вересня у Харкові відбувся практичний тренінг «**Basic Life Support (BLS) Базова Підтримка Життя — Перші на місці події**» для адвокатів регіону, організований Молодіжним комітетом НААУ — UNBA NextGen у Харківській області за підтримки Ради адвокатів Харківської області та спонсорської допомоги АО «СЕНС КОММОДА ЛЕКС». Протягом 15-годинного курсу учасники опрацювали правила безпеки на місці події, алгоритм S-MARCH, комплектацію індивідуальної аптечки, зупинку масивних кровотеч, допомогу при травмах, базову підтримку життя та серцево-легеневу реанімацію.

Під час фінальних модулів адвокати відпрацювали оцінку стану постраждалого за шкалою AVPU, перевірку дихання, проведення СЛР на манекенах-симуляторах, допомогу при задусі, евакуацію постраждалих та дії в комплексних симуляційних сценаріях. Навчання забезпечили сертифіковані інструктори ГО «Український Легіон» та Руху Опору ССО ЗСУ.

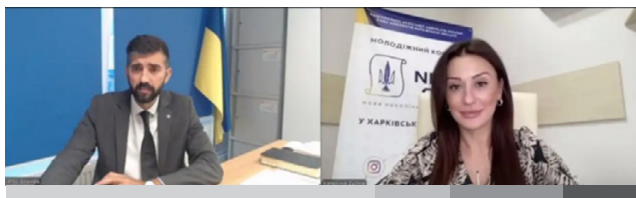
12 серпня у НААУ відбувся вебінар «**Мистецтво судової промови: тактика переконливого виступу та ораторська майстерність адвоката**»,

організований Молодіжним комітетом у Харківській області. Під час заходу адвокатка Лідія Климків надала практичні поради щодо підготовки судової промови: визначення бажаного рішення, аналізу сильних і слабких сторін правової позиції, роботи з негативною судовою практикою та структурування аргументів за моделлю IRAC.

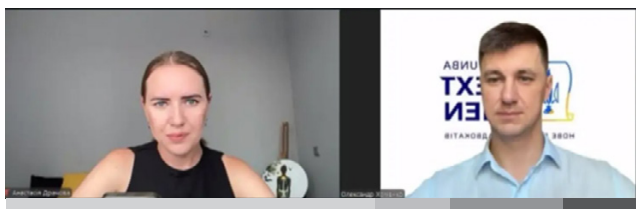
Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12152-pidgotovka-sudovoi-promovi-7-porad-advokatam.html.

19 серпня у НААУ відбувся вебінар «Правила адвокатської етики: дисциплінарні процедури і практика», ініційований Молодіжним комітетом у Харківській області. Керівник секретаріату ВКДКА Віктор Вовнюк розповів про ситуації, коли гонорарний спір із клієнтом може супроводжуватися скаргою до КДКА, а також про співвідношення судового спору щодо гонорару та дисциплінарного провадження. Окремо розглянули типові підстави для скарг клієнтів.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12171-sho-vrahuvati-advokatu-koli-gonorarnij-spir-obernuvsya-skargoyu-do-kdka.html.

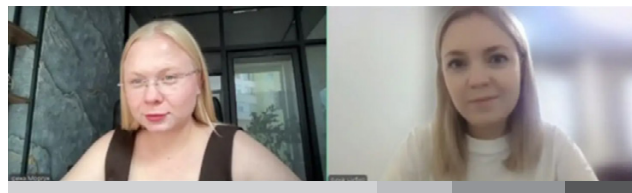
21 серпня у НААУ відбувся вебінар «Професійна комунікація в цифрову епоху: практичний алгоритм для молодих юристів та адвокатів», організований Молодіжним комітетом у Київській області. Учасники обговорили способи зрозумілого пояснення

складних правових питань, професійну комунікацію та використання цифрових інструментів, зокрема матеріалів, підготовлених за допомогою штучного інтелекту, з обов'язковою перевіркою їх адвокатом.

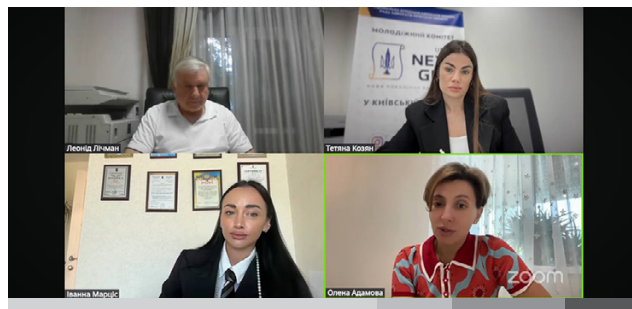
Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12183-yak-poyasnyuvati-pravo-u-cifri-5-praktichnih-porad-advokatam.html.

28 серпня у НААУ відбувся вебінар «Поza шаблонами: як подолати гендерні та професійні стереотипи в сучасній адвокатурі», організований Молодіжним комітетом у Миколаївській області. Під час заходу обговорили стереотипні коментарі щодо віку, статі та зовнішності адвокаток, а також способи професійного реагування на такі ситуації.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12199-moloda-otzhe-nedosvidchena-yak-advokatkam-reaguvati-na-stereotipni-zakidi.html.

31 серпня у НААУ відбувся вебінар «Що з'ясувати й доводити у кримінальному провадженні за участю дитини», організований Молодіжними комітетами НААУ — UNBA NextGen у Київській та Одеській областях. У заході взяли участь суддя у відставці **Леонід Лічман**, психолог **Олена Адамова** та регіональна представниця Комітету **Іванна Марціс**.

Під час вебінару обговорили особливості захисту неповнолітніх у кримінальному провадженні, зокрема встановлення віку та психологічної зрілості дитини, оцінку сімейного середовища й впливу інших осіб, особливості першої зустрічі адвоката з неповнолітнім

клієнтом, формування стратегії захисту, взаємодію адвоката з психологом і законними представниками та недопущення повторної травматизації дитини.

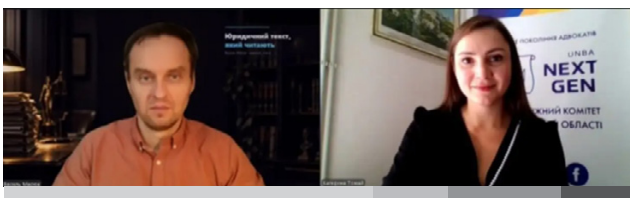
Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12208-sho-zyasovuvati-j-dovoditi-u-kriminal-nomu-provadjhenni-za-uchastyu-ditini.html.

3 вересня в офісі НААУ відбулася **ознайомча лекція для студентів Державного торговельно-економічного університету**, присвячена адвокатській професії та особливостям практичної роботи адвоката.

Регіональні представники Молодіжного комітету НААУ в м. Києві та Київській області Світлана Михайлик, Ольга Бодян, Дмитро Баранник та Лев Корнілов поділилися практичним досвідом, розібрали професійні кейси та розповіли про адвокатське самоврядування і можливості професійного розвитку молодих правників.

10 вересня за ініціативи регіональної представниці UNBA NextGen у Вінницькій області **Катерини Томай** відбувся онлайн-вебінар **«Юридичний текст, який читають: суддя о шостій вечора — ваш головний читач»**. Спікером виступив адвокат **Василь Масюк**.

Під час зустрічі обговорили способи використання емоцій у юридичному тексті, прийоми привернення уваги читача та побудови переконливого тексту. Вебінар пройшов у форматі активної дискусії з учасниками.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12260-chas-rizik-skasuvannya-i-zusillya-na-motivuvannya-yak-sud-chitae-procesual-nij-dokument.html.

У вересні регіональні представники UNBA NextGen у Волинській області **Тарас Манькут та Наталія Хвищук** ініціювали участь адвокатів у відкритому тренуванні з великого тенісу в межах міської ініціативи

«Місто, рухайся». Учасники ознайомилися з основами гри, технікою великого тенісу та поспілкувалися зі спортсменами Тенісної академії «Адреналін».

17 вересня за ініціативи Молодіжного комітету НААУ — UNBA NextGen в Одеській області відбувся онлайн-вебінар **«Навички публічних виступів для молодих адвокатів»** за участю спікерки, докторки юридичних наук, професорки **Ольги Мельничук**. Під час заходу обговорили підготовку виступу з урахуванням аудиторії та мети промови, побудову ефективного початку виступу, використання цитат, історій та образних прикладів, а також значення інтонації та практики для розвитку навичок публічного виступу. Захід модерували **Каріна Мохортова, Іванна Марціс та Вікторія Пінчук**.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12268-ne-kozhna-krasiva-fraza-perekonue-yak-advokatu-dobirati-stil-vistupu.html.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Виключне представництво адвокатом іншої особи в суді, закріплене у Конституції, слід розглядати як складову механізму захисту прав людини в Україні. І ратифікація Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката може поглибити зміст цієї та інших гарантій.

Про це голова Комітету НААУ **Марина Ставнічук** заявила під час круглого столу «Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката: майбутня частина законодавства України», який нещодавно проходив у Києві.

За словами Марини Ставнічук, значення міжнародного договору виходить за межі професійної адвокатської спільноти, оскільки він стосується механізму захисту прав людини та поглиблює зміст конституційних положень, пов'язаних зі здійсненням правосуддя. Ці положення мають забезпечити адвокатурі можливість повноцінно виконувати обов'язки перед клієнтами, захищаючи їхні права, свободи та законні інтереси.

Представниця НААУ наголосила на відсутності конституційних перешкод для ратифікації документа. «Положення Конвенції чітко кореспондують з положеннями чинної Конституції України, наповнюють їх новим змістом, розширюють і поглиблюють. Це ключовий момент, який робить процес ратифікації відкритим», — зауважила вона.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/izyuaq.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АДВОКАТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

У вересні на сайті НААУ опубліковано статтю голови Комітету **Богдана Кушніра** «Розподіл допомоги у разі загибелі військовослужбовця: підстави та порядок перегляду».

Стаття присвячена питанням розподілу одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця, зокрема ситуаціям, коли на виплату претендує біологічний батько, який за життя військовослужбовця не виконував обов'язків щодо його утримання та виховання. У матеріалі роз'яснюється, хто має право на допомогу, у яких випадках у її виплаті може бути відмовлено та яке значення має встановлений судом факт ухилення від обов'язку щодо утримання.

Окрему увагу приділено порядку перегляду розподілу допомоги. Автор наголошує, що спочатку необхідно звернутися до суду цивільної юрисдикції та встановити факт ухилення особи від утримання загиблого, а вже після набрання відповідним рішенням законної сили — вимагати перегляду рішення Комісії Міністерства оборони щодо розподілу виплати. Такий підхід узгоджується з практикою Великої Палати Верховного Суду, зокрема постановою від 18.01.2024 у справі № 560/17953/21.

18 вересня члени Ради Комітету провели в муніципальному громадському просторі VCENTRI HUB: Оболонь для Українського товариства глухих (німих) захід на тему: «Послідовність дій при пошкодженні майна у зв'язку із російськими обстрілами; Соціальні та пенсійні виплати; Порядок дій для членів сім'ї, чиї родичі зникли безвісті при захисті Батьківщини від російської агресії».

Голова Комітету **Богдан Кушнір** розповів про діяльність Комітету НААУ з питань адвокатської практики сфери захисту осіб, які постраждали внаслідок російської агресії, здійснення практичної допомоги щодо усунення

шкоди, спричиненою обстрілами, та запропонував у майбутньому провести спільний захід із представниками ЦНАПу щодо вирішення питань, які виникають при реєстрації майна в реєстрі речових прав.

Членкиня Комітету **Лілія Лукацька** розповіла про Центри з надання безоплатної правничої допомоги, поділилась досвідом у сфері захисту прав громадян при відмові органів пенсійного забезпечення здійснювати передбачені чинним законодавством пенсійні виплати. Відповіла на питання щодо порядку оформлення документів для здійснення державної реєстрації речових прав, спадкових прав та порядку визнання особи такою, що втратила права користування житловим приміщенням.

Членкиня Комітету **Тетяна Шевченко** розповіла алгоритм дій для родини, чії родичі зникли безвісти, захищаючи країну від російської агресії. Навела приклади з власного досвіду щодо порядку оформлення документів для визнання особи померлою та отримання в наступному одноразової грошової допомоги. Звернула увагу на необхідність родини самостійно збирати докази на підтвердження факту загибелі члена родини. Поділилась практикою представництва інтересів у справах щодо визнання члена родини загиблим.

Заступник голови Комітету **Дмитро Хуторний** відповів на питання щодо порядку оформлення посвідчення УБД, легалізації шлюбу, укладеного з іноземцем за кордоном, надав роз'яснення щодо приватизації житла тощо.

Детальніше за посиланням: URL: facebook.com/reel/2237444280437086.

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ

9 вересня розпорядженнями голови НААУ, РАУ Лідії Ізовітової № 247 і № 248 створено новий Комітет та призначено його головою адвоката **Богдана Устименка**.

11 вересня опубліковано інформацію про основні напрями роботи Комітету. Серед них — аналіз та вдосконалення законодавства у сфері національної безпеки й оборонних технологій, правові аспекти розвитку та застосування безпілотних систем, штучного

інтелекту, авіаційних і ракетно-космічних технологій, товарів і технологій подвійного використання, а також питання оборонно-промислового комплексу, експортного контролю та трансферу оборонних технологій.

Детальніше за посиланням: URL: unba.org.ua/news/12242-pravom-nacional-noi-bezpeki-opikuvatimet-sya-novij-komitet-naau.html.

СПІВПРАЦЯ КОМІТЕТІВ

28 серпня представники Комітету НААУ з питань кібербезпеки та віртуальних активів взяли участь у засіданні Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ.

Під час засідання було розглянуто звернення адвоката щодо можливого порушення його професійних прав та гарантій адвокатської діяльності під час дій правоохоронних органів. Зокрема, обговорювалася ситуація, пов'язана з отриманням правоохоронцями доступу до носія інформації адвоката. Підставою стали твердження про можливе здійснення хакерських дій з його ноутбука. У подальшому було проведено побітове копіювання накопичувача (створення forensic image).

Ця ситуація порушує одразу декілька важливих питань: забезпечення гарантій адвокатської діяльності, збереження адвокатської таємниці, порядок роботи з цифровими носіями та цифровими доказами, а також належний рівень кібербезпеки самого адвоката.

За результатами обговорення комітети домовилися об'єднати зусилля та підготувати методичні рекомендації з кібербезпеки та кібергігієни для адвокатів. Основна мета — підготувати практичні та зрозумілі рекомендації з кібербезпеки, які адвокати зможуть використовувати у своїй щоденній професійній діяльності.

Після підготовки методичних рекомендацій планується представити їх органам адвокатського

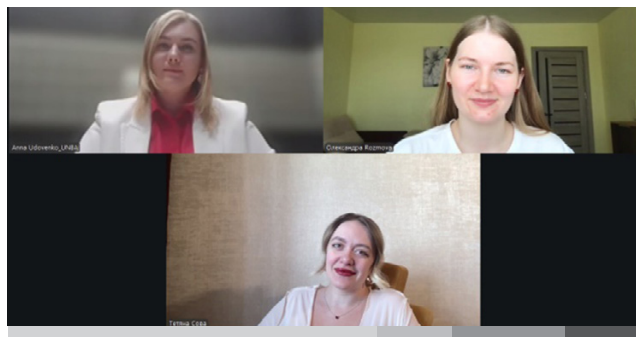

самоврядування та надалі поширити серед адвокатської спільноти України.

Від Комітету НААУ з питань кібербезпеки та віртуальних активів у засіданні взяли участь: Андрій Галич — голова Комітету; Віталій Федірко — заступник голови Комітету.

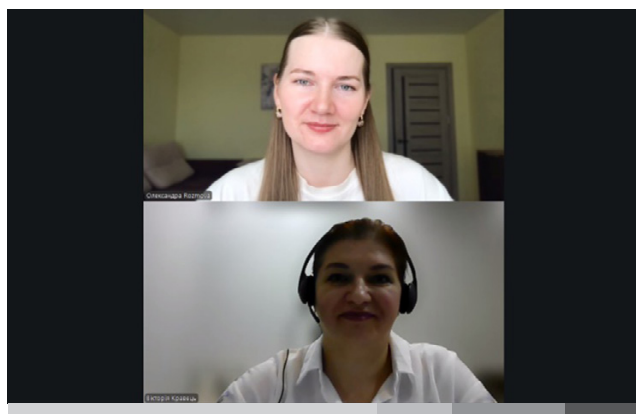
ЗАХОДИ НААУ ЗА ПІДТРИМКИ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ ЮРИСТІВ (IBA)

13 серпня відбувся вебінар «**Енергія, увага і пріоритет: як адвокату планувати день**», під час якого учасники розглянули особливості планування робочого дня в умовах війни, вплив рівня енергії та уваги на продуктивність, а також практичні інструменти визначення пріоритетів і запобігання перевантаженню.

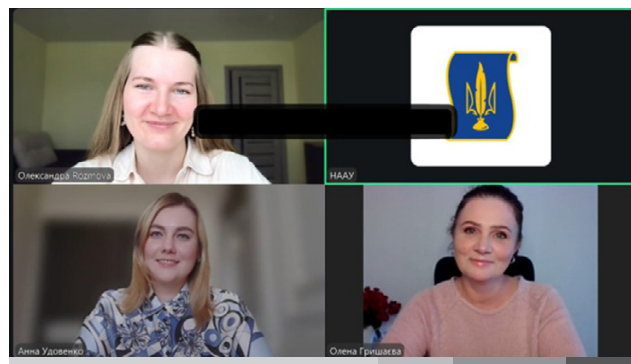
Детальніше за посиланням: [URL: unba.org.ua/news/12241-yak-advokatu-keruvati-naprugoyu-pid-chas-roboti.html](https://unba.org.ua/news/12241-yak-advokatu-keruvati-naprugoyu-pid-chas-roboti.html).

27 серпня відбувся вебінар «**Різнi люди — одна команда: як модель DISC допомагає знаходити спільну мову**». Учасники ознайомилися з чотирма поведінковими стилями моделі DISC та розглянули практичні способи адаптації комунікації з урахуванням особливостей різних типів поведінки.

Детальніше за посиланням: [URL: unba.org.ua/news/12190-yak-disc-dopomaga-keruvati-tigrami-mavpami-slonami-i-cherpahami.html](https://unba.org.ua/news/12190-yak-disc-dopomaga-keruvati-tigrami-mavpami-slonami-i-cherpahami.html).

10 вересня відбувся вебінар «**Тіло як ресурс: як підтримувати психологічний стан за допомогою простих тілесних практик**». Під час заходу учасники розглянули способи розпізнавання тілесних проявів напруги та практики саморегуляції, зокрема роботу з опорою, рухом, розслабленням і диханням.

Детальніше за посиланням: [URL: unba.org.ua/news/12241-yak-advokatu-keruvati-naprugoyu-pid-chas-roboti.html](https://unba.org.ua/news/12241-yak-advokatu-keruvati-naprugoyu-pid-chas-roboti.html).

15 вересня у виданні «Закон і Бізнес» опубліковано інтерв'ю з координаторкою проєкту НААУ та IBA **Ганною Удовенко** про розвиток проєкту підтримки ментального здоров'я адвокатів. В інтерв'ю йдеться про формати проєкту, результати його роботи та важливість системної підтримки ментального здоров'я в адвокатській професії.

Детальніше за посиланням: [URL: unba.org.ua/publications/12253-koordinatorka-proektu-naau-ta-iba-ganna-udovenko-pidtrimka-mental-nogo-zdorovya-maestat-chastinoyu-profesijnoi-kul-turi-advokaturi.html](https://unba.org.ua/publications/12253-koordinatorka-proektu-naau-ta-iba-ganna-udovenko-pidtrimka-mental-nogo-zdorovya-maestat-chastinoyu-profesijnoi-kul-turi-advokaturi.html).

ПЕРЕВІРКА ПАСПОРТА ТА ПРАВОВИХ ПІДСТАВ ПІД ЧАС ПЕРЕТИНУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО КОРДОНУ

Олена Мурзановська, адвокат (м. Київ), юрист-консультант (м. Варшава)

Ми продовжуємо проєкт «Перебування українських громадян у Республіці Польща: правові аспекти» — серії публікацій про основні проблеми, з якими стикаються українські громадяни, перебуваючи сусідній з нами державі, особливо після початку повномасштабної війни і виїзду українських громадян до Республіки Польща. Проєкт відбувається під керівництвом представника НААУ в Кракові Ірини Василик. У цій статті розглянуто особливості перетину українсько-польського кордону.

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАВО ЄС ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Дедалі частіше протягом останніх місяців трапляються випадки, коли громадян України не пропускають через кордон до Польщі. Тому у цій статті проведено аналіз актів законодавства, що регулюють правила перевірки паспортів та інших документів під час перетину державного кордону України у напрямку Республіки Польща. Досліджено співвідношення перевірки дійсності паспортного документа, встановлення особи та перевірки наявності правових підстав для в'їзду до Польщі.

У першу чергу слід зазначити, що процес перетину українсько-польського кордону регламентується одночасною дією двох правопорядків. На території України контроль здійснюється відповідно до українського законодавства, а після прибуття до пункту пропуску польської сторони особа підпадає під дію законодавства Республіки Польща та права Європейського Союзу, зокрема положень Шенгенського кодексу про кордони.

Тобто спочатку перевірка права особи на виїзд за межі України, а потім перевірка права особи на в'їзд до Польщі як держави-учасниці Шенгенської зони.

Відповідно відмова у виїзді з України та відмова у в'їзді до Польщі є різними за своєю правовою природою рішеннями. Вони приймаються різними суб'єктами владних повноважень, на підставі різних нормативних актів та підлягають оскарженню за різними процедурами.

Практичне значення цього розмежування особливо зросло після запровадження Entry/Exit System (EES), яка передбачає цифрову реєстрацію відповідних категорій громадян третіх країн, що перетинають зовнішній кордон Шенгенської зони.

Отже, основним документом, який виконує насамперед функцію документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України і перевіряється під час перетину державного кордону, є *паспорт громадянина України для виїзду за кордон*. Однак паспорт хоча є необхідним елементом процедури, але в окремих випадках є не єдиним документом, який має бути пред'явлений для перевірки.

ПЕРЕВІРКА З БОКУ УКРАЇНИ

Відповідно до Закону України від 05.11.2009 № 1710 «Про прикордонний контроль» прикордонний контроль є комплексом заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного

кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів.

Тому поняття «паспортний контроль» у практичному мовленні не охоплює всього обсягу юридичних дій, які можуть здійснюватися прикордонниками.

Перевірка паспортного документа є лише одним із елементів прикордонного контролю.

Практичний порядок перевірки документів визначений Інструкцією з організації і здійснення перевірки документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон, що затверджена наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 05.06.2012 № 407, якою передбачено стандартну та поглиблену перевірку документів, а у відповідних випадках — експертне дослідження документів.

Отже, під час стандартної перевірки уповноважена службова особа прикордонного органу України встановлює, зокрема:

- особу пред'явника документа;
- дійсність паспортного документа;
- належність документа відповідній особі;
- наявність ознак підроблення;
- відповідність документа встановленому зразку;
- необхідність проведення додаткових контрольних заходів;
- наявність передбачених законодавством підстав для перетину державного кордону.

Таким чином, перевірка не обмежується візуальним порівнянням фотографії у паспорті з обличчям особи. Вона може включати перевірку відомостей за відповідними інформаційними базами, аналіз документів, що підтверджують право на виїзд, та інші передбачені законом процедури.

Поглиблена перевірка застосовується у випадках, коли виникають обґрунтовані сумніви щодо дійсності документа, належності документа особі або інших обставин, що потребують додаткового з'ясування.

Це питання отримало безпосереднє відображення у новітній практиці Верховного Суду.

У постанові від 03.02.2026 у справі № 140/36313/23 Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду розглядав спір щодо відмови в перетинанні державного кордону та вилучення паспортного документа.

У своєму огляді практики КАС ВС зазначив, що лише вилучення паспорта під час прикордонного контролю не тотожне встановленню юридичного факту недей-

сності документа. Наявність сумнівів щодо дійсності паспорта не створює автоматичної презумпції його недейсності.

Для правозастосування цей висновок є принциповим, адже орган прикордонного контролю повинен мати належну правову та доказову основу для висновку про недейсність документа, якщо саме така обставина покладається в основу відмови.

Вилучення паспортного документа під час прикордонного контролю не слід автоматично трактувати як визнання його недейсним.

У новітній практиці КАС ВС прямо проведено розмежування між:

- фактом вилучення паспорта;
- сумнівом у його дійсності;
- встановленням юридичного факту недейсності документа.

Це розмежування має значення для визначення належного предмета доказування.

Якщо орган посиляється на недейсність паспорта, необхідно встановити:

- 1) у чому саме полягає недейсність;
- 2) яким нормативним актом передбачена така підстава;
- 3) яким способом вона встановлена;
- 4) які докази підтверджують відповідний висновок;
- 5) чи дотримано процедуру вилучення документа.

ПОЛЬСЬКИЙ ЕТАП ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ

Український прикордонний орган не приймає рішення про право особи на в'їзд до Польщі. Таке рішення належить до компетенції польських органів прикордонного контролю відповідно до законодавства Польщі та права ЄС.

Чинний український паспорт для виїзду за кордон є необхідним елементом стандартного перетину зовнішнього кордону. А одним із найбільш важливих питань під час перетину українсько-польського кордону є визначення мінімального строку дії паспорта громадянина України для виїзду за кордон. На практиці поширеним є формулювання про необхідність мати паспорт, дійсний щонайменше три місяці, але розглянемо норми права.

Для громадянина України, який розглядається як громадянин третьої країни, базовою нормою

є ст. 6(1)(а) Регламенту (ЄС) 2016/399 Європейського Парламенту та Ради від 09.03.2016 про Кодекс Союзу щодо правил, які регулюють рух осіб через кордони (Schengen Borders Code).

Відповідно до цієї норми для запланованого перебування тривалістю не більше 90 днів у будь-якому 180-денному періоді особа повинна мати чинний проїзний документ (паспорт), який:

1) дозволяє перетинати кордон;

2) є чинним щонайменше три місяці після передбачуваної дати виїзду з території держав-членів;

3) був виданий протягом попередніх десяти років.

Саме така конструкція міститься у ст. 6(1)(а)(i) та (ii) Schengen Borders Code. Отже, юридично правильним є формулювання: «строк дії паспорта повинен закінчуватися не раніше ніж через три місяці після передбачуваної дати виїзду з території держав — членів Шенгенської зони».

Наприклад, громадянин України в'їжджає до Польщі 1 жовтня та планує залишити територію держав-членів 15 жовтня. У такому випадку паспорт повинен бути чинним щонайменше до 15 січня.

Якщо ж особа планує залишити Шенгенську зону 1 грудня, паспорт повинен бути чинним щонайменше до 1 березня.

Тобто контрольний момент для визначення тримісячного строку — не дата фактичного в'їзду, а *передбачувана дата виїзду*.

Тож бачимо принципову різницю між нормою права та поширеним формулюванням.

Окрім залишкового строку дії, ст. 6(1)(а)(ii) Schengen Borders Code встановлює ще одну самостійну вимогу: проїзний документ (паспорт) має бути виданий протягом останніх десяти років. Тобто навіть паспорт, який формально залишається чинним, може не відповідати вимогам для короткострокового в'їзду, якщо з дати його видачі минуло більше десяти років.

У результаті прикордонний контроль перевіряє принаймні дві різні часові характеристики документа: дата видачі — не більше 10 років та дата закінчення дії — щонайменше 3 місяці після передбачуваного виїзду.

Однак Schengen Borders Code прямо передбачає **виняток**: у належним чином обґрунтованих невідкладних випадках вимога щодо тримісячного залишкового строку дії документа може бути не застосована. Водночас це не означає існування загального права

громадянина України вимагати пропуску через кордон із паспортом, який не відповідає тримісячному критерію. Виняток сформульований як можливість відступу у виправданому невідкладному випадку, а не як автоматичне право особи на в'їзд.

Що ж саме перевіряє Straż Graniczna? Відповідно до ст. 8 Schengen Borders Code громадяни третіх країн під час в'їзду підлягають поглибленій прикордонній перевірці.

Вона включає, зокрема:

- встановлення особи та громадянства;
- перевірку автентичності проїзного документа;
- перевірку його чинності;
- перевірку відповідних баз даних;
- перевірку необхідної візи або документа на проживання, якщо вони необхідні;
- перевірку умов запланованого перебування;
- перевірку строку дозволеного перебування;
- в окремих випадках — перевірку мети поїздки та достатності коштів.

Перевіряється також, чи відповідає паспорт установленням для перетину зовнішнього кордону вимогам. Останнім часом польські прикордонники проводять ретельні перевірки згідно з вищенаведеними критеріями.

Вимога, передбачена ст. 6(1)(а) Schengen Borders Code, щодо тримісячного залишкового строку стосується насамперед короткострокового перебування до 90 днів у будь-якому 180-денному періоді. Тому не однаково застосовується до кожного громадянина України, а залежно від його правового статусу.

Польський Urząd do Spraw Cudzoziemców у своїх офіційних роз'ясненнях зазначає про необхідність мати чинний проїзний документ (паспорт) і, коли це потрібно, візу або інший документ, що дає право на в'їзд та перебування. Окремо перевіряються мета і умови перебування, достатність коштів та відповідні записи в інформаційних системах.

Отже, крім чинного проїзного документа (паспорта), *передбачені вимоги щодо*:

- візи, коли вона необхідна;
- мети та умов запланованого перебування;
- достатніх засобів існування;
- відсутності відповідного запису в SIS;
- відсутності підстав вважати особу загрозою громадському порядку, внутрішній безпеці, громадському здоров'ю або міжнародним відносинам держав-членів.

Це пояснює, чому особа, яка безперешкодно залишила Україну, за певних обставин може не отримати дозволу на в'їзд до Польщі.

Відповідно до ст. 14 Schengen Borders Code особи, яка не відповідає встановленим умовам в'їзду, може бути відмовлено у в'їзді. При цьому рішення про відмову повинно містити конкретні підстави, а особі має бути вручено стандартну форму із зазначенням причин відмови. Регламент також передбачає право на оскарження такого рішення відповідно до національного законодавства. Але подання апеляції не зупиняє дію рішення про відмову у в'їзді.

Особливого значення для українсько-польського кордону набуває *система Entry/Exit System (EES)*. EES призначена для цифрової реєстрації громадян третіх країн, які здійснюють короткострокові поїздки через зовнішні кордони держав, що застосовують систему.

Система реєструє, серед іншого:

- дані особи;
- дані про проїзний документ;
- дату та місце в'їзду;
- дату та місце виїзду;
- біометричні дані;
- інформацію про відмову у в'їзді у відповідних випадках.

У Польщі EES працює на всіх зовнішніх пунктах пропуску. Польське Міністерство внутрішніх справ та адміністрації *повідомило про повну готовність системи з 10 квітня 2026 року*.

Європейська комісія також зазначає, що EES призначена, зокрема, для цифрового обліку перетинів кордону та автоматизації контролю строків перебування. Водночас EES не є самостійною юридичною підставою

для відмови у в'їзді. Система є технологічним інструментом реалізації прикордонного контролю, тоді як правові підстави для допуску або відмови визначаються насамперед Шенгенським кодексом про кордони та відповідним національним законодавством.

Для українців, які постійно або тривало проживають у Польщі, принципове значення має міграційний статус. Необхідно відрізнити:

- короткострокового відвідувача;
- особу з довгостроковою візою;
- особу з дозволом на проживання;
- особу, яка користується іншим правовим статусом відповідно до законодавства Польщі або права ЄС.

Це важливо як для визначення умов в'їзду, так і для визначення того, чи підпадає конкретний перетин під процедури EES.

Використання біометричних технологій не змінює базового принципу: прикордонний орган повинен діяти на підставі та в межах наданих йому повноважень. Біометрична ідентифікація є інструментом встановлення особи та перевірки відповідних даних, а не заміною юридичної оцінки підстав для перетину кордону. Тому навіть у цифровому середовищі необхідно розмежовувати: ідентифікацію особи, автентичність документа, наявність права на перетинання кордону.

Підсумовуючи, слід зазначити, що перевірка паспорта на українсько-польському кордоні є складовою комплексного прикордонного контролю. Українська сторона перевіряє дійсність та належність паспортного документа, а також наявність законних підстав для виїзду з України. Польська сторона, у свою чергу, перевіряє умови допуску особи до Польщі та Шенгенської зони¹.

¹ Список використаних джерел: Конституція України від 28.06.1996; Закон України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 № 1777-XII; Закон України «Про прикордонний контроль» від 05.11.2009 № 1710-VI; Закон України «Про Державну прикордонну службу України» від 03.04.2003 № 661-IV; Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21.01.1994 № 3857-XII; постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України». Чинна редакція станом на 16.07.2026; постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2026 № 623 «Деякі питання перетинання державного кордону громадянами України»; Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 05.06.2012 № 407; Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code). URL: eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0399; Regulation (EU) 2017/2226 of the European Parliament and of the Council establishing an Entry/Exit System (EES); Urząd do Spraw Cudzoziemców. «Przekraczanie granicy». URL: gov.pl/web/udsc/przekraczanie-granicy; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji RP. «Polskie granice pod kontrolą - system Entry/Exit działa na wszystkich przejściach granicznych w Polsce», 10.04.2026. URL: gov.pl/web/mswia/polskie-granice-pod-kontrola--system-entryexit-dziala-na-wszystkich-przejsciach-granicznych-w-polsce.

ЗАХИСТ ПРАВ ПРОФЕСІЙНИХ ФУТБОЛІСТОК: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ

Ганна Гніздовська, адвокатка, к. ю. н., керуюча партнерка АО «Юріс Феррум», заступниця голови Апеляційної антидопінгової комісії НАДЦ, членкиня Палати з вирішення спорів УАФ

Юлія Гречко, перша заступниця голови Всеукраїнської професійної спілки «Футбол України»; головний юрисконсульт Всеукраїнської асоціації футболістів-професіоналів; членкиня Комітету УАФ зі статусу і трансферу футболістів

Жіночий футбол протягом останнього десятиліття переживає стрімку професіоналізацію. Розширення міжнародних змагань, удосконалення контрактних стандартів та запровадження спеціальних гарантій для футболісток поступово змінюють не лише спортивну, а й правову складову жіночого футболу. Водночас із розвитком професійних відносин закономірно збільшується і кількість спорів, у яких футболісткам доводиться захищати свої права на національному та міжнародному рівнях.

Такі справи можуть мати принципово різну правову природу. Йдеться, зокрема, про провадження щодо порушення антидопінгових правил, контрактні спори з клубами щодо виплати заробітної плати та виконання інших зобов'язань, а також спори, пов'язані із застосуванням спеціальних гарантій під час вагітності, материнства та повернення до професійної футбольної діяльності. Відрізняються не лише норми, що підлягають застосуванню, але й компетентні органи, порядок розгляду справ та особливості доказування.

Саме доказування у таких спорах часто набуває визначального значення. В антидопінговому провадженні лабораторне виявлення забороненої речовини може бути лише початком правової оцінки, оскільки для визначення наслідків порушення необхідно встановити джерело речовини, обставини її потрапляння до організму та ступінь вини спортсменки. У контрактному спорі вирішальними можуть стати сам контракт, розрахунки заборгованості та належна фіксація невиконання клубом своїх зобов'язань. У справах, пов'язаних із вагітністю та материнством, особливого значення набувають медична документація, листування з клубом та докази фактичної поведінки сторін.

Відрізняються і механізми захисту. Залежно від характеру правовідносин справа може розглядатися національними футбольними органами, органами ФІФА (FIFA), антидопінговими організаціями та відповідними дисциплінарними чи арбітражними органами, а у випадках, передбачених застосовними регламентами, — Спортивним арбітражним судом (CAS).

Тому для ефективного захисту важливо не лише правильно визначити порушене право, але й обрати належний механізм його захисту, визначити компетентний орган та своєчасно сформулювати доказову базу.

У цій статті на прикладі антидопінгових проваджень, контрактних спорів та справ щодо захисту материнства проаналізовано особливості захисту прав професійних футболісток, основні підходи до доказування та практичне значення міжнародних і національних механізмів захисту їхніх прав.

ПОРУШЕННЯ АНТИДОПІНГОВИХ ПРАВИЛ У ЖІНОЧОМУ ФУТБОЛІ: ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ДОКАЗУВАННЯ

Для визначення особливостей захисту прав футболісток доцільно передусім окреслити поняття допінгу та коло порушень антидопінгових правил, за які передбачена відповідальність у сучасному спортивному праві.

Поняття «допінг» у цій сфері не зводиться виключно до наявності забороненої речовини в організмі спортсменки. Воно має значно ширший зміст та охоплює вчинення одного або декількох порушень антидопінгових правил, передбачених відповідними міжнародними та національними актами.

Ключовим міжнародним актом у цій сфері є Всесвітній антидопінговий кодекс¹, прийнятий у 2003 році та чинний у редакції 2021 року. Кодекс установлює уніфікований підхід до визначення допінгу, відповідно до якого порушенням антидопінгових правил визнається не лише наявність або використання заборонених речовин чи методів, а й інші дії або бездіяльність, що порушують встановлені правила антидопінгової діяльності.

Такий підхід однаковою мірою застосовується до різних видів спорту, включаючи футбол. Незважаючи на те, що футбол традиційно не асоціюється із системним використанням допінгу в його класичному розумінні, антидопінгове регулювання у футболі ґрунтується на положеннях Кодексу ВАДА. Відповідно до футболісток застосовуються ті самі базові стандарти антидопінгової відповідальності, що й до спортсменів в інших видах спорту.

Кодекс ВАДА визначає перелік порушень антидопінгових правил, суб'єктами яких можуть бути спортсмени, а в передбачених випадках — також персонал спортсмена та інші особи. До таких порушень належать:

- наявність забороненої речовини, її метаболітів або маркерів у пробі спортсменки (ст. 2.1);
- використання або спроба використання забороненої речовини чи забороненого методу (ст. 2.2);
- ухилення від відбору проби, відмова від її надання або неявка для відбору проби без поважної причини (ст. 2.3);
- порушення порядку надання інформації про місцезнаходження спортсменки, зокрема будь-яке поєднання трьох пропущених тестів та/або ненадання

інформації про місцезнаходження протягом 12 місяців спортсменкою, включеною до Реєстрованого пулу тестування (ст. 2.4);

- втручання або спроба втручання у будь-яку частину процесу допінг-контролю (ст. 2.5);
- володіння забороненою речовиною або забороненим методом (ст. 2.6);
- розповсюдження або спроба розповсюдження забороненої речовини чи забороненого методу (ст. 2.7);
- призначення або спроба призначення спортсменці забороненої речовини чи забороненого методу (ст. 2.8);
- співучасть або спроба співучасті у порушенні антидопінгових правил (ст. 2.9);
- заборонена співпраця спортсменки або іншої особи з персоналом спортсмена, який відповідає встановленим Кодексом критеріям (ст. 2.10);
- дії спортсменки або іншої особи, спрямовані на перешкоджання повідомленню уповноваженим органам про можливе порушення антидопінгових правил або на переслідування особи за таке повідомлення (ст. 2.11).

Таким чином, сучасне антидопінгове регулювання виходить далеко за межі лабораторного виявлення заборонених речовин та охоплює широкий спектр дій і бездіяльності, пов'язаних із використанням, володінням і розповсюдженням заборонених речовин і методів, виконанням обов'язків щодо тестування та місцезнаходження, а також забезпеченням належного функціонування системи допінг-контролю.

На національному рівні відповідний підхід відтворено в Антидопінгових правилах Національного антидопінгового центру², положення яких ґрунтуються на Кодексі ВАДА. Визначення допінгу та перелік порушень антидопінгових правил у АДП НАДЦ загалом відповідають моделі, закріпленій Кодексом ВАДА.

Практичне значення цих положень особливо наочно простежується у справах, пов'язаних із жіночим футболом. Сам факт виявлення забороненої речовини у пробі ще не дає відповіді на питання про джерело її потрапляння до організму спортсменки, ступінь вини та правові наслідки встановленого порушення.

Показовими у цьому контексті є дві справи, які, попри подібну вихідну обставину — виявлення

¹ Далі по тексту — Кодекс ВАДА.

² Далі по тексту — АДП НАДЦ.

забороненої речовини у пробі футболістки, — мали принципово різні правові наслідки.

У справі професійної **футболістки Chioma Ubogagu**, яка на момент порушення виступала за Tottenham Hotspur Women, під час позазмагального тестування 7 жовтня 2021 року в її пробі було виявлено канренон (Canrenone) — метаболіт спіронолактону, який належить до класу S5 «Діуретики та маскувальні агенти» Забороненого списку ВАДА.

The Football Association (FA) висунула футболістці обвинувачення у вчиненні двох порушень антидопінгових правил: наявності забороненої речовини та її використанні.

Під час розгляду справи було встановлено, що спіронолактон був призначений спортсменці дерматологом у США для лікування акне. Футболістка не використовувала препарат з метою покращення спортивних результатів та виходила з того, що лікар, якому було відомо про її статус професійної спортсменки, не призначить їй заборонену речовину. Після отримання повідомлення про порушення вона визнала його та співпрацювала з відповідними органами.

Незалежна Регуляторна комісія FA погодилася з тим, що порушення не було умисним, та застосувала положення про відсутність значної вини або необережності (No Significant Fault or Negligence). Водночас повна відсутність вини або необережності (No Fault or Negligence) доведена не була: Регуляторна комісія FA врахувала, зокрема, що футболістка самостійно не перевірила статус препарату перед його застосуванням. За результатами розгляду до неї було застосовано дев'ятимісячний строк відсторонення.

Ця справа демонструє одну з ключових особливостей доказування у справах про порушення антидопінгових правил: відсутність умислу сама по собі не виключає відповідальності спортсменки. Медичне призначення препарату також автоматично не звільняє від відповідальності, оскільки на спортсменку покладається персональний обов'язок контролювати, щоб заборонена речовина не потрапила до її організму. Водночас встановлення джерела забороненої речовини, обставин її використання та ступеня вини може мати визначальне значення для встановлення строку відсторонення.

Принципово іншу ситуацію демонструє справа, що виникла у 2025 році після матчу норвезьких жіночих команд з футболу: LSK Kvinner та Vålerenga. 22 квіт-

ня 2025 року після матчу в LSK-Hallen було протестовано вісім футболісток — по чотири від кожної команди. У пробах усіх восьми спортсменок виявили сліди забороненого стимулятора 1,3-dimethylbutylamine (DMBA), однак лише в одній футболістці команди Vålerenga концентрація перевищувала встановлений ВАДА мінімальний рівень звітності (Minimum Reporting Level), у зв'язку з чим лабораторний результат був повідомлений як несприятливий результат аналізу (Adverse Analytical Finding).

Подальше розслідування Anti-Doping Norway (ADNO) дало нетиповий для антидопінгової практики результат. Повторне тестування тих самих футболісток після матчів на інших стадіонах не виявило DMBA, а дослідження покриття LSK-Hallen дозволило пов'язати наявність речовини у пробах із гумовим гранулятом штучного футбольного поля, виготовленим із перероблених автомобільних шин. У листопаді 2025 року компетентний незалежний орган дійшов висновку, що футболістка не могла передбачити можливість потрапляння забороненої речовини до організму внаслідок гри на штучному покритті, та встановив відсутність її вини або необережності (No Fault or Negligence). Строк відсторонення до неї застосований не був, а ВАДА рішення не оскаржило.

Особливість цієї справи полягає не лише в незвичайному джерелі забороненої речовини. Вона демонструє значення комплексного доказування у справах, які на початковій стадії можуть здаватися достатньо формальними: лабораторний аналіз підтвердив наявність забороненої речовини, однак подальше дослідження обставин, повторне тестування спортсменок, аналіз середовища та хімічне дослідження матеріалу футбольного покриття дозволили встановити зовнішнє джерело забруднення. У 2026 році обставини цього випадку були окремо описані у науковій публікації Drug Testing and Analysis як перший документально підтверджений випадок, коли несприятливий результат аналізу був пов'язаний із гумовим гранулятом штучного футбольного поля.

Обидва кейси добре ілюструють специфіку справ про порушення антидопінгових правил у жіночому футболі.

Виявлення забороненої речовини у пробі є лише початковим елементом правової оцінки. Подальший результат значною мірою залежить від встановлення джерела речовини, причин і механізму її потрапляння

до організму, поведінки спортсменки та ступеня її вини.

У справі футболістки Chioma Ubogagu медичне призначення препарату та відсутність умислу вплинули на визначення строку відсторонення, однак не стали підставою для повного звільнення від санкції; у норвезькій справі встановлення непередбачуваного зовнішнього джерела речовини дозволило дійти висновку про відсутність вини або необережності та не застосовувати строк відсторонення.

Ці приклади водночас демонструють, чому у справах про порушення антидопінгових правил особливого значення набуває доказування. Лабораторний результат не може оцінюватися ізольовано від інших обставин, а ефективний захист футболістки потребує встановлення повної фактичної картини: від медичної документації та історії застосування лікарських засобів до пояснень лікарів, результатів повторних досліджень, експертних висновків і, як показала норвезька справа, навіть дослідження матеріалу футбольного покриття.

ЗАХИСТ КОНТРАКТНИХ ПРАВ ФУТБОЛІСТОК: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ

Окрему категорію спорів у жіночому футболі становлять спори, пов'язані з невиконанням клубами контрактних зобов'язань, насамперед щодо виплати заробітної плати, преміальних та компенсації витрат на лікування і реабілітацію. Для професійної футболістки таке порушення має подвійне значення: з одного боку, йдеться про захист її трудових і майнових прав, з іншого — про можливість продовжувати професійну кар'єру в умовах, коли виконання контракту клубом фактично припинено.

Показовим у цьому контексті є **спір семи футболісток жіночого футбольного клубу «Буковинська Надія»**. У 2021 році футболістки Яна Глух, Оксана Гриценко, Діана Кавацюк, Світлана Когут, Юлія Корнієвець, Поліна Мухлініна та Валерія Ольховська звернулися до Всеукраїнської асоціації футболістів-професіоналів у зв'язку з невиконанням клубом контрактних зобов'язань.

Після безрезультатного звернення до клубу футболістки звернулися до Палати з вирішення спорів УАФ (ПВС УАФ) із вимогами про стягнення заборгованості за контрактами. 11 серпня 2021 року ПВС УАФ розгля-

нула заяви футболісток та задовольнила їхні вимоги. Присуджені суми заборгованості становили від 24000 до 68000 грн, а у справі Юлії Корнієвець додатково було присуджено 68829,99 грн витрат на лікування та реабілітацію.

Проте ухвалення рішення компетентним футбольним органом саме по собі не гарантувало фактичного відновлення порушених прав. Клуб добровільно рішення ПВС УАФ не виконав, а згодом припинив участь у змаганнях сезону 2021/2022. Таким чином, після встановлення факту порушення контрактних зобов'язань ключовим стало питання фактичного отримання футболістками належних їм коштів.

За таких обставин футболістки скористалися міжнародним механізмом фінансової підтримки та звернулися до **Фонду FIFA для футболістів (FIFA Fund for Football Players, FIFA FFP)**, створеного FIFA спільно з FIFPRO у 2020 році. Запровадження такого механізму було зумовлене, зокрема, поширеністю випадків невиконання заробітної плати у професійному футболі. Попри значні трансферні суми та високі доходи гравців провідних клубів, вони не відображають фінансового становища більшості професійних футболістів. За даними FIFPRO, станом на 2017 рік, понад 60 % професійних футболісток отримують менше 600 доларів США на місяць, а затримки виплати заробітної плати залишаються поширеною проблемою. Особливо вразливими футболістки стають у випадках фінансових труднощів, банкрутства або фактичного припинення діяльності клубу.

Саме для таких ситуацій FIFA FFP функціонує як **механізм фінансової підтримки останньої інстанції (last resort)**. На отримання допомоги можуть претендувати чинні та колишні професійні футболісти, яким клуб не виплатив повністю або частково належну заробітну плату через фінансові труднощі чи банкрутство та які вичерпали інші доступні можливості для її отримання. Отже, FIFA FFP не замінює передбачені футбольним регулюванням або національним законодавством засоби захисту, а доповнює їх у випадках, коли їх використання не забезпечило фактичного отримання належних футболісту коштів.

Фінансова допомога виплачується з коштів, спеціально виділених FIFA для діяльності Фонду. Заяви подаються футболістами у визначені періоди та розглядаються спільним керівним комітетом, сформованим із представників FIFA та FIFPRO. Кожна заява

оцінюється індивідуально: перевіряються, зокрема, наявність заборгованості перед футболістом та вжиті ним заходи для отримання належних виплат. У разі задоволення заяви кошти виплачуються безпосередньо футболісту. При цьому розмір допомоги не обов'язково відповідає повній сумі заборгованості клубу, що підкреслює компенсаційно-соціальний, а не виконавчий характер цього механізму. З моменту створення Фонду фінансову підтримку за його рахунок отримали понад 1000 професійних футболістів у різних країнах світу.

У жовтні 2022 року три футболістки колишнього клубу «Буковинська Надія» отримали за рахунок FIFA FFP фінансову допомогу у зв'язку із заборгованістю із заробітної плати на загальну суму **10366 доларів США**.

Справа «Буковинської Надії» демонструє важливу особливість захисту контрактних прав у професійному футболі: встановлення порушення та отримання рішення компетентного футбольного органу можуть бути лише першим етапом захисту. Якщо клуб через фінансові труднощі, неплатоспроможність або фактичне припинення діяльності не виконує своїх зобов'язань, виникає необхідність у використанні додаткових міжнародних механізмів захисту та фінансової підтримки.

При цьому необхідно розмежовувати **виконання рішення ПВС УАФ та отримання фінансової допомоги з FIFA FFP**. Виплата з Фонду не є процедурою примусового виконання рішення ПВС УАФ та не означає виконання клубом установленого щодо нього зобов'язання. FIFA FFP є окремим механізмом фінансової підтримки футболістів, які вичерпали доступні можливості отримання належної їм заробітної плати від клубу, причому така допомога може покривати лише частину існуючої заборгованості.

Таким чином, справа футболісток «Буковинської Надії» є показовою з точки зору послідовного використання національних та міжнародних механізмів захисту контрактних прав. Вона також демонструє практичне значення належного документування заборгованості та своєчасного звернення до компетентних футбольних органів: у випадку фактичної неплатоспроможності клубу юридично підтверджена заборгованість та вжиття футболісткою заходів для її стягнення можуть мати значення для подальшого використання міжнародних механізмів фінансової підтримки.

ЗАХИСТ ПРАВ ФУТБОЛІСТОК У ЗВ'ЯЗКУ З ВАГІТНІСТЮ ТА МАТЕРИНСТВОМ: СПЕЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТА ПРАКТИКА ФІФА

Окремого правового регулювання у професійному жіночому футболі потребують відносини, пов'язані з вагітністю, народженням дитини та поверненням футболістки до професійної діяльності. Тривалий час футбольне регулювання не враховувало належною мірою специфіку материнства, внаслідок чого вагітність могла фактично означати для футболістки втрату заробітку, місця у складі або навіть передчасне завершення професійної кар'єри.

Після дослідження становища професійних футболісток та консультацій між Міжнародною федерацією футболу (ФІФА, *Fédération Internationale de Football Association* — FIFA) і Міжнародною федерацією асоціацій професійних футболістів (FIFPRO) спеціальні гарантії материнства були включені до Регламенту ФІФА зі статусу і трансферу гравців (*FIFA Regulations on the Status and Transfer of Players*). Надалі відповідні стандарти отримали розвиток та імплементацію на рівні національних футбольних асоціацій.

В Україні такі гарантії передбачені Регламентом УАФ зі статусу і трансферу футболістів. Їхня загальна логіка полягає у тому, що вагітність не повинна негативно впливати на професійний статус футболістки та чинність її контракту. Регламент передбачає спеціальні гарантії щодо відпустки у зв'язку з вагітністю та материнством, повернення до футбольної діяльності, оплати відповідного періоду, а також можливості грудного вигодовування або зціджування молока одночасно з виконанням контрактних обов'язків. Окреме значення мають положення, спрямовані на врахування потреб футболісток, пов'язаних із менструальним здоров'ям.

Таким чином, сучасне футбольне регулювання поступово змінює сам підхід до вагітності професійної футболістки: вона не розглядається як обставина, що автоматично припиняє її професійний статус або звільняє клуб від контрактних зобов'язань. Навпаки, на клуб покладаються спеціальні обов'язки, спрямовані на збереження контрактних прав футболістки та створення умов для продовження або відновлення професійної діяльності з урахуванням стану її здоров'я.

Практичне значення цих гарантій яскраво демонструє справа *Sara Björk Gunnarsdóttir v. Olympique Lyonnais*, яка стала однією з ключових для формування сучасного підходу до захисту материнства у професійному жіночому футболі.

Контракт між ісландською футболісткою Са-рою Бьорк Гуннарсдоттір та французьким клубом Olympique Lyonnais діяв з 1 липня 2020 року до 30 червня 2022 року. У березні 2021 року футболістка повідомила клуб про вагітність, а згодом припинила тренування та повернулася до Ісландії. За квітень і травень 2021 року клуб не виплатив їй передбачену контрактом винагороду в повному обсязі, пов'язуючи це з тим, що футболістка не тренувалася, не брала участі у матчах та не виконувала іншої роботи для клубу.

Таким чином, центральним для спору стало питання про те, чи може вагітність футболістки та пов'язана з нею тимчасова неможливість тренуватися і брати участь у матчах впливати на обсяг контрактних зобов'язань клубу щодо виплати винагороди.

Позиція Гуннарсдоттір ґрунтувалася на тому, що вагітність не припиняє дію професійного контракту, а рішення щодо початку відпустки у зв'язку з вагітністю та материнством належить самій футболістці. Крім того, якщо стан здоров'я не дозволяє їй продовжувати звичайну спортивну діяльність, клуб має врахувати її становище та розглянути можливість виконання іншої безпечної роботи. Важливою фактичною обставиною стало те, що клуб такої роботи футболістці не запропонував, тоді як сама Гуннарсдоттір повідомляла про готовність виконувати інші функції, зокрема брати участь у заходах із популяризації клубу та футболу.

Окремого значення у справі набуло питання юрисдикції ФІФА. Olympique Lyonnais заперечував компетенцію органу ФІФА, посиляючись на положення контракту та французьке трудове законодавство. При оцінці цих доводів було враховано, зокрема, процесуальну поведінку самого клубу та те, чи було заперечення щодо юрисдикції заявлено своєчасно і належним чином. При цьому положення про передачу спору іншому органу та, відповідно, виключення компетенції ФІФА повинно бути чітким і недвозначним. Цей аспект справи є показовим із процесуальної точки зору: навіть за наявності потенційно застосовного національного трудового законодавства значення має не лише зміст відповідного застереження у контракті, а й поведінка сторін під час самого провадження.

При вирішенні спору по суті враховувалися не лише положення контракту, а й спеціальні гарантії, встановлені футбольним регулюванням для вагітних футболісток. Вагітність та пов'язана з нею неможливість тимчасово виконувати звичайну футбольну діяльність

не могли самі по собі бути підставою для покладення на футболістку всіх негативних економічних наслідків. За результатами розгляду Olympique Lyonnais було зобов'язано сплатити Гуннарсдоттір 82094,82 євро не-виплаченої винагороди, а також 5 % річних до моменту фактичної виплати.

Значення справи *Gunnarsdóttir v. Olympique Lyonnais* виходить за межі індивідуального контрактного спору. Вона продемонструвала, що передбачені ФІФА гарантії захисту материнства у професійному футболі мають практичне значення для визначення прав та обов'язків сторін контракту. Вагітність не може сама по собі використовуватися клубом як підстава для погіршення контрактного становища футболістки, а її спеціальний статус у цей період повинен враховуватися клубом при виконанні контрактних зобов'язань.

Не менш показовою ця справа є з точки зору доказування. Значення мали не лише контракт і відповідні регламенти, а й документи, які дозволяли послідовно відтворити фактичну поведінку сторін: повідомлення про вагітність, медична документація, листування з представниками клубу, вимоги щодо погашення заборгованості, готовність футболістки виконувати інші функції та реакція клубу на такі пропозиції. Саме сукупність цих доказів дозволила встановити, як сторони фактично виконували свої обов'язки після повідомлення клубу про вагітність футболістки.

Отже, у спорах, пов'язаних із вагітністю та материнством професійної футболістки, ефективний захист не може обмежуватися формальним посиланням на спеціальні гарантії ФІФА, УАФ або норми національного законодавства. Не менш важливим є доказування фактичної поведінки сторін: коли і в якій формі клуб був повідомлений про вагітність, які медичні рекомендації отримала футболістка, чи пропонував клуб безпечні альтернативи, чи була спортсменка готова продовжувати виконання доступних їй обов'язків та яким чином клуб реагував на її звернення. Належне документування цих обставин може мати визначальне значення для подальшого вирішення контрактного спору.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз свідчить, що захист прав професійних футболісток потребує врахування не лише загальних принципів спортивного права, а й особливостей конкретної категорії спору, характеру порушеного права та застосовних механізмів доказування.

Антидопінгові та контрактні спори, а також справи, пов'язані із захистом материнства, мають різну правову природу, проте в кожному з них результат значною мірою залежить від повноти встановлення фактичних обставин та належно сформованої доказової стратегії.

В антидопінгових провадженнях лабораторне виявлення забороненої речовини є лише вихідною точкою для подальшої правової оцінки. Практика у справах футболістки Chioma Ubogagu та футболістки Vålerenga демонструє принципово різні правові наслідки залежно від установленого джерела речовини, поведінки спортсменки та ступеня її вини. Тому для ефективного захисту особливого значення набувають медична документація, експертні дослідження, відомості про прийом лікарських засобів та інші докази, здатні встановити механізм потрапляння забороненої речовини до організму. Саме сукупність цих обставин може мати визначальне значення для встановлення ступеня вини та вирішення питання про строк відсторонення або можливість його незастосування.

У контрактних спорах ключовими залишаються належна фіксація невиконання клубом своїх зобов'язань та своєчасне використання передбачених футбольним регулюванням засобів захисту. Практика футболісток «Буковинської Надії» показує, що отримання рішення компетентного органу не завжди забезпечує фактичне відновлення порушених прав. Якщо клуб припиняє діяльність, є неплатоспроможним або з інших причин

фактично не виконує рішення, додаткового значення набувають міжнародні механізми ФІФА (Fédération Internationale de Football Association — FIFA) та FIFPRO, зокрема Фонд ФІФА для футболістів (FIFA Fund for Football Players).

Окремим напрямом розвитку футбольного регулювання є захист прав футболісток у зв'язку з вагітністю та материнством. Справа *Sara Björk Gunnarsdóttir v. Olympique Lyonnais* підтвердила, що вагітність сама по собі не може бути підставою для погіршення контрактного становища футболістки. Водночас ця справа демонструє значення належної фіксації взаємовідносин із клубом: медичних висновків, повідомлень, вимог щодо виконання контрактних зобов'язань, пропозицій щодо виконання іншої безпечної роботи та відповідей клубу. Саме сукупність таких доказів дозволяє оцінити фактичне дотримання клубом спеціальних гарантій, установлених футбольним регулюванням.

Таким чином, професіоналізація жіночого футболу закономірно супроводжується розвитком спеціальних механізмів захисту прав футболісток. Проте сама наявність відповідних гарантій у регламентах ФІФА, УЄФА, УАФ та Кодексі ВАДА ще не забезпечує їх ефективної реалізації. Визначальними залишаються своєчасне формування доказової бази, правильне визначення компетентного органу для вирішення спору та послідовне використання національних і міжнародних механізмів захисту.

Список використаних джерел

1. World Anti-Doping Code 2021 / World Anti-Doping Agency. 2021. URL: wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/2021_wada_code.pdf (дата звернення: 20.08.2026).
2. Про антидопінгову діяльність у спорті: Закон України від 26.01.2022 № 2011-IX. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-20 (дата звернення: 20.08.2026).
3. Антидопінгові правила Національного антидопінгового центру / Національний антидопінговий центр. URL: nadc.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/Regulations/NADC-ADR-UKR-2024.pdf (дата звернення: 20.08.2026).
4. Регламент Української асоціації футболу зі статусу і трансферу футболістів: затв. Виконавчим комітетом УАФ 20.03.2026. URL: fcl.uaf.ua/files/documents/reglament-uaf-zi-statusu-i-transferu-futbolistiv-20.03.2026.pdf (дата звернення: 20.08.2026).
5. Chioma Ubogagu suspended. The Football Association. 19 May 2022. URL: thefa.com/news/2022/may/19/chioma-ubogagu-suspended-190522 (дата звернення: 20.08.2026).
6. Påtaalenemndens beslutning i granulatsaken. Anti-Doping Norway. 26 November 2025. URL: antidoping.no/nyheter/p%C3%A5taalenemndens-beslutning-i-granulatsaken (дата звернення: 20.08.2026).
7. Dopingsaken i Toppserien: Funn kobles til gummigranulat på kunstgressbane. Norges Fotballforbund. 4 July 2025. URL: fotball.no/tema/nff-nyheter/2025/dopingsaken-i-toppserien-funn-kobles-til-gummigranulat-pa-kunstgressbane/ (дата звернення: 20.08.2026).
8. Gjelstad A., Holden G., Gundersen P. O. M., Dehnes Y., Tvedte M., Levernæs M., Eriksson Å. K., Lauritzen F. Positive Doping Test Linked to Crumb Rubber From Artificial Football Pitch: Case Report. *Drug Testing and Analysis*. 2026. Vol. 18, Issue 6. P. 719–724. DOI: pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/41882508/.
9. Gunnarsdóttir v. Olympique Lyonnais: Decision of the Dispute Resolution Chamber of the FIFA Football Tribunal, 19 May 2022, Ref. FPSD-3626.
10. Footballers Unfiltered: How Sara Björk Gunnarsdóttir set a precedent for mothers in football. FIFPRO. 2025. URL: fifpro.org/en/articles/2025/05/footballers-unfiltered-how-sara-bjork-gunnarsdottir-set-a-precedent-for-mothers-in-football (дата звернення: 20.08.2026).
11. FIFA Anti-Doping Regulations / Fédération Internationale de Football Association. URL: inside.fifa.com/legal/anti-doping/regulations (дата звернення: 20.08.2026).
12. The 2025 Prohibited List. International Standard / World Anti-Doping Agency. 2025. URL: wada-ama.org/en/resources/world-anti-doping-code-and-international-standards/prohibited-list (дата звернення: 20.08.2026).

РОЗ'ЄДНАННЯ РІДНИХ БРАТА І СЕСТРИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

Ольга Розгон, доц., к. ю. н.

Статтю присвячено аналізу правових аспектів та судової практики щодо визначення місця проживання рідних братів і сестер у разі їх роз'єднання батьками. Ця проблема є надзвичайно актуальною в умовах воєнного стану, оскільки потребує чіткого з'ясування балансу між матеріально-побутовими умовами, психоемоційним станом дітей та збереженням родинних зв'язків. У роботі досліджено критерії, за якими Верховний Суд оцінює допустимість роздільного проживання дітей, а також процесуальні вимоги щодо оцінки доказів приватного характеру й обґрунтування рішень апеляційними судами.

Регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї (ч. 8 ст. 7 Сімейного кодексу України¹).

Сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства (ч. 9 ст. 7 СК).

Невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку може бути підставою для застосування наслідків, установлених цим Кодексом або домовленістю (договором) сторін (ч. 4 ст. 15 СК).

Учасники сімейних правовідносин можуть мати особисті та майнові суб'єктивні сімейні обов'язки. Свої обов'язки учасники сімейних відносин здійснюють різними способами: здійснення активних дій; утримання від здійснення активних дій. Якщо невиконання особистих обов'язків учасників сімейних відносин у випадках, передбачених у законі, може припинитися або не зумовлювати відповідних наслідків, то невиконання сімейного обов'язку майнового характеру не допускається. Оскільки, на відміну від особистих, майнові обов'язки

можуть виконуватися незалежно від самого носія такого обов'язку за допомогою інших суб'єктів. Невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку може бути підставою для застосування відповідних правових наслідків, що можуть визначатися в: нормах СК; домовленості (договорі) сторін. Наслідки невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку можуть мати: особистий характер, коли негативний вплив відбувається на особисту сферу зобов'язаної особи; майновий характер, якщо такий вплив здійснюється на майнову сферу зобов'язаної особи (див. постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 19.01.2022 у справі № 711/679/21 (провадження № 61-18434св21)²).

Суд застосовує способи захисту, встановлені законом або домовленістю (договором) сторін (абзац 1 ч. 2 ст. 18 СК).

Держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли

¹ Далі за текстом — СК.

² Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 19.01.2022 у справі № 711/679/21. URL: restr.court.gov.ua/Review/102704816.

це суперечить найкращим інтересам дитини (ст. 9 Конвенції ООН про права дитини від 20.11.1989).

ЄСПЛ зауважує, що оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельної оцінки низки факторів та залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнятися. Проте необхідно пам'ятати, що основні інтереси дитини є надзвичайно важливими. При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, в якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, в якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку в безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (Mamchur v. Ukraine, № 10383/09, § 100, ЄСПЛ, від 16.07.2015³).

ЄСПЛ зауважує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (Hunt v. Ukraine, № 31111/04, § 54, ЄСПЛ, від 07.12.2006⁴).

Якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення (ч. 1 ст. 161 СК).

Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини (ч. 2 ст. 162

СК). Тобто у ч. 2 ст. 162 СК зазначені ті юридичні факти, які є підставами для відмови органом опіки та піклування або судом у переданні дитини для проживання (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 31.05.2023 у справі № 161/12242/17 (провадження № 61-4622св23))⁵.

При розгляді судом спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, місця проживання дитини, виселення дитини, зняття дитини з реєстрації місця проживання, визнання дитини такою, що втратила право користування житловим приміщенням, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду, управління батьками майном дитини, скасування усиновлення та визнання його недійсним обов'язковою є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою. Орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи (ч. 4 і 5 ст. 19 СК).

Дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном. Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси (ст. 171 СК).

При виборі та застосуванні норми права до спірних правовідносин суд урахує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду (ч. 4 ст. 263 ЦПК⁶).

У постанові Верховного Суду Великої Палати Верховного Суду від 17.10.2018 у справі № 402/428/16-ц

³ Case of Mamchur v. Ukraine (Application no. 10383/09). Judgment Strasbourg 16 July 2015. Final 16/10/2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-156388%22>].

⁴ Case of Hunt v. Ukraine (Application no. 31111/04). Judgment Strasbourg 7 December 2006. Final 07/03/2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-78410%22>].

⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 31.05.2023 у справі № 161/12242/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/111278933.

⁶ Далі за текстом — ЦПК.

(провадження № 14-327цс18)⁷ зазначено, що Декларація прав дитини не є міжнародним договором. Разом з тим положення Конвенції про права дитини від 20.11.1989, ратифікованої Верховною Радою України 27.02.1991, про те, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ст. 3), узгоджуються з нормами Конституції України та законів України, тому саме її норми зобов'язані враховувати усі суди України, розглядаючи справи, які стосуються прав дітей.

У постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14.02.2019 у справі № 377/128/18 (провадження № 61-44680св18)⁸ зазначено, що:

«тлумачення частини першої статті 161 СК свідчить, що під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини враховується ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особисту прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести, зокрема: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку».

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28.12.2020 у справі № 487/2001/19-ц (провадження № 61-12667св20)⁹ зазначено, що:

«закріплення вказаними вище міжнародними документами та актами внутрішнього законодавства України право дитини бути почутою передбачає,

що думка дитини повинна враховуватися при вирішенні питань, які її безпосередньо стосуються. Разом з цим, згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не відповідає та не захищає права та інтереси дитини, передбачені Конвенцією. Отже, вирішуючи спір, суд має віддати перевагу тому з батьків, який може забезпечити більш сприятливі умови виховання дитини. Важливим критерієм є моральні якості матері та батька як вихователів. Моральними якостями, які можуть негативно вплинути на виховання дитини, є, зокрема, зловживання спиртними напоями, невиконання батьківських обов'язків, притягнення до судової чи адміністративної відповідальності».

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30.10.2019 у справі № 352/2324/17 (провадження № 61-14041св19)¹⁰ зазначено, що:

«питання забезпечення інтересів дитини ґрунтується на розумінні, що розлучення батьків для дітей — це завжди тяжке психологічне навантаження, а дорослі, займаючись лише своїми проблемами, забувають про кардинальні зміни в житті дитини: нове оточення та місце проживання, неможливість спілкування з двома батьками одночасно тощо. Вирішуючи питання про визначення місця проживання дитини, суди мають враховувати об'єктивні та наявні у справі докази, зокрема обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану дитини, поведінки батьків щодо дитини та висновку органу опіки та піклування. Проте найважливішим у цій категорії справ є внутрішнє переконання судді, яке має ґрунтуватися на внутрішній оцінці всіх обставин в їх сукупності. Адже не можна піддавати формалізму долю дитини, яка через те, що батьки не змогли зберегти відносини або домовитися, не повинна бути позбавлена щасливого та спокійного дитинства».

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду

⁷ Постанова Верховного Суду Великої Палати Верховного Суду від 17.10.2018 у справі № 402/428/16-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/77361954.

⁸ Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14.02.2019 у справі № 377/128/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/79846507.

⁹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28.12.2020 у справі № 487/2001/19-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/93879757.

¹⁰ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30.10.2019 у справі № 352/2324/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/86105207.

від 24.11.2021 у справі № 754/16535/19 (провадження № 61-14623св21)¹¹ зазначено, що:

«під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести, зокрема: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку. При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах. Перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків сама по собі не є вирішальною умовою для передачі йому дитини.»

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15.01.2020 у справі № 148/1555/17 (провадження № 61-7147св19)¹² зазначено, що:

«рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин справи, а вже тільки потім права батьків.

Питання забезпечення інтересів дитини ґрунтується на розумінні, що для дітей розлучення батьків — це завжди тяжке психологічне навантаження, пов'язане, зокрема, з кардинальними змінами в житті дитини: нове оточення та місце проживання, неможливість спілкування з двома батьками одночасно тощо».

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду

від 20.10.2020 у справі № 333/1013/17 (провадження № 61-5230св20)¹³ зазначено, що:

«при вирішенні спору про місце проживання дитини належить звертати особливу увагу на її вік та з'ясувати, з ким із батьків вона бажає проживати. Вирішуючи спори між батьками, які проживають окремо, про те, з ким із них дитина залишається, суд, виходячи із рівності прав та обов'язків батька й матері щодо своїх дітей, повинен ухвалити рішення, яке відповідало б якнайкращим інтересам дитини. При цьому суд враховує, хто з батьків виявляє більшу увагу до дітей і турботу про них, їхній вік і прихильність до кожного з батьків, особисті якості батьків, можливість створення належних умов для виховання, маючи на увазі, що перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків сама по собі не є вирішальною умовою для передачі йому дітей.»

Суд зобов'язаний надати можливість дитині висловити свою думку при вирішенні питань, які її стосуються, і приділяти цій думці належну увагу. Відповідно до частин 1 і 2 ст. 171 СК дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками спору щодо її місця проживання. Так, судом першої інстанції на виконання вищенаведених положень, було заслухано думку ОСОБА_3, яка зазначала, що вона любить батька, бажає проживати лише з ним та з бабусею. Пояснила, що матір вона боїться, бо та її била, не приділяла їй уваги. Таким чином, колегія суддів Верховного Суду зазначає, що суди першої та апеляційної інстанцій правильно дійшли висновку про наявність правових підстав для визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_3 разом з батьком, надавши першочергове значення інтересам дитини».

Судове рішення про визначення місця проживання дитини за своєю суттю є рішенням про визнання, а за своїм змістом є рішенням немайнового характеру. Зважаючи на відсутність у судовому рішенні про визначення місця проживання дитини обов'язку вчинення

¹¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24.11.2021 у справі № 754/16535/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/101424188.

¹² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15.01.2020 у справі № 148/1555/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/87115052.

¹³ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.10.2020 у справі № 333/1013/17. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/92314869.

дій боржником (тим із батьків, з яким фактично проживає дитина), таке рішення не підлягає примусовому виконанню (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 25.03.2024 у справі № 183/1464/22 (провадження № 61-7478сво23))¹⁴.

Способом захисту може бути пред'явлення позову про зміну місця проживання малолітньої особи, яке визначене рішенням суду. Тобто, зокрема, в разі зміни обставин, пов'язаних із віком дитини, або коли вже є рішення суду про визначення місця проживання дитини, яке не виконане, як мати дитини, так і батько не позбавлені можливості звернутися з позовом про зміну місця проживання дитини (див. постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.09.2024 у справі № 754/1447/23 (провадження № 61-6119св24))¹⁵.

Розглянемо приклад судової практики щодо визначення місця проживання малолітніх дітей.

У травні 2024 року позивач ОСОБА_1 звернувся до суду з первісним позовом, в якому просить визначити місце проживання малолітніх дітей ОСОБА_3 та ОСОБА_4, з батьком, ОСОБА_1.

Вислухавши пояснення сторін, покази свідків, дослідивши письмові та електронні докази, оцінивши їх у сукупності, суд доходить такого висновку.

Суд установив, що сторони з 03.08.2017 перебувають у шлюбі, зареєстрованому Приморським районним у місті Одеса відділом державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції в Одеській області, актовий запис № 920 (копія свідоцтва про шлюб серії НОМЕР_2).

Як вбачається з копій свідоцтв про народження, виданих повторно Відділом державної реєстрації актів цивільного стану в місті Одеса Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції від 03.02.2024, від цього шлюбу сторони мають малолітніх дітей: сина — ОСОБА_5 та доньку — ОСОБА_6.

Наприкінці 2021 року в результаті перенесеної коронавірусної хвороби ОСОБА_11 була госпіталізована на стаціонарне лікування до КНП «Криворізька інфекційна лікарня № 1» в дуже важкому стані

з ускладненнями у вигляді бронхіту середньої тяжкості з абструптивним синдромом, інфекційним кардитом, перекардитом, неревматичним кардитом гострого перебігу, в результаті чого дитина на початку 2022 року постановлена на облік лікаря-кардіолога КНП «Криворізька міська лікарня № 16», під наглядом якого перебуває по теперішній час, про що свідчать консультаційний висновок спеціаліста від 05.06.2024 і виписки з медичної карти амбулаторного (стаціонарного) хворого від 07.06.2024. У зв'язку зі стійким захворюванням і систематичним лікуванням дитині 12.07.2023 було встановлено інвалідність з дитинства та призначено державну соціальну допомогу, що підтверджується посвідченням серії НОМЕР_1, виданим 14.11.2023.

Відповідно до характеристик із місця реєстрації та проживання відповідачка ОСОБА_2 характеризується з позитивної сторони, постійно відвідує батьків та доньку.

Згідно з актом обстеження житлових умов за місцем реєстрації відповідачки для дітей створені належні умови для їх розвитку та виховання, діти мають окрему кімнату і все необхідне для їх гармонійного розвитку. Родина відповідачки характеризується з позитивного боку.

Згідно з відомостями КНП «Криворізька міська лікарня № 16» ОСОБА_6, 08.01.2020 перебуває під наглядом профільних лікарів, перебуває на обліку лікаря кардіолога, має інвалідність з дитинства.

Відповідно до відомостей Комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 304 Криворізької міської ради ОСОБА_6 зарахована до дошкільного закладу з 20.12.2023. З наданих характеристик із місця проживання ОСОБА_2 вбачається, що відповідачка характеризується за місцем свого проживання (АДРЕСА_5) з позитивного боку, шкідливих звичок не має, до відповідальності не притягувалась. Аналогічні характеристики видані ОСОБА_2 з місця її основної та додаткової роботи.

За відомостями приватного дошкільного закладу «Foxy kids club», ОСОБА_5 відвідував дитячий садок з 11 вересня по 29 березня 2024 року. Відповідно до проведених психологічних тестів дитина є відкритою, поважає та любить усіх членів сім'ї, родина

¹⁴ Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 25.03.2024 у справі № 183/1464/22. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/118485782.

¹⁵ Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.09.2024 у справі № 754/1447/23. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/122135400.

для дитини має особливе значення, особливу увагу приділяє матері, яку відображає в центрі малюнку, має стійкий емоційний зв'язок із нею.

26.04.2024 відповідачка за первісним позовом ОСОБА_2 за попередньою домовленістю з ОСОБА_1 привезла сина до Румунії тимчасово з метою спілкування батька із сином і проведення спільного часу разом.

Саме з цього часу, коли ОСОБА_2 виконала домовленість із ОСОБА_1 та привезла йому сина, позивач за первісним позовом в обумовлений сторонами термін відмовився повертати дитину матері, не повідомляє точну адресу свого проживання в Бухаресті, натомість на початку травня 2024 року звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання дітей із ним, мотивуючи свою поведінку тим, що позивачка неналежним чином виконує свої батьківські обов'язки, на його думку, веде аморальний спосіб життя, що погано впливає на розвиток дітей, не виконує попередніх домовленостей щодо зустрічей та спілкування батька із сином у Румунії.

У зв'язку з цим ОСОБА_2 24.05.2020 звернулася із заявою про вчинене кримінальне правопорушення № 6859 щодо незаконного утримання ОСОБА_1 — дитини. Проте листом відділу поліції № 5 Одеського районного управління поліції № 1 ГУ НП в Одеській області за вих. № 60.5-6859 від 10.06.2024 відповідачці роз'яснено, що за цим фактом відсутні ознаки кримінального правопорушення, тому їй рекомендовано звернутися до суду про вирішення спірного питання в порядку цивільного судочинства. Зважаючи на те, що між сторонами по справі склалися неприємні відносини через спір із приводу місця проживання дітей, ОСОБА_1 повністю відмовився повертати сина матері та обмежив спілкування дитини з матір'ю, відповідачка за первісним позовом ОСОБА_2 звернулася до позивача ОСОБА_1 з вимогою про надання адреси проживання чи перебування дитини разом із батьком у Румунії.

У серпні позивачка за зустрічним позовом ОСОБА_2 отримала довідку про доходи за своїм основним місцем роботи за період із лютого по липень 2024 року включно, з якої вбачається, що позивачка за зустрічним позовом офіційно працевлаштована викладачкою в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського» з 01.10.2019 та її нарахований офіційний дохід за останнє півріччя становить 78 735,39 гривень.

Малолітній ОСОБА_5 має посвідку на проживання у Румунії (копія посвідки № НОМЕР_3, видана 22.07.2022).

Під час судового розгляду було допитано свідків.

Органом опіки та піклування Виконавчого комітету Центрально-Міської районної у місті ради було встановлено, що станом на 12.11.2024 ОСОБА_1 разом із малолітнім сином ОСОБА_27 мешкають у Румунії, малолітній ОСОБА_12 там навчається у дитячому садочку, батько працює інженером-програмістом і має постійний дохід.

Мати дітей, ОСОБА_2, разом із малолітніми дітьми ОСОБА_27 та ОСОБА_28 мають реєстрацію місця проживання в АДРЕСА_2. 21.10.2024 працівниками служби у справах дітей було здійснено обстеження умов проживання родини ОСОБА_2. Житлово-побутові та санітарно-гігієнічні умови проживання малолітньої ОСОБА_28 задовільні: дитина має спальне місце, забезпечена одягом і взуттям за віком, отримує повноцінне харчування. Крім того, у квартирі наявний одяг малолітнього ОСОБА_9, є розвиваючі ігри та речі особистого вжитку.

Згідно з довідкою від 03.06.2024 № 17 малолітня ОСОБА_6 із грудня 2023 року відвідує комунальний заклад дошкільної освіти № 304 Криворізької міської ради. ОСОБА_2 працює на посаді викладачки у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Натомість ОСОБА_1 до позову не додані документи, які вказують на адресу фактичного проживання малолітнього ОСОБА_9 та умови, в яких він мешкає. Враховуючи викладене, виходячи з найкращих інтересів дитини, орган опіки та піклування вважає за доцільне визначити місце проживання дітей, ОСОБА_5 та ОСОБА_6, разом із матір'ю — ОСОБА_2 (висновок від 28.11.2024 № 8/33-4440).

Суд не погоджується із зазначеним висновком, який був складений без урахування всіх обставин участі батька ОСОБА_1 в утримання дітей. Із цього приводу органом опіки та піклування не були вжиті заходи щодо виявлення та дослідження належних доказів, які б з достатністю свідчили про самоусунення ОСОБА_1 у виконанні батьківських обов'язків.

При цьому, вирішуючи це питання, суд дослідив доказ, наданий стороною позивача за первісним позовом. Так, згідно з висновком румунського органу опіки — Сектору 4 муніципії Бухареста, наданого

стороною позивача за первісним позовом і засвідченого нотаріально, малолітній ОСОБА_5 доглядається з любов'ю, турботою і відповідальністю своїм батьком ОСОБА_29. Для гармонійного розвитку дитини йому слід підтримувати зв'язки з обома батьками. Діти не повинні проживати окремо.

Тому оскільки висновок органу опіки та піклування Виконавчого комітету Центрально-Міської районної у місті ради був складений безпосередньо на підставі доказів, наданих матір'ю дітей ОСОБА_2, без вжиття достатніх заходів щодо витребування та отримання доказів від батька дітей ОСОБА_1, зазначений висновок у частині, що орган опіки та піклування вважає за доцільне визначити місце проживання дитини (ОСОБА_5) разом із матір'ю — ОСОБА_2, суд не бере до уваги як належний доказ і не погоджується з ним у цій частині (висновок від 28.11.2024 № 8/33-4440).

Згідно з консультаційним висновком спеціаліста психологічного дослідження дитини ОСОБА_17, наданого КНП «Криворізька міська лікарня «16» КМР від 29.07.2024, дитина контактна, орієнтована правильно, на запитання відповідає по суті, дівчинка активна, розвиток згідно з віком, має дуже міцний зв'язок із матір'ю, на карті сім'ї тата не згадує. Дитина проговорює основний страх — щоб її не забрали від мами. Сумує за братиком.

При визначенні місця проживання дитини судам необхідно крізь призму *врахування найкращих інтересів дитини* встановлювати всі обставини справи, які мають значення для правильного вирішення спору, і надавати їм належну правову оцінку.

Отже, при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини та обов'язком батьків діяти в її інтересах.

При вирішенні таких спорів доцільно та правильно керуватися виключно інтересами дитини, судам передусім потрібно впевнитися, що саме той із батьків, з яким суд визначить місце проживання дитини, створить для дитини належні умови для її морального, духовного та фізичного розвитку.

Ухвалюючи рішення про визначення роздільного місця проживання дітей, суд *виходить із виняткових обставин*, що склалися у цій справі, зокрема, врахо-

вує вік дітей, прихильність дітей до кожного з батьків, фактичне окреме проживання дітей у різних населених пунктах і країнах з одним із батьків протягом тривалого часу, соціальну адаптацію дітей та кожного з батьків до умов проживання і виховання, адаптацію до соціальних процесів у країнах перебування у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні.

Окрім того, суд вважає, що *запровадження у країні воєнного стану* не може служити перевагою для одного з батьків над іншим для здійснення ними своїх батьківських обов'язків та прав щодо дітей. При цьому суд бере до уваги, що визначення місця проживання дитини з одним із батьків не впливає на взаємовідносини батьків з іншим із дітей, оскільки визначення місця проживання не позбавляє іншого з батьків права та не звільняє його від виконання своїх обов'язків щодо кожного з дітей.

Розглядаючи спір у частині *визначення місця проживання малолітніх дітей*, суд виходить із того, чи наявна у справі достатня кількість належних і допустимих доказів добросовісного виконання обома батьками своїх батьківських обов'язків, забезпечення дітям необхідних умов для проживання та розвитку, фінансового утримання, піклування про їхнє здоров'я, фізичний та моральний розвиток як під час їх спільного проживання на території України, так і на час перебування дітей за кордоном (з урахуванням обмеженої такої можливості у силу ситуації, що склалася).

Суд також вказує на відсутність виключних обставин, які б унеможливлювали проживання сина з батьком, а доньки з матір'ю чи негативно впливали на їхнє виховання та розвиток, врахував більшу прихильність сина до батька, а доньки до матері, що пов'язана із тривалим їх спільним проживанням, з метою мінімізувати надмірний вплив на нервову систему дітей через можливу вкотре зміну зовнішніх факторів (умов проживання, дозвілля, коло друзів, переживання навіть через нетривале розлучення з одним із батьків, тощо) приходить до переконання про наявність підстав для визначення місця роздільного проживання дітей, у зв'язку з чим первісний та зустрічний позов підлягають частковому задоволенню.

Оскільки спір щодо визначення місця проживання малолітніх дітей вирішений, із дня набрання рішенням законної сили застосовані судом заходи забезпечення позову підлягають скасуванню.

Рішенням Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 15.12.2025 первісний позов задоволено частково.¹⁶

В апеляційній скарзі позивач ОСОБА_1, від імені та в інтересах якого діє адвокат Климович Д. С., просить скасувати рішення суду в частині визначення місця проживання малолітньої доньки, ОСОБА_4, з матір'ю та ухвалити цій частині нове рішення, яким визначити місце проживання малолітньої ОСОБА_4 разом з ОСОБА_1, залишивши без змін рішення суду в іншій частині.

Апеляційна скарга мотивована тим, що суд першої інстанції, ухвалюючи рішення у справі, в частині задоволення вимог зустрічного позову та визначення місця проживання ОСОБА_4 з матір'ю, не з'ясував у повному обсязі всі обставини, що мають істотне значення для правильного вирішення спору, що призвело до ухвалення рішення, яке частково не відповідає принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. Суд не дослідив здатність матері самостійно виконувати батьківські обов'язки щодо доньки, не встановив фактичний обсяг її участі у вихованні та догляді за дитиною, а також не з'ясував, із ким саме дитина фактично проживає та хто здійснює повсякденне піклування про неї. Натомість суд фактично підмінив оцінку здатності матері виконувати батьківські обов'язки оцінкою дій третьої особи — бабусі дитини, яка не є стороною спору та не наділена батьківськими правами й обов'язками щодо малолітньої. Суд не надав жодної правової оцінки самоусуненню матері від виховання доньки (ОСОБА_12) і тим фактам, що майже 3,5 роки дитина проживає з бабусею, а мати жодного разу не забрала дитину до себе в Одесу. При цьому відповідачка не приховує той факт, що дитина перебуває на вихованні у бабусі ОСОБА_5.

У мотивувальній частині рішення суд зазначив, що малолітня ОСОБА_4 проживає разом із матір'ю, є до неї більш прихильною та звикла саме до такого способу життя. Однак такий висновок не ґрунтується на жодному належному та допустимому доказі, а навпаки — прямо суперечить доказам, які є в матеріалах справи, у тому числі доказам, наданим самою відповідачкою.

Твердження суду про те, що донька проживає з матір'ю, більш прихильна до неї, через що має залиши-

тися саме з матір'ю, є помилковим, необґрунтованим і таким, що не відповідає обставинам справи.

Суд визнав доведеною сексуальну діяльність матері, але не надав їй належної правової оцінки, зробивши висновок про відсутність впливу на дітей. Сама відповідачка особисто підтвердила, що малолітній ОСОБА_3 постійно перебував у квартирі під час здійснення нею діяльності сексуального характеру, в ряді випадків він перебував у тій самій кімнаті, де відповідачка, перебуваючи оголеною, спілкувалася з чоловіками на відповідному сайті. Ці пояснення не були спростовані, не були визнані недостовірними чи недопустимими доказами. Отже, суд не мав правових підстав ігнорувати їх, але фактично не врахував їх при формуванні висновків, що є прямою підставою для скасування рішення в оскаржуваній частині.

Найголовніше — до суду було надано докази спілкування відповідачки з педофілом, який запропонував гроші за відео сексуального характеру ОСОБА_2 зі своїм на той момент трирічним сином ОСОБА_3, що не було враховано судом.

У відзиві на апеляційну скаргу, до якого додано докази надсилання копій відзиву та доданих до нього документів іншим учасникам справи, відповідачка ОСОБА_2, від імені та в інтересах якої діє адвокат, просить апеляційну скаргу позивача ОСОБА_1 на рішення Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 15.12.2025 залишити без задоволення.

Колегія суддів вважає, що апеляційні скарги підлягають залишенню без задоволення, а рішення суду — залишенню без змін.

Доводи, викладені в апеляційних скаргах, фактично зводяться до переоцінки доказів та незгоди з висновками суду щодо їх оцінки. Проте відповідно до вимог ст. 89 ЦПК оцінка доказів є виключною компетенцією суду, переоцінка доказів учасниками справи чинним законодавством не передбачена. Судом першої інстанції повно і всебічно досліджені обставини справи, перевірені письмові докази, їм надано належну оцінку.

Постановою Дніпровського апеляційного суду від 07.04.2026¹⁷ апеляційні скарги ОСОБА_1, ОСОБА_2 залишено без задоволення.

¹⁶ Рішення Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 15.12.2025 у справі № 216/3237/24. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/139146642?fbclid=IwY2xjawT94r9wZG9mAWV4dG4DYWVtAjEwAGJyaWQRMHQ5Wm5WckJxT1NrWV1YkZzcRjBmFwcF9pZBAyMjIwMzgxNzg4MjAwODkyAAEeB4ITGhlvFgSkIabzsySxqdT8L6hJqFsZAFmaN6zkruarrebUNWEks8jUxhQ_aem_HqsLt15wk_NC9yG_LZsoiA.

¹⁷ Постанова Дніпровського апеляційного суду від 07.04.2026 у справі № 216/3237/24. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/135628290.

ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ¹⁸

У справі, що переглядається:

при зверненні з позовами кожен із батьків зазначав, що проживання обох дітей разом з одним із батьків якнайбільше відповідає їхнім інтересам;

суд першої інстанції зробив висновок про визначення роздільного місця проживання дітей. Колегія суддів апеляційного суду погодилася з висновком суду першої інстанції про те, що проживання малолітнього ОСОБА_12 з батьком, ОСОБА_1, а малолітньої ОСОБА_13 з матір'ю, ОСОБА_2, відповідає принципу «найкращих інтересів дитини» та є пріоритетним при вирішенні цієї справи. Суди встановили, що, виходячи з найкращих інтересів дитини, орган опіки та піклування вважає за доцільне визначити місце проживання дітей (ОСОБА_5 та ОСОБА_6) разом із матір'ю — ОСОБА_2 (висновок від 28.11.2024 № 8/33-4440);

в апеляційній скарзі ОСОБА_2 зазначала, що, нівежуючи інтереси обох батьків, органи опіки у своїх висновках в якнайкращих інтересах дітей зазначили, що діти не повинні проживати окремо один від одного, чого судом не враховано. В апеляційній скарзі ОСОБА_1 зазначав, що суд першої інстанції ухвалив рішення, яке не відповідає принципу якнайкращого забезпечення інтересів дітей;

згідно з консультаційним висновком спеціаліста психологічного дослідження дитини ОСОБА_20, наданим КНП «Криворізька міська лікарня № 16» КМР від 29.07.2024, дитина контактна, орієнтована правильно, на запитання відповідає по суті, дівчинка активна, розвиток згідно з віком. Має дуже міцний зв'язок з матір'ю, на карті сім'ї тата не згадує. Дитина проговорює основний страх — щоб її не забрали від мами. Сумує за братиком;

апеляційний суд не звернув уваги, що законодавець імперативно визначив необхідність здійснювати відхилення доводу (аргументу) протилежної сторони, з яким апеляційний суд не погоджується. Натомість апеляційний суд не надав жодної відповіді на важливий аргумент апеляційних скарг, не здійснив оцінку відносин між братом і сестрою та не навів підстав свого рішення про роз'єднання брата і сестри;

31.10.2025 ОСОБА_2 подала клопотання про визнання доказів недопустимими. У матеріалах справи відсутні докази того, що ОСОБА_1 мав дозвіл від ОСОБА_2 на огляд, використання, розповсюдження інформації приватного (особистого) характеру, що стосується ОСОБА_2, а висновок суду про те, що інформація щодо ОСОБА_2 була отримана ОСОБА_1 під час спільного використання ноутбука, є перекрученим, оскільки ОСОБА_1 здійснював огляд і збирав інформацію щодо своєї дружини таємно від неї з її особистих месенджерів та акаунтів шляхом віддаленого доступу, перебуваючи в Румунії, що є порушенням ст. 31, 32 Конституції України, ст. 303, 306 Цивільного кодексу України¹⁹. Тому відповідно до ст. 78 Цивільного процесуального кодексу України²⁰ такі докази не можуть братися до уваги судом при ухваленні рішення;

суд першої інстанції зазначив, що докази не можуть бути визнані такими, які зібрані з порушенням прав і свобод ОСОБА_2, оскільки були переглянуті в суді з дозволу останньої, а крім того, вони були отримані ОСОБА_1 під час спільного використання ноутбука з ОСОБА_2; в апеляційній скарзі ОСОБА_2 зазначала, що в матеріалах справи відсутні докази того, що ОСОБА_1 мав дозвіл від ОСОБА_2 на огляд, використання, розповсюдження інформації приватного (особистого) характеру, що стосується ОСОБА_2, а висновок суду про те, що інформація щодо ОСОБА_2 була отримана ОСОБА_1 під час спільного використання ноутбука, є перекрученою, оскільки ОСОБА_1 здійснював огляд. Апеляційний суд не відповів на зазначені аргументи ОСОБА_2 та не вирішив питання про допустимість зазначених доказів.

За таких обставин апеляційний суд зробив передчасний висновок про залишення без змін рішення суду першої інстанції. Апеляційному суду потрібно з'ясувати, чи буде відповідати якнайкращим інтересам дітей їх роз'єднання, здійснити оцінку відносин між братом і сестрою, перевірити, чи не призведе таке роз'єднання до руйнування родинних відносин між рідними братом і сестрою, та вирішити позови залежно від відповіді на ці питання. Як наслідок, постанову апеляційного

¹⁸ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12.08.2026 у справі № 216/3237/24. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/139146642?fbclid=IwY2xjawT94r9wZG9mAWV4dG4DYWVtAjEwAGJyaWQRMHQ5Wm5WckJxT1NrWVW1YkZzcjRjBmFwcF9pZBAyMjIwMzIxNzQ4MjAwODkyAAEeB4ITGhVfGsklabzsySqxdT8L6hJqFsZAfmaN6zkruarrebUNWEks8jUxhQ_aem_HqsLt15wk_NC9yG_LZsoiA.

¹⁹ Далі за текстом — ЦК.

²⁰ Далі за текстом — ЦПК.

суду належить скасувати і передати справу на **новий розгляд до суду апеляційної інстанції**.

Доводи касаційних скарг дають підстави для висновку, що оскаржена постанова апеляційного суду *ухвалена без дотримання норм процесуального права* та з неправильним застосуванням норм матеріального права. У зв'язку з наведеним касаційний суд вважає, що: касаційну скаргу ОСОБА_2 слід задовольнити, касаційну скаргу ОСОБА_1 належить задовольнити частково, оскаржену постанову апеляційного суду скасувати, а справу передати на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Таким чином, робимо висновки:

1. Роз'єднання рідного брата і сестри призводить до розриву родинних зв'язків і порушує право дітей на спілкування між собою, що є неприпустимим. Таке роз'єднання не відповідає якнайкращим інтересам дітей, а також призведе до руйнування родинних

відносин між ними, тому якщо це можливо, суд не повинен допускати роз'єднання братів і сестер.

2. Суд не позбавлений можливості визначити роздільне місце проживання братів і сестер з обома батьками, однак головне в цьому — не порушити для дитини відчуття стабільності та спокою і врахувати якнайкращі її інтереси.

3. При визначенні роздільного місця проживання дітей, з урахуванням конкретних обставин справи, окрім емоційного зв'язку між братами / сестрами, необхідно звернути увагу на такі аспекти: чи не завдасть братам / сестрам істотної психологічної травми подальше роздільне проживання, а отже, чи може це вплинути на погіршення їхнього психічного та психологічного стану; чи є відчуття дітьми однієї сім'ї на час вирішення спору; тривалість проживання кожного з дітей із батьком або матір'ю на час вирішення спору; чи не проявляв один із батьків байдужості до виховання тієї дитини, яка проживала окремо.

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

телефонуй

(067) 692-44-43*

**гаряча лінія працює цілодобово*

ПРАВО СУДДІ НА СВОБОДУ ВИСЛОВЛЮВАНЬ: СТАТТЯ 10 КОНВЕНЦІЇ¹

Віталій Ковтун, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доцент, к. ю. н.

Марина Ковтун, шеф-редактор Вісника НААУ, адвокат, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доцент, к. ю. н.

У своїй судовій практиці ЄСПЛ визнав застосовність статті 10 до державних службовців загалом (див. *Vogt*, згадане вище, § 53, та *Guja v. Moldova* [GC], № 14277/04, § 52, ECHR 2008), а також до суддів (див. *Wille v. Liechtenstein* [GC], № 28396/95, §§ 41 — 42, ECHR 1999-VII, та *Harabin v. Slovakia* (рішення), № 62584/00, ECHR 2004-VI («*Harabin* (рішення) 2004»), стосовно колишнього Голови Верховного Суду Словацької Республіки).

Однак у справах, що стосуються дисциплінарних проваджень проти суддів або їх звільнення чи призначення, Суд мав спочатку з'ясувати, чи оскаржуваний захід становив втручання у здійснення заявником свободи вираження поглядів — у формі «формальності, умови, обмеження чи покарання» — чи оскаржуваний захід лише вплинув на здійснення права обіймати державну посаду у здійсненні правосуддя, права, не гарантованого Конвенцією. Щоб відповісти на це питання, обсяг заходу необхідно визначити, розглядаючи його в контексті фактів справи та відповідного законодавства. Для викладу відповідної судової практики див. *Wille, cited above*, §§ 42 — 43; *Harabin (dec.) 2004, cited above*; *Kayasu v. Turkey*, nos. 64119/00 and 76292/01, §§ 77 — 79, 13 листопада 2008; *Kudeshkina v. Russia*, no. 29492/05, § 79, 26 лютого 2009; *Poyraz v. Turkey*, no. 15966/06, §§ 55 — 57, 7 грудня 2010; and the judgment in *Harabin, cited above*, § 149.²

Рішення по справі «Александроса Савваса проти Греції» (Case of Alexandros Savvas v. Greece), заява 27153/20, від 8 вересня 2026 р.³, заява стосується дисциплінарного провадження, яке, як стверджується, порушило ст. 10 Конвенції, оскільки призвело до тримісячного тимчасового відсторонення заявника-судді від виконання обов'язків за дисциплінарне правопорушення у вигляді «невідповідної поведінки під час виконання службових обов'язків та поза службою».

А. Прийнятність

2. Оцінка Суду

Суд повторює, що правило про вичерпання національних засобів правового захисту, викладене у ст. 35

§ 1 Конвенції, має застосовуватися з певною мірою гнучкості та без надмірного формалізму (див. *Communauté genevoise d'action syndicale (CGAS) v. Switzerland* [GC], № 21881/20, § 140, 27.11.2023). Водночас це принципово вимагає, щоб скарги, які мали бути подані згодом до Суду, були подані до відповідного національного органу, принаймні по суті, та з дотриманням формальних вимог і строків, встановлених національним законодавством (див., серед багатьох інших джерел, *Vučković and Others v. Serbia* (попереднє заперечення) [ВП], № 17153/11 та 29 інших, § 72, 25.03.2014, та *Gherghina v. Romania* (рішення) [ВП], № 42219/07, §§ 84 — 87, 09.07.2015) (п. 42).

Суд вважає, що хоча заявник прямо не посилався на ст. 10 Конвенції, він чітко посилався на відповідне

¹ Аналітичний огляд окремих рішень ЄСПЛ (станом на вересень 2026 року) має науково-практичний та консультативний характер. Для повного розуміння суті висловлених у судових рішеннях юридичних позицій необхідно ознайомитися з їх повними текстами, що розміщені на веб-сурсах ЄСПЛ: URL: hudoc.echr.coe.int.

² *Case of Baka v. Hungary*, (Application № 20261/12), 23.06.2016. § 140. URL: hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-163113. (Дата звернення: 23.09.2026).

³ *Case of Alexandros Savvas v. Greece*, (Application no 27153/20), 08.09.2026. URL: hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-252191 (Дата звернення: 23.09.2026).

положення Конституції Греції, тобто на ст. 14. Заявник також стверджував, що принцип пропорційності та його право на свободу вираження поглядів були порушені внаслідок його покарання за висловлення незгоди з коментарями колег та за здійснення своїх прав. Він неодноразово стверджував, що висловлення суддею думки не є дисциплінарним правопорушенням (п. 43).

Відповідно скарга заявника за ст. 10 Конвенції була подана, принаймні по суті, до національних судів. Заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів правового захисту має бути відхилено. Суд також зазначає, що заява не є явно необґрунтованою, а також не є неприйнятною з будь-яких інших підстав, перелічених у ст. 35 Конвенції. Тому її слід оголосити прийнятною (п. 44).

В. Сутність справи

2. Оцінка Суду

а. Чи мало місце втручання

Ця справа стосується дисциплінарного провадження, яке призвело до накладення на заявника тримісячного відсторонення від посади. Дисциплінарне стягнення не було накладено через невиконання заявником своїх обов'язків судді (п. 50).

У цій справі очевидно, що факти, які призвели до дисциплінарного стягнення, полягали у змісті та формі позасудових заяв заявника, а також у їхньому виголошенні судовим виконавцем, який таким чином був поінформований про їхній зміст. Тому Суд погоджується з тим, що обґрунтування дисциплінарного рішення було пов'язане з поглядами заявника та його правом мати та поширювати думки та інформацію, і що таке висловлювання вважалося національними органами влади доказом неналежної поведінки (див. *mutatis mutandis*, *Kayasu v. Turkey*, № 64119/00 та 76292/01, § 80, 13.11.2008, та *Guz v. Poland*, № 965/12, § 88, 15.10.2020) (п. 51).

Хоча дисциплінарне правопорушення, у якому заявника було звинувачено та визнано винним, не передбачало жодних публікацій чи заяв, зроблених у засобах масової інформації чи опублікованих у пресі (пор. *Kayasu*, cited above, § 93; *Di Giovanni v. Italy*, no. 51160/06, § 76, 09.07.2013; and *Panioglu v. Romania*, № 33794/14, § 111, 08.12.2020), схоже, що у своїй оцінці національні суди врахували як обтяжуючу обставину той факт, що вручення позасудових декларацій було здійснено судовим виконавцем, який таким чином був ознайомлений з їхнім змістом. У будь-якому разі Суд раніше визнавав

застосовність ст. 10 та існування втручання у справах, що стосуються коментарів, зроблених у внутрішньосудовому контексті (див. вищезгадану справу *Guz*, § 73), або навіть стосовно заяв, зроблених у приватному листуванні, хоча й не в судовому контексті, яке було вручено судовим виконавцем (див. справу *Matalas v. Greece*, № 1864/18, §§ 35 та 58, 25.03.2021) (п. 52).

З огляду на вищезазначене, Суд вважає, що дисциплінарне стягнення, накладене на заявника, є втручанням з боку органів влади в його право на свободу вираження поглядів згідно зі ст. 10 Конвенції (п. 53).

б. Чи було втручання законним і переслідувало легітимну мету

Сторони не заперечують, що втручання було «передбачене законом» — а саме ст. 91 Закону 1576/1988 — і Суд не бачить підстав вважати інакше (п. 54).

Щодо питання про те, чи переслідувало втручання законні цілі, а саме: захист «репутації чи прав інших осіб» та «підтримку авторитету та неупередженості судової влади», Суд вважає, що воно по суті пов'язане з пропорційністю втручання і буде доцільніше розглядати його з цього пункту. Тому Суд вважатиме, що розглянутий захід відповідав зазначеній умові, і перейде до розгляду питання про те, чи був він «необхідним у демократичному суспільстві» (див. *Kudeshkina v. Russia*, no. 29492/05, § 81, 26.02.2009 and *Wille v. Liechtenstein [GC]*, № 28396/95, § 56, ECHR 1999-VII) (п. 55).

с. Чи було втручання пропорційним

Загальні принципи щодо питання про те, чи є втручання у право на свободу вираження поглядів «необхідним у демократичному суспільстві», добре закріплені в прецедентній практиці Суду (див., серед інших джерел, *Morice v. France [GC]*, № 29369/10, § 124, ECHR 2015; *Bédat v. Switzerland [GC]*, no. 56925/08, § 48, 29.03.2016; and *Medžlis Islamske Zajednice Brčko and Others v. Bosnia and Herzegovina [GC]*, № 17224/11, § 75, 27.06.2017). Загальні принципи щодо свободи слова суддів узагальнено Судом у його рішенні у справі *Baka v. Hungary* ([ВП], № 20261/12, §§ 162 — 67, 23.06.2016) та, нещодавно, у справі *Danileț v. Romania* ([ВП], № 16915/21, §§ 149 — 70, 15.12.2025 року) (п. 56).

Звертаючись спочатку до контексту та характеру оскаржуваних заяв і позиції заявника, Суд зазначає, що вони були зроблені у відповідь на думки, висловлені його колегами під час процедури підвищення на посаду

судді Касаційного суду. Вони зводилися до звинувачень у неправомірних діях або наклепницькому висловлюванні з боку його колег-суддів. У своїх заявах заявник намагався захистити себе від того, що він вважав невинуватими зауваженнями, зробленими його колегами, та забезпечити справедливість процедури підвищення (див. також *Guz*, цитовано вище, § 86) (п. 57).

Схоже, що, не оцінюючи, чи були оскаржувані твердження «оціночними судженнями» чи «фактами», національні органи влади розглядали їх як факти, які вважалися хибними. Однак, з огляду на обмежений обсяг їхнього обґрунтування в цьому відношенні, Суд не переконаний їхнім підходом і не може повністю поділитися їхніми висновками (порівняйте з *Matalas*, цитованою вище, § 50) (п. 58).

Щодо способу висловлення заявника, рішення Великої палати у справі *Danileț* (цитовано вище, §§ 155 — 156) уточнює, що оцінка висловлювання судді не може обмежуватися тим, чи була використана мова сильною, неприємною або такою, що могла викликати невдоволення у відповідних осіб. Судді та прокурори не звільняються від зобов'язань, що впливають з їхнього обов'язку бути розсудливими: вони повинні бути обачними та розсудливими у тоні та мові, а також повинні враховувати можливі наслідки своїх слів для суддівської гідності. Водночас Суд наголосив, що суддям важливо використовувати чітку мову, щоб уникнути множинних тлумачень, здатних підірвати довіру громадськості до системи правосуддя. Ця вимога чіткості безпосередньо пов'язана з законним очікуванням громадськості, що судді, саме через свою посаду, висловлюються з особливою точністю, тверезістю та зрозумілістю (п. 60).

Однак заяви заявника не стосувалися здійснення його суддівської функції. Швидше, вони відповідали на коментарі інших суддів, які діяли у своїй офіційній якості в контексті процедури внутрішнього просування по службі, що робило їх об'єктом критики в допустимих межах (див. вищезгадану справу *Guz*, § 89). Хоча зауваження заявника були перебільшеними та різкими, вони не виходили за ці межі та, схоже, лише сигналізували про можливість звернення до засобів правового захисту, доступних у національному правовому порядку (п. 61).

Щодо характеру та тяжкості призначеного покарання, Суд зазначає, що заявнику було призначено тримісячне відсторонення від зайняття професійною діяльністю, що є більш серйозним покаранням (див. ст. 93 § 1 Закону № 1756/1988). Під час накладення стягнення дисциплі-

нарна рада побіжно згадала про звання, досвід, особисті та сімейні обставини заявника, проте детально не обговорюючи їх. З цього посилання не зрозуміло, чи справді дисциплінарна рада врахувала, *серед іншого*, загальний позитивний професійний досвід заявника та відсутність будь-яких попередніх дисциплінарних проблем, з одного боку, та свою зацікавленість у засудженні способу та стилю, в який заявник скористався своїм правом на критику (див. *mutatis mutandis*, *Matalas*, згадане вище, § 50), з іншого. Таким чином, пропорційність стягнення викликає сумніви. Схоже, що під час свого відсторонення заявник втратив свою заробітну плату, а інформація про його дисциплінарне стягнення була розміщена в його особистій справі. Суд повторює, що втручання у свободу вираження поглядів може мати «стримувальний вплив» на здійснення цієї свободи (див. вищезгадане рішення у справі *Kudeshkina*, §§ 99 — 100, та вищезгадане рішення у справі *Baka*, § 167). Хоча стягнення, накладене на заявника, не було найсерйознішим (яким було б шестимісячне відсторонення або звільнення), воно було достатньо серйозним, щоб мати наслідки для його майбутніх кар'єрних перспектив і, можливо, перешкодити йому висловлювати критику заяв, що впливають на його професійну репутацію в майбутньому. Суд також зазначає у зв'язку з цим занепокоєння, висловлені суддею, який не погодився з думкою судді, щодо суворості накладеного стягнення (п. 63).

Вищезазначені міркування є достатніми для того, щоб Суд дійшов висновку, що національні суди не надали відповідних та достатніх підстав для втручання, про яке йде мова, та не встановили справедливого балансу між необхідністю підтримувати авторитет судової влади та захист прав інших осіб, з одного боку, та необхідністю гарантувати право заявника на свободу вираження поглядів, з іншого. Хоча Суд пам'ятає про принципово допоміжну роль механізму Конвенції, він не може водночас зробити висновок, що національні суди застосували стандарти, які «відповідали принципам, закріпленим у ст. 10 Конвенції», або що вони «ґрунтувалися на прийнятній оцінці відповідних фактів» (див. вищезгадану справу *Danileț*, §§ 166 — 70). З цього випливає, що оскаржуване втручання не було «необхідним у демократичному суспільстві» (п. 64).

Суд одностайно: оголошує заяву прийнятною та постановляє, що мало місце порушення ст. 10 Конвенції (*компенсація за матеріальну шкоду, моральної шкоди та компенсація судових витрат*)

АДВОКАТ АНДРІЙ ЯКОВЛІВ: ПРОФЕСІЙНЕ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ (поч. ХХ СТ. — 1917 р.)

Богдан Андрусишин, доктор іст. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри права Українського державного університету імені Михайла Драгоманова¹

Про громадського і державного діяча, ученого-правника, найбільшого історика українського права, можна образно сказати «Грушевського українського права» написано чимало як науковцями діаспори, так і українськими вченими. Спеціальне наукове дослідження політико-правовим поглядом А. Яковліва присвятила Т. Маньгора, яка, зокрема, акцентувала увагу, що в сучасній історико-правовій науці немає цілісної історіографічної праці про А. Яковліва. Науковиця також наголошує, що «можна назвати тільки кілька праць (В. Горака, С. Кудіна, М. Бедрія, А. Петрика, Я. Попенка, В. Соловйової, І. Усенка), які детально розглядають окремі проблеми досліджень А. Яковліва або його біографії.» [1, с. 17]. З таким твердженням можна цілком погодитися і зацентрувати увагу на такому боці біографії А. Яковліва, як його професійна юридична діяльність, в першу чергу адвокатська. Артем Петрик у своїй кандидатській дисертації «Андрій Яковлів: інтелектуальна біографія» (2016 р.) приділяє окрему увагу адвокатській діяльності Андрія Яковліва, розглядаючи її як важливий етап становлення його як правника, державника та вченого.

А. Петрик зазначає, що після завершення юридичної освіти та складання державних іспитів А. Яковлів працював у Київській міській управі, однак у 1908 році свідомо обрав адвокатську практику як основний напрям професійної діяльності. Після проходження встановленого стажування у 1913 році став адвокатом округи Київської судової палати.

На думку Артема Петрика, адвокатська практика не була ізольованою від муніципальної служби. Навпаки, робота у Київській міській управі дала Андрію Яковліву значний практичний досвід у сфері цивільного та адміністративного права. Протягом 1910–1918 років він пройшов шлях від помічника юрисконсульта до головного юрисконсульта Київської міської управи, що суттєво зміцнило його професійний авторитет.

А. Петрик наголошує, що А. Яковлів був одним із відомих київських адвокатів свого часу. Завдяки професійній репутації він обіймав посади заступника голови

та голови Київської колегії адвокатів, що свідчило про його високий авторитет серед правничої спільноти.

Важливим внеском Андрія Яковліва є його участь у процесі українізації правничого життя після революції 1917 року. Він був ініціатором створення Товариства українських адвокатів та одним із засновників Українського правничого товариства, які стали першими професійними українськими адвокатами.

Практична адвокатська діяльність сформувала у Яковліва глибокий інтерес до історії українського права, судочинства та звичаєвого права. Практичний досвід адвоката став підґрунтям його подальших фундаментальних досліджень у галузі історії права.

У дисертації Артема Петрика адвокатська діяльність Андрія Яковліва розглядається не лише як окремих етап його професійної біографії, а як основа формування його правового світогляду. Саме досвід адвоката, юрисконсульта та організатора української

¹ ORCID: orcid.org/0000-0002-5490-6874 e-mail: b.i.andrusyshyn@npu.edu.ua Google Scholar: scholar.google.com/citations?hl=uk&user=JnmP7qkAAAAJ

адвокатури став підґрунтям для його подальшої діяльності як історика права, дипломата, державного діяча та науковця [2].

Основні питання з життя та діяльності А. Яковліва А. Петрик виклав у статті «Андрій Яковлів (1872–1955): нарис життя та діяльності» [3].

Проблему становлення та розвитку адвокатури в сучасній історіографії останніми роками порушували у своїх працях історики та юристи Н. М. Бакайнова, О. Барановський, А. П. Бутенко, І. Б. Василик, Є. В. Васьковський, С. Б. Глущенко, Є. С. Дурнов, Л. Изаров, Ю. О. Кравченко, Ю. М. Левчук, А. В. Меланчук, О. Д. Святоцький, О. В. Синеокий, В. В. Скальський, І. Б. Усенко, В. О. Філімоніхін, М. В. Чубата, Т. Н. Шкода та ін.

Ряд праць Ольги Токарчук, в тому числі її докторська дисертація «Розвиток державо-правової думки представниками української еміграції (1920–1930-ті рр.)» (присвячені висвітленню наукових поглядів та узагальненню історико-правового доробку представників українського зарубіжжя у 20–30-ті рр. XX ст., ролі українських адвокатів, у тому числі й Андрія Яковліва, у творенні державно-політичних концепцій і теоретичних напрацювань стосовно підстав відновлення української державності [4, с. 47].

У монографії «Розвиток державно-правових учень представниками української еміграції (1920–1930-ті рр.)» значну увагу авторка приділяє проблемі співвідношення держави і права та теоретичному доробку Андрія Яковліва у контексті дослідження вченим Кодексу «Права по которым судится малороссийский народ» 1743 р. «А. Яковлів, — пише О. Токарчук, — відзначив повноту та чіткість формулювання норм кодексу, досконалу юридичну термінологію. Наголошував, що звід законів був значно довершеним порівняно з правовими збірками того періоду. Набувши широкого застосування в Україні, по ньому вивчали українське право, а покоління українських правників використовували кодекс як авторитетний підручник-коментар до «Литовського Статуту» та Магдебурзького права. Учений охарактеризував джерела кодексу, а саме: основне джерело — «Литовський Статут», німецьке право («Зерцало Саксонське», «Приложенные особливо артикули права Магдебургскаго Или Гражданскаго», хелминське право, правова книга «Порядок» та ін.); відзначив наявність і російських джерел. Договори українських гетьманів з московськи-

ми царями, українське звичаєве право [4, с. 262–263]. Особливу увагу в монографії приділено ґрунтовному аналізу Андрієм Яковлівим Переяславського договору 1654 р., де акцентується увага на оцінці вченим міжнародної правосуб'єктності української держави на чолі з Б. Хмельницьким; оцінці періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. в контексті змін форм державної організації [4, с. 274–275]; рецепції німецького права [4, с. 277]; концептуальним засадам побудови національної моделі державності з точки зору конституційного права, згідно з яким, на переконання А. Яковліва, в Україні була встановлена демократична, народоправна, суверенна держава Українська Народна Республіка [4, с. 296]; функціонуванню судової системи в Україні через компетенцію копних судів, діяльність литовської, польської судових систем, козацьких судів та інших судів» [4, с. 355, 376–386]. О. Токарчук особливу увагу акцентує на трактуванні вченими-емігрантами українського звичаєвого права: «Звичаєве право в Україні, згідно концепцій емігрантів-правників, зародилося до періоду Київської Русі. Правова культура українських прапредків-трипільців, зокрема правова термінологія, пов'язана з «Руською Правдою» і звичаєвим правом українців, — доводить у своїй статті «Геттійський кодекс і українська правна культура» А. Андрієвський. Погляд про те, що національне звичаєве право сягало своїм корінням до «кодексу Геттів» — «...народу арійського, дивовижно схожого у своєму правовому побуті з українським народом як матеріальними умовами життя, так і світоглядом, правосвідомістю, побутом, психологією..., а побут Геттів надзвичайно схожий з українським, їхній кодекс має багато спільного з «Руською Правдою», підтримували С. Шелухін, Р. Лашенко, А. Яковлів. Науковці встановили вісь української правової культури впродовж близько трьох тисяч років.» [4, с. 412–413].

Зазначеним проблемам, а також аналізу Андрієм Яковлівим Конституції УНР 1918 р., оцінці універсалів Центральної Ради, історії джерел українського права тощо присвячена колективна монографія «Правова освіта та наука в українському державотворенні (кінець XIX–XX ст.)», підготовлена на кафедрі права Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (2019) [5].

Основним аспектам державницьких і правових доктрин і представників української міжвоєнної еміграції, в тому числі й адвоката Андрія Яковліва,

зокрема, його поглядам на інститут копного суду, статусу України за Переяславським договором 1654 р., історії української державності 1917–1921 рр. присвячений навчальний посібник Б. Андрусишина та О. Токарчук «Державно-правова думка міжвоєнної еміграції у персоналіях: питання та відповіді». (2022) [6].

Ряд матеріалів з життя та діяльності А. Яковліва нами виявлено в архіві Українського Вільного Університету у Мюнхені (Німеччина), зокрема у фонді «Матеріали до історії Українського Вільного Університету», з якого довідуємося, що А. Яковлів став почесним доктором університету 1 грудня 1947 року. Запис зроблено під № 105. У фондах архіву зберігаються статті (І. Мірчук, Ю. Панейко та ін.), опубліковані у періодичній пресі різних країн Європи та Америки про діяльність УВУ та визначного історика українського права А. Яковліва, які побачили світ з приводу різних ювілеїв [7].

Держава має забезпечити необхідний ґрунт для забезпечення належного функціонування інституту судової влади, де доцільно враховувати і вивчати як європейський досвід, так і власний історичний, важливим є урахування ментальних особливостей народу. Інститут судді повинен стати реальним механізмом забезпечення верховенства права у державі.

З метою отримання юридичної освіти А. І. Яковлів із 1903 р. оселився в Києві, випускні державні іспити складав у Київському університеті, диплом про закінчення якого отримав 1904 р. «Близьке підготовлені випускники юридичного факультету (Університету Святого Володимира — авт.) поповнювали лави присяжної адвокатури, судових установ, правничої науки. До 1917 р. у Києві юридичне середовище швидко зросло і набувало популярності серед населення», — зазначає заступник голови Національної асоціації адвокатів України Валентин Гвоздій [8, с. 3].

У Київському університеті Святого Володимира доля звела номінанта на здобуття права викладання в університеті з деканом юридичного факультету (з 1902), а в 1905–1917 рр. з ректором цього університету Миколою Мартиновичем Цитовичем (1861–1919) — українським правознавцем, економістом, доктором політичної економії та статистики [9, с. 377].

У період завершення навчання в Університеті Святого Володимира А. Яковлів, без сумніву, екзамнувався доктором римського права, ординарним професором (від 1893 р.), у майбутньому академіком ВУАН (від 1923 р.) Олександром Михайловичем Гуляєвим

Сторінка газети Свобода (США) присвячена 50-річчю Українського Вільного Університету

(1863–1923). Професор працював на кафедрі цивільного права університету з 1893 по 1908 р. Деякий час О. М. Гуляєв очолював Київське юридичне товариство. Його докторська дисертація на тему «Найм послуг» цілком вписувалася і була суголосною майбутній діяльності А. Яковліва у Київській судовій палаті і спеціалізації на цивільних справах вже під роботи адвокатом [10, с. 386].

Хотілося б привернути увагу якраз до періоду перебування А. Яковліва у стінах Київського університету. Його у багатьох виданнях, в тому числі енциклопедичних, ґрунтуючись на автобіографії, деякі пізніші публікації з приводу ювілеїв вченого, вже в емігрантський період у Празі, Мюнхені тощо позиціонують як випускника університету Святого Володимира. Але цей факт подано, на наш погляд, дещо обтічно. В біографії було вказано, що він закінчив Дерптський університет у 1902 р. Інакше, яким чином, як стверджує Т. Маньгора, посилаючись на праці В. Горака,

«обдарованому і здібному студентові запропонували після закінчення університету залишитися на кафедрі історії і права для підготовки до професорського звання». [1, с. 53–54]. Можливість отримати диплом першого ступеня для найкращих студентів і надання права готуватися до отримання професорського звання ґрунтувалося на чинній нормативно-правовій базі російської імперії. Систематизовані документи підготував до друку і опублікував В. Короткий. В університетах російської імперії (зокрема, і в університеті Святого Володимира в Києві) диплом 1-го ступеня (або диплом першого розряду) давали випускникам за відмінне навчання, які успішно й з відзнакою закінчили повний університетський курс, зазвичай із найвищими балами склали випускні державні іспити. Згідно з університетськими статутами (зокрема, після реформ другої половини XIX століття) цей диплом фактично замінив колишнє вчене звання «кандидата університету» для тих, хто закінчував навчання з відзнакою (на відміну від диплома 2-го ступеня, який давали за умови простого успішного завершення курсу без особливих успіхів [11]). Статутам Київського університету Святого Володимира стосовно здобуття вчених звань та іншим сторонам освітньої-політики держави присвячена дисертація Ірини Геєць [12]. «По закінченні факультету права Юр'євського і Київського університетів, — пише «Енциклопедія українознавства», — працював у Києві в адміністрації й адвокатурі, одночасно досліджував київські архіви» [13, с. 3966].

Таким чином, проаналізувавши нормативно-правову базу діяльності імператорських університетів, можна стверджувати, що у Дерптському університеті Андрій Яковлів лише пройшов повний курс навчання на юридичному факультеті, але диплома не отримав, оскільки не склав державних іспитів і завершив своє навчання у Київському університеті Святого Володимира, де й отримав диплом першого ступеня.

Для кращого розуміння особливості становлення А. Яковліва як професійного юриста, адвоката у період після завершення університетських студій, варто звернути увагу на загальний стан функціонування адвокатури на українських землях, які входили до складу російської імперії у контексті впровадження нових інститутів у систему судочинства після проведення судової реформи 1864 р. «Положення Судових статутів свідчили про те, — пише В. Святоцька, — що присяжні повірені не були державними службовцями, вони

не мали права на службові знаки, які вказували б на відмінності між ними. Присяжні повірені були уповноваженими у державних інтересах особами вільної професії, які були незалежні від суду у своїх діях з ведення кримінальних та цивільних справ, підпорядковувались тільки передбаченому для них особливому дисциплінарному порядку [14].

Інститут присяжного повіреного був важливим кроком у становленні адвокатури того часу, втілював у собі надбання, запозичені з інституту адвокатури у Німеччині, Франції. Існувало, звісно, багато обмежень до здійснення функцій присяжного повіреного, наприклад, щодо професорів університетів чи священнослужителів, але загалом це був поступ у становленні цього інституту на теренах України» [14, с. 12]. Серед 14 округів судових палат по російській імперії три округи припадало на українські землі: Харківський, Одеський і Київський.

Ще у 1494 р. Себастьян Брант, учений юрист, доктор обох прав у сатирично-дидактичній поемі «Корабель дурнів», висміюючи різні людські і суспільні пороки, ці плоди недоумкуватості, говорячи про лікарів-шарлатанів, порівнює їх з некваліфікованими адвокатами:

«Подібний той до адвоката,
З якого користь малувата,
Бо вас він візьме в оборону,
Як слід не знаючи закону» [15, с. 176].

Водночас, на думку С. Бранта, «клієнт має бути правдивим, відвертим і чесним з адвокатом, коли хоче виграти справу, бо мовити неправду своєму захисникові, як і лікарю, те саме.

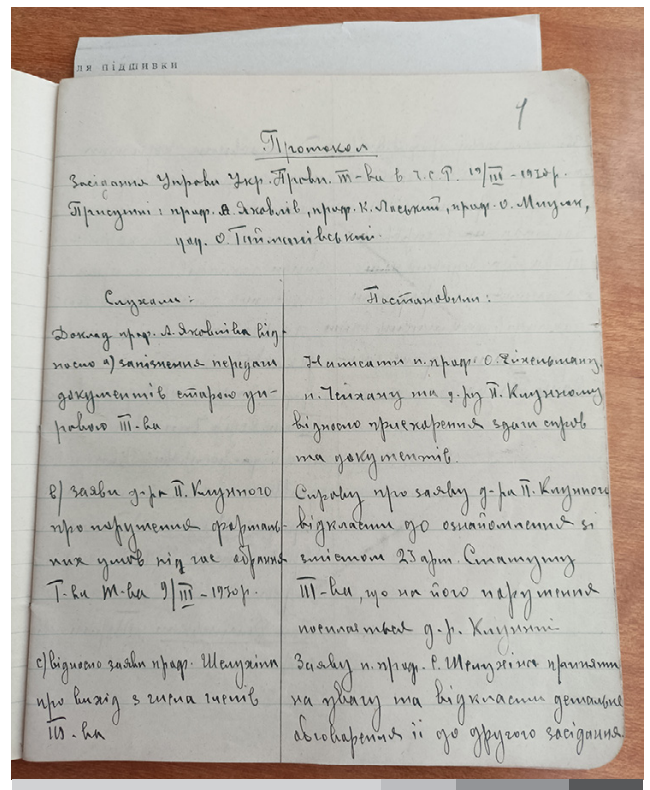
«Або дурити адвоката, що боронитиме від ката»
Рідня — і дурні, й брехуни, —
На шкоду брешуть всі вони» [15, с. 56].

Досліджуючи суспільно-політичну діяльність української інтелігенції в Російській імперії у другій половині XIX — на початку XX ст. І. Коляда справедливо зазначає, що «проведення судової реформи 1864 р. у Російській імперії (одними із наслідків якої було створення інститутів приватної адвокатури, присяжних повірених, приватних нотаріусів та ін.) зумовило появу окремої специфічної фахової групи інтелігенції, яка займалася приватною юридичною практикою» [16, с. 17]. Також автор відзначає «найменшу залежність цієї фахової групи інтелігенції від держави (у питаннях вибору типу й характеру соціальної й громадської поведінки)» [16 с. 17].

Адвокатура була своєрідною альтернативою імперському адміністративно-управлінському апарату, який становив близько 25 % чисельності працівників розумової праці [16, с. 16].

Андрій Іванович працював юрисконсультом Київської міської управи та казенної палати (1904–1917), помічником присяжного повіреного, із 1913 — адвокат округу Київської судової палати [17, с. 203]. Аналогічні дані про вказаний період життєдіяльності наведені і в «Енциклопедії історії України» [18, с. 731–732]. В окремих енциклопедичних виданнях, зокрема у «Юридичній енциклопедії», знаходимо відомості, що А. Яковлів після складання іспитів у Київському університеті працював «з 1908 — адвокатом». «Водночас (1911–1918) викладав основи права і законодавства у Київській 1-й комерційній школі, був помічником юрисконсульта, потім юрисконсультом Київської міської управи. Після повалення царизму — член Української Центральної Ради, а з березня 1918 — директор її канцелярії» [19, с. 509–510], очолити яку адвоката запросив голова УЦР Михайло Грушевський [20, с. 7].

Скоріш за все, мова йде про перехід у 1908 р. А. Яковліва з державної служби у Київській казенній палаті до адвокатури. На цей факт біографії вказує і В. Горак [21, с. 284]. У списках присяжних повірених при Київському Окружному Суді, складеному на 1 березня 1912 р., прізвища Андрія Яковліва ще немає [22]. Адвокатом Київської судової палати, як пише сам А. Яковлів у своїй автобіографії, він став після проходження відповідного стажування у 1913 [23, арк. 3]. З автобіографії не відомо, в якому місяці 1913 р. А. Яковлів отримав статус адвоката. Адже у спеціальному виданні «Список присяжних повірених при Київському Окружному Суді», складеному на 1 березня 1913 р., серед 362 перерахованих адвокатів імені А. Яковліва не знаходимо [24]. На 1 березня 1913 р. у звіті Ради Київського консультативного бюро помічників присяжних повірених серед алфавітного переліку прізвище Андрія Івановича Яковліва наведено разом з 237 членами Консультативного бюро, очевидно, як помічника присяжного повіреного [25, с. 94]. Проте вже на 1 березня 1914 р. у «Списку членів Консультативного бюро» він записаний серед інших 272 членів, як «пр. пов.» (очевидно — «присяжний повірений» — авт.) [26, с. 156–157]. У наступному «Списку присяжних повірених при Київському Окружному Суді», складеному на 1 листопада 1914 р., прізвище

Протокол засідання Управи Українського Правничого Товариства у Чехословацькій Республіці

Андрія Івановича внесено і навіть вписано адресу його помешкання: Володимирська, 18 [27, с. 16]. До 537 присяжних повірених округу Київської судової палати, наявних у списках на кінець 1915 р. і прийнятих до числа присяжних повірених у січні — березні 1916 р., згідно з протоколом засідання загальних зборів палати від 26 березня 1916 р., на які з'явилося 306 осіб, був і адвокат Яковлів [28, с. 7]. У списках київських адвокатів за 1918 р. імені А. І. Яковліва виявити не вдалося. Правда, за гетьманування Павла Скоропадського в Українській Державі у Чернігові опублікували список помічників присяжних повірених станом на 1 липня 1918 року [29].

Щодо чисельності київської адвокатури на рубежі століть і у передвоєнні (до Першої світової війни), то у літературі наводяться різні дані. Зокрема, дослідниця історії організації адвокатури в окрузі Київської судової палати Ю. Левчук пише: «Станом на 1886 р. в окрузі Київської судової палати налічувалось 120 присяжних повірених та 54 їх помічники; у 1913 р. — 492 присяжних повірених та 417 помічників, відповідно.

Приватних повірених у цьому ж році було лише 10,7 % у відношенні до кількості присяжних повірених» [30, с. 98]. «Виняткове зростання адвокатури (загалом по імперії — авт.) припадає на період починаючи з 1905 р., — зазначав у 1916 р. тодішній дослідник статистики адвокатури Я. Л. Берман. — З того часу до 1913 р. припадає приріст 1949 присяжних повірених (34,5 %) і 2939 (53,5 %) помічників приватних повірених. Це пояснюється тим, що під впливом суспільного руху в прогресивно налаштованому суспільстві створився потяг до адвокатури одразу ж услід за революцією. На цей час зменшилося число осіб, які закінчили юридичні факультети (у 1905 і 1906 рр. навіть зовсім не було випускників в університеті).

Але в наступні після 1905-го роки вплив молоді на юридичний факультет, який став свого роду школою суспільних наук, відбився через кілька років значним збільшенням чисельності помічників» [31, с. 9].

Своєрідним орієнтиром для дослідників адвокатури Києва і Київщини, у тому числі адвокатської біографістики, може стати ґрунтовна наукова монографія В. О. Філімоніхіна «Київська адвокатура на зламі епох: витоки, долі, репресії», яка побачила світ у серії видань Центру досліджень адвокатури і права у 2024 р. «На 1917 р., — зазначає автор, — у Києві працювало 755 присяжних повірених і їх помічників. У книзі вперше зібрано їх імена» [8, с. 6].

На наш погляд, розглядаючи життєвий шлях того чи іншого українського діяча в умовах існуючої імперської Росії, слід зважити на ті об'єктивні обставини, які доводилося долати вихідцям чи то з дрібного українського дворянства, чи зі священницьких родин. Які перешкоди доводилося долати їм, щоб зробити кар'єру у будь-якому сегменті суспільного життя, а тим більше на юридичному поприщі.

Київ був третім за значимістю містом імперії після Санкт-Петербурга і Москви. Державний апарат був просякнутий великоросійським духом. Чиновництво у своїй переважній більшості було неукраїнським і присилалося з центральних губерній величезної держави. Правники, як і приватні лікарі в російській імперії, звично належали до заможних прошарків інтелігенції. Першим головою ради присяжних повірених Київського судового округу був, на думку Ю. Левчук, «визначний адвокат того періоду» Олександр Соломонович Гольденвейзер. Випускник юридичного факультету Санкт-Петербурзького університету (1876 р.),

спочатку «працював помічником присяжного повіреного у свого брата, адвоката Мойсея Соломоновича Гольденвейзера у Москві. Адвокат був завзятим бібліофілом, зібрав значну колекцію рідкісних книг. З 80-х років XIX ст. він жив у Києві, де очолював київську адвокатуру. О. С. Гольденвейзер був головою розпорядчого комітету Київської консультації присяжних повірених, організатором і головою Товариства допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі, також автором праць з цивільного та кримінального права» [30, с. 100]. М. С. Гольденвейзер очолював Київське консультаційне бюро протягом десяти років, з 14 березня 1895 по вересень 1904 року, після чого перейшов у ранг присяжних повірених, передавши «віжки правління» іншим. Він був улюбленцем молодого покоління адвокатів, якщо й через п'ять років після залишення посади керівника його називали «Яків Соломонович» і завжди зверталися за порадами і знаннями [31, с. 21–22].

Безперечно, А. Яковліву доводилося перетинатися на професійній стежі з ще одним відомим юристом того часу — Дмитром Миколайовичем Григоровичем-Барським (1872 р. н.). Після закінчення Університету Святого Володимира у 1896 р. він протягом десяти років прослужив на різних посадах при Київській судовій палаті, звідки «вийшов у відставку з посади товариша прокурора окружного суду. Далі займався адвокатурою. У 1910 р. був обраний гласним міської думи від Старокиївської дільниці. Брав участь як захисник у справі М. Бейліса. На початку XX ст. Д. М. Григорович-Барський — голова міського ломбарду, член Комітету міської публічної бібліотеки. У березні 1916 р. колеги-адвокати обрали його головою ради присяжних повірених [30, с. 101].

Архівні матеріали Міністерства юстиції дають можливість довідатися про категорію й інших осіб і те середовище, в якому доводилося проходити службу молодому правнику Андрієві Яковліву. Правове поле було, безперечно, суворо канцелярським, бюрократичним і по духу імперським. Для ілюстрації, наприклад, звернемося до справи «Переписка Канцелярії старшого голови Київської Судової Палати про службу Голови Департаменту Київської Судової Палати, дійсного статського радника Павла Дем'яновича Каменцова», розпочатої 8 квітня 1898 року [33, арк. 1–33]. Утримання в рік голови департаменту становило 2700 рублів. Були й інші статті доходів (*зниклий текст у справі — авт.*), які

визначалися сумами у 360, 750 і 750 рублів, що разом склало кругленьку суму у 4560 рублів. З послужного списку 52-річного П. Д. Каменцова, православного віросповідання, постає блискуча кар'єра імперського чиновника, який походив з обер-офіцерських дітей, закінчив імператорський Університет Святого Володимира у званні дійсного студента і став державним службовцем. «Формулярний список про службу» свідчить, що «згідно з проханням журналу генерал-губернатора від 28 травня 1860 року призначений на службу в канцелярію генерал-губернатора, а вже 31 жовтня цього ж року затверджений губернським секретарем і відправлений в. о. судового слідчого Подільської губернії Балтського повіту; 2 грудня 1863 р. Урядовий сенат призначає його колежським секретарем «со старшинством съ»; 3 листопада переміщений в канцелярію генерал-губернатора канцелярським чиновником; тоді ж переведений столоначальником другого столу канцелярії Київського губернатора; 22 листопада 1867 р. — піднесений до титулярного радника з «старшинством съ» за вислугу років; з 16 листопада 1869 р. йому доручено посаду в. о. радника губернського правління, а 17 лютого 1869 р. — радника; 5 липня 1870 р. за вислугу років став колежським асесором «со старшинством съ»; 8 квітня 1871 р. переведений у Міністерство юстиції і тоді ж призначений членом Саратовського окружного суду; 18 квітня 1874 р. — членом Ніжинського окружного суду; 25 жовтня 1889 р. призначений товаришем голови Ризького окружного суду; 1 квітня 1890 р. за вислугу років і відзнаку по службі присвоєно звання дійсного статського радника; 20 березня 1891 р. призначений членом Київської судової палати. У 1906 р. призначено оклад у 460 рублів у рік; 21 лютого 1913 року надано право носіння на грудях «Высочайше» затвердженої у пам'ять 300-річчя царювання дому Романових, світло-бронзової медалі». Чиновник мав також інші високі імперські нагороди, зокрема святого Станіслава 1 і 2 ступенів, святої Анни 1 і 2 ступенів і святого Володимира 3 і 4 ступенів [33, арк. 8–9].

Про подальшу кар'єру П. Д. Каменцова у період повалення царизму, перетворення російської імперії на республіку, у добу діяльності Української Центральної Ради нічого не відомо. До послуг царського чиновника звернулися у період Гетьманату Павла Скоропадського 1918 р. «Наказом Гетьмана Всієї України (по Відомству Міністерства Юстиції) від 13 серп-

ня 1918 р. під № 164 призначений Предсідателем Департаменту Судової Палати». Служба у судових органах Української Держави була недовгою, як і час існування самого Гетьманату. Наказом Директорії Української Народної Республіки від 12 січня 1919 р. П. Д. Каменцов був «увільнений від займаної посади» [33, арк. 30–33]. Так закінчилася юридична службова біографія одного із стовпів імперської великодержавної судової системи.

Не менш показовою і цікавою є справа ще одного «колеги по роботі» адвоката Андрія Яковліва — члена Київської судової палати, дійсного статського радника Олександра Дмитровича Щербака (розпочата 22 березня 1915 р.). Походив з дворян Пирятинського повіту Полтавської губернії. Народився у Києві 13 червня 1870 р., православного віросповідання; закінчив імператорський Університет Святого Володимира з дипломом 1 ступеня; з 20 листопада 1914 р. дійсний статський радник; нагороджений орденом святої Анни 2 ступеня (10 січня 1910 р.). Отримав оклад 2700 рублів, на харчування 750 рублів, 29 лютого *(буває раз на 4 роки — авт.)* призначений членом Київської судової палати. Був одружений на Катерині Іванівні Биковій, православної дворянці Стародубського повіту *(нині територія рф — авт.)* Чернігівської губернії, уродженої у селі Струговська Буда Стародубського повіту *(нині Брянська область рф — авт.)* 31 грудня 1879 р. Дітей не мали. Статський радник Щербак володів будинком у Києві вартістю 31500 рублів, який приносив прибуток 924 рублі, при тому від держави він отримував квартирних 1050 рублів на рік, володів 50 десятинами землі в Пирятинському повіті Полтавської губернії вартістю 12000 рублів (прибуток від землі — 900 рублів). У дружини був будинок у Стародубі вартістю 15000 рублів і маєток у Чернігівській губернії Стародубського повіту розміром 212 десятин, який давав прибуток 600 рублів [34, арк. 8–10].

Як видно з наведених особових справ чиновників, Київська судова палата, як одна з твердинь московського централізму, опиралася у першу чергу на вихідців з військового стану, дворян, які належали до заможної верстви населення, володіли значними земельними наділами, мали вартісну нерухомість.

Професійна діяльність адвокатів з точки зору фінансових надходжень виглядала значно скромніше представників держапарату. Так, за червень — жовтень 1905 р. присяжні повірені надали 499 платних

порад на суму 513 рублів порівняно з 1904 р., коли було надано 528 консультацій на суму 523 рублі. Адвокати надавали значну кількість безкоштовних консультацій — відповідно 577 у 1905 р. і 475 у 1904 р. [35, с. 96].

Не менший інтерес становлять відомості про соціальне положення київської адвокатури, правників дрібнішого пошибу, зокрема приватних присяжних повірених, які не мали звання помічника присяжного повіреного Київської судової палати. Міністерство юстиції наводить матеріали з'їзду мирових суддів за липень — грудень 1916 р., з яких довідуємося про п'ятьох приватних присяжних повірених, які представляли інтереси своїх клієнтів у судах: 1) міщанин Франц-Адольф Фердинандович Гоффман, лютеранин, освіта домашня, який отримав свідоцтво приватного присяжного повіреного ще у 1882 р., уродженець м. Корсунь, Канівського повіту Київської губернії; 2) міщанин Соломон Іосифович Нахманович, іудей, з домашньою освітою, народився в с. Степанці Канівського повіту Київської губернії, свідоцтво з 1888 р.; 3) міщанин Гірш Ізраїлевич Лур'є, іудей, закінчив курси Олександрійського залізничного училища, свідоцтво з 1888 р., уродженець м. Богуслав Канівського повіту Київської губернії; 4) міщанин Костянтин Ісидорович Бухман, православний, з початковою освітою, свідоцтво отримав 27 вересня 1913 р., уродженець м. Канева Київської губернії; 5) міщанин Адріан Дмитрович Гузій, православний, з початковою освітою, свідоцтво отримав 12 лютого 1914 р., народився в Києві [36, арк. 16–17]. Як бачимо, великим джерелом поповнення адвокатури Наддніпрянщини наприкінці XIX — на поч. XX ст. були містечка, у яких проживали переважно не українці, а євреї, німці, поляки... Значне місце у формуванні української адвокатури цього періоду належало православному духовенству. «Таким чином, — пише І. Коляда, — незважаючи на те, що українці становили найчисельнішу групу інтелігенції порівняно з іншими національностями, вони були найменш репрезентованими серед управлінської інтелігенції або принаймні серед тієї її частини, яку можна вважати найбільш модерною — приватних юристів, або серед тих, з ким пов'язувалися сподівання на культурно-освітній розвиток населення — учителів, вихователів, письменників, митців тощо [16, с. 17].

У 1908 році когорті працівників київської адвокатури поповнив виходець із священницької родини правник Андрій Іванович Яковлів, ставши спочатку

помічником, а згодом адвокатом. Перед ним відкривалася кар'єра успішного юриста-практика, судді або адвоката, можливість реалізації якої він, на наше переконання, використав сповна. Із «Звіту по дисциплінарних справах за період з 1 листопада 1905 р. по 1 листопада 1906 р.» довідуємося про чисельність присяжних повірених при Київському Окружному Суді, яких працювало 230 і 257 помічників присяжних повірених. У листопаді минулого року (1905 — *авт.*), зазначено у звіті, нараховувалося 215 присяжних повірених і 286 помічників. У звітному періоді на розгляді Розпорядчого Комітету знаходилося 138 дисциплінарних справ, 72 з яких надійшли у поточному році [37, с. 3].

Виникає цілком закономірне питання, що це були за дисциплінарні справи, які у двотижневий термін розглядав Розпорядчий комітет консультації присяжних повірених при Київському окружному суді. Засідання комітету відбувалися щотижня. Більшість справ торкалися різноманітних питань поточної діяльності адвокатури, у чому проявлялася сувора нетерпимість Розпорядчого комітету до підпорядкованих Київському окружному суду адвокатів за порушення трудової дисципліни. Проте не слід забувати, що мова йде про час Першої російської революції 1905 — 1907 рр. А в період революцій, суспільних потрясінь, природно, виникає суспільна апатія до права, що не могло не позначитися на професійній діяльності українських адвокатів.

Революційні події у Києві у 1905 — 1907 рр. знайшли досить повне висвітлення в історико-правовій літературі. Проте реакція судової системи на означені події залишається маловивченою. Спробуємо привернути увагу до окремих аспектів проблеми, а саме притягнення до відповідальності учасників протестних рухів у київських судах. Звернемося до «Висновку Розпорядчого комітету консультацій присяжних повірених при Київському окружному суді» по справі, порушеній головою Київського окружного суду про присяжних повірених і їхніх помічників, які намагалися в жовтні 1905 р. припинити заняття (*роботу — авт.*) у Київському окружному суді. Мова йде про суть і значення подій, які відбулися 14 жовтня 1905 р. Події в суді викладено на фоні загального перебігу подій Першої російської революції 1905 — 1907 рр. «Боротьба за народні права, — зазначено у звіті, — набула у жовтневі дні минулого року своєрідної форми всезагального політичного страйку, який, все розростаючись, охопив

собою ширину і глибину Росію і закінчилися конституційним актом 17 жовтня 1905 року.

Київ не становив винятку серед міст Росії, і в ньому також страйковий рух до половини жовтня досяг свого апогею. Страйкували не лише приватні підприємства, наприклад фабрики, школи, але й багато урядових установ» [35, с. 7–8]. Далі у звіті зазначено, що «хоч суд залишався зовні спокійним, але хвиля суспільного руху, що розросталася, стала помалу проникати і у стіни цієї установи. З одного боку, багато хто свідчить про піднесений нервовий настрій у стінах суду, а з іншого боку — зовні все наполегливіше стають вимоги народних зборів, мітингів щодо приєднання суду до всезагального страйку. Ці вимоги у стінах судів викликають зіткнення різних течій. Одні переконані, що суди при всіх політичних бурях мають залишатися безпристрасними, а інші вірять, що громадянський обов'язок суду, який суспільство вважає охоронцем визвольних заповітів шестидесятих років...» [35, с. 8]. Прибічникам демократичних перетворень у судовій системі та участь у жовтневому страйку 1905 р. даремно не пройшла. На січень 1906 — червень 1907 рр. припадає третій етап революції 1905 — 1907 рр. в Україні, який «характеризувався зростанням конфронтації частини адміністративної еліти та державної машини, згортанням революційної боротьби і збільшенням репресій» [38, с. 159]. Із згасанням революції, наступом реакції і початком репресій проти учасників революційних подій, як зазначено у «Звіті розпорядчого комітету» відбулося значне скорочення співробітників — йдеться про втрату «небувалого числа товаришів: 10 осіб померло і 4 виключені з стану за рішенням Київської судової палати від 31 березня 1907 р. за «спробу в жовтні місяці 1905 р. припинити роботу в Київському окружному суді» [39, с. 3].

Події революції 1905–1907 рр. залишили глибокий слід у суспільстві й ще довго знаходилися у полі зору київської адвокатури. Загальна оцінка подій революції, і, на наш погляд, досить об'єктивна, прозвучала на ювілейному засіданні з нагоди десятої річниці Київського консультаційного бюро помічників присяжних повірених 1 квітня 1910 р. «Це був 1905 рік, — читаємо у доповіді, — рік, який став для росії історичним. Визвольний рух, який сповна і всеціло охопив найрізноманітніші верстви російського суспільства, не міг не відбитися і не захопити адвокатуру, особливо її молоді частину...» [32, с. 22].

Далі у звіті йшла мова про те, що революційні події відбилися на продуктивності праці бюро у контексті зменшення чергувань і прийому громадян, що, у свою чергу, вплинуло на фінансовий стан організації, який розцінювався як «критичний». Безперечно, що у вир означених подій у тому чи іншому вимірі був втягнений молодий випускник Університету Святого Володимира Андрій Яковлів.

Життя і громадянсько-суспільна діяльність А. Яковліва змінилася із переїздом М. Грушевського до Києва і створенням «Просвіти». У своїй дисертації «Просвіта» у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX — перша чверть XX ст)» О. Малюта відзначає, що «Просвіта» як суб'єкт націотворчого процесу не лише сприяла консолідації українського народу, пробудженню у нього національної свідомості, формуванню професійної культури і обстоюванню власної державності, а й ставила в основу діяльності національну ідею, що дозволило перевести її на рівень ідеології. Зазначене дало підстави твердити, що організації здійснили колосальну роботу не лише як учасники творення нації, а й — суб'єкти державотворчого процесу. Копітка праця «Просвіти» об'єктивно призвела не тільки до усвідомлення українським народом своїх національних ознак, а й до утворення Української національної держави» [40, с. 12].

У 1905–1907 рр. у підросійських губернських містах України розпочали свою роботу «Просвіти». 6 травня 1906 р. товариство «Просвіта» було засновано в Києві, діяло у 1906–1910 і 1917–1920 рр. «Серед членів східноукраїнських організацій, — пише О. Малюта, — домінували автономістичні погляди. Націонал-демократи були найбільш впливовими у Подільській «Просвіті». Радикальне спрямування було представлене у Київському та Одеському товариствах, окремими членами у Чернігівському. Партийність в УСДРП домінувала серед членів Катеринославської організації, поодинокі діячі якої входили до УПСР. Самостійницькі погляди поділяли лише окремі просвіт'яни» [40, с. 11].

Через структуру осередків «Просвіти» пройшла більшість творців української державності 1917–1921 рр. Помічник адвоката А. Яковлів був обраний членом управи товариства «Просвіта». Як представнику вільної професії, це давало йому можливість для національно-патріотичної діяльності. Принагідно відзначимо, що адвокати стали активними учасниками

Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. На основі наукових досліджень В. Ф. Верстюка та Т. С. Осташко, В. В. Скальський зробив підрахунки, згідно з якими «щонайменше 22 адвокати або ж помічники адвокатів були членами Української Центральної Ради [41, 482–483].

А згідно з підрахунками дослідниці історії «Просвіти» О. Малюти стосовно участі кадрів, підготовлених товариствами, у розбудові Української Національної Держави 1917–1920 рр. до складу Української Центральної Ради входило 122 члени «Просвіти», Малої Ради — 45 осіб, в урядових структурах першої УНР коливалось від 30 до 56 %. В Українській Державі у складі Ради Міністрів кількість членів «Просвіти» коливалась від 6,25 до 38 %. У виконавчих органах Директорії УНР діячі «Просвіти» складали від 24 до 56 %. Як член «Просвіти» А. Яковлів виявив себе, як і О. Карпинський, О. Колесса, М. Левицький, В. Липинський, О. Лотоцький, Є. Лукасевич, О. Назарук, П. Понятенко, С. Смаль-Стоцький, І. Феценко-Чопівський у 1917–1920 рр. на дипломатичній ниві [40, с. 14–15].

На стезі українського національного відродження доля звела адвоката-початківця з найвидатнішим нашим істориком, вченим світового рівня Михайлом Грушевським, що цілком очевидно вплинуло на державницьку діяльність А. Яковліва у добу Української Центральної Ради, на його наукову і публіцистичну діяльність, становлення як вченого, найбільшого дослідника історії українського права. Його образно можна назвати «Грушевським українського права». Збереглося листування Андрія Івановича Яковліва з Михайлом Сергійовичем Грушевським з приводу участі у громадсько-політичному житті Києва [42].

У контексті висвітлення епістолярної спадщини М. Грушевського історик Ігор Гирич упорядкував і видрукував «Покажчик до фонду № 1235 у ЦДІАК України у м. Києві», де наведено такі дані про листування Грушевського і Яковліва: «Яковлів Андрій, визначний історик права, політичний діяч, професор, згодом ректор Українського університету в м. Празі. — 862. С. 12. — 1 лист. — 1908 р. 305. — С. 62. — 1 лист. — 1909 р.» [43, с. 84]. Стосунки двох велетнів вивчення історії української державності розвивалися на широкому суспільному тлі розвитку українського суспільства після революції 1905–1907 рр., коли Михайло Сергійович переніс свою наукову діяльність до Києва, де «30 квітня 1907 р. обраний головою заснованого ним

Українського наукового товариства (УНТ), яке будувалося за зразком НТШ і об'єднувало кращі наукові сили Наддніпрянської України» [44, с. 233]. Товариство здійснювало свою діяльність завдяки членським внескам та пожертвуванням меценатів. УНТ мало три секції (історичну, філологічну і математично-природничу). «Історичну секцію УНТ (1907), — пише Любомир Винар, — очолювали Г. Павлуцький, В. Щербина, Джиджора і А. Яковлів. Членство секцій складалося з різних генерацій українських учених (Ол. Грушевський, О. Левицький, Василенко, К. Антонович, Я. Шульгин, Слабченко та інші відомі дослідники). Хоч ці історики належали до різних поколінь, проте вони в основному приймали і поділяли історичну схему Грушевського й інші його історіографічні концепції. Отже, можна зробити висновок, що українська школа національної історіографії Грушевського, яка народилася у Львові, після 1905 р. вже набрала всеукраїнського характеру та стала на твердий ґрунт у Галичині й Великій Україні, де мала своїх численних послідовників. Вони поділяли головні історіографічні концепції й методологічні засади засновника й керівника школи Грушевського, який в той час був найвидатнішим організатором українського наукового життя на західних і східних українських землях» [45, с. 67–68]. Науково-публіцистична творчість та організаційно-видавнича робота М. С. Грушевського у 1906–1914 рр. і її висвітлення у працях українських істориків та істориків права комплексно проаналізовані у монографії Н. І. Романцової [46]. У зазначений період М. Грушевський активно поєднував наукову та громадсько-політичну роботу.

Через низку причин революція 1905–1907 рр. зазнала поразки. Царат переміг. Російська імперія вступила у період третьочервневої монархії (червень 1907 — липень 1914 рр.). Усю країну наклав режим репресій. В Україні, як і в інших національних регіонах, посилювалося національне гноблення, переслідувалася українська мова і культура, насаджувалася великодержавний шовінізм. Знаково, що якраз у час реакції А. Яковлів переходить до адвокатури.

Докластися до національно-громадської діяльності в означений період реакції і гоніння на все прогресивне, тим більше українського руху, А. Яковліву було непросто. Як юрисконсульт Київської міської управи та казенної палати А. Яковлів був обтяжений виконанням професійних обов'язків державного службовця, діяльність на посаді якого забирала значну частину

часу, що нерідко ставало на перешкоді не лише національно-політичної активності, а й могла загальмувати адвокатську кар'єру (на посаді помічника присяжного повіреного А. Яковлів перебував п'ять років — з 1908 по 1913). Показовим є листування того періоду Андрія Івановича Яковліва з Михайлом Сергійовичем Грушевським. «Дорогий Михайло Сергійовичу! — читаємо у листі від 6 вересня 1908 р., — прошу пробачити мені, що вчора не був на засіданні і не відповів на Вашого листа. Я зараз цілі дні на ревізії гавані і приходжу додому в 7 год. вечора, розбитий зовсім». З причини завантаження на роботу А. Яковлів повідомляє М. Грушевського про неможливість бути на наступному засіданні у понеділок, а така можливість з'явиться у нього аж через тиждень у четвер чи п'ятницю. «Щиро поважаю Вас», читаємо у листі, який закінчується пропозицією сьогодні ж, «якщо Ви будете в Конторі в 5 годин, або раніше, я зайду побалакати» [47, арк. 12]. Листи Яковліва до Грушевського свідчать не лише про суто діловий характер співпраці, а й про особисту задушевність у стосунках, про що свідчить звертання «Дорогий Михайло Сергійовичу!». Відчувається водночас респект сприйняття Грушевського на рівні наукової творчості і громадської діяльності. У листі від 30 жовтня 1909 р. Андрій Яковлів звертається до Михайла Грушевського більш офіційно, по-діловому: «Вельми прошу шановного Михайла Сергійовича вибачити мені...» і в подальшому інформував організатора роботи УНТ про неможливість наступного дня виступити на зібранні. Потенційний доповідач перепрошував за неможливість виступу і називав причини відмови через непередбаченість — «перш за все — доклада ще немає, а тільки матеріал, та й то не всей ще», тому, на його переконання, «виступити прилично на публічному зібранні буде сором і мені, і товариству». А до товариства належали відомі і авторитетні члени, серед яких, крім уже названих керівників історичної секції, входили М. Біляшівський, К. Мельник-Антонович, Ф. Вовк, Б. Грінченко, В. Дурдуківський, П. Житецький, І. Каманін та ін. [48, с. 957]. У листі він скаржиться на брак часу останніми днями і просить його «викинути з черги» і тут же обіцяє «неодмінно скоро скінчити доклад» і передати текст Михайлу Сергійовичу, завданням якого в УНТ було розширення наукової роботи, тому молодий науковець цілковито віддає себе на «суд метра» і у сподіванні на справедливе рішення голови стосовно доповіді завершує: «і тоді робіть з ним, що хочете».

Як видно з листа, державний службовець і водночас помічник присяжного повіреного був дуже обтяжений службою і не міг не лише якісно підготувати доповідь, а й взагалі прийти на поважне наукове зібрання, бо мав «службове засідання зараз по обіді» [49, арк. 62].

Документального підтвердження окремих мотивацій у діях М. Грушевського стосовно Андрія Яковліва нам виявити не вдалося, але подальші події стосовно нього дають підстави зробити припущення, що метр української історії чудово усвідомлював цінність молодого юриста для українського національно-визвольного руху загалом, бачив його неперехідне значення для української історико-правової науки, державотворчості у майбутньому. Більш переконливого, ніж євангельське твердження «...по їхніх плодах ви пізнаєте їх!». [Мтв. 76 20.], й наводити, на наш погляд, не потрібно! На той час А. Яковлів вже опублікував ряд праць з історії, археології, історичного краєзнавства. У 1901 р. у журналі «Ученые записки Харьковского университета» з'явилася публікація «Несколько слов по поводу случайных археологических находок при постройках железных дорог», у 1902 р. — у працях Харківського розпорядчого комітету по влаштуванню XII археологічного з'їзду, а згодом і самого з'їзду — статті «Плоские могилы каменного века на р. Чир в Донской области», «Раскопки кургана у с. Скотоватого Бахмутского уезда Екатеринославской губернии в августе 1900 г.». У газеті «Громадська думка» за 1906 р. № 185 побачила світ стаття А. Яковліва «Державне господарство». У 1907 р. в часописі «Україна» з'явилася стаття «З історії регістрації українських козаків у першій половині XVI ст.» [та «Намісники, державці і старости замку черкаського в XV — XVI ст.» [1, с. 20–22].

Статті, написані до вибуху Першої світової війни, мали на собі відбиток історико-правового підходу, у них проявлявся інтерес до правничих проблем. «Грушевський і його учні, — зазначає Любомир Виняр, — приблизно до 1914 р. репрезентували неонародницький напрям в ідеологічно-історичній площині історії українського народу. Засновник школи і його учні засадничо прийняли ці історіографічні принципи» [45, с. 68]. У працях сучасних українських вчених, дослідників тематики грушевськознавства (І. Гирич, М. Жулинський, В. Качкан, Я. Малик, В. Смолий, В. Тельвак), зазначає Н. Романцова, «наголошувалось, що особливу увагу вчений надавав популяризації своїх праць, адже ця діяльність сприяла поступовому

національному відродженню, формуванню української громадсько-політичної думки» [46, с. 183].

Проаналізувавши період навчання та час професійної діяльності А. Яковліва в державних та навчальних установах Києва, адвокатську практику, участь у громадсько-політичному та культурному житті

української громади, можна підсумувати, що його історико-правові та національно-політичні погляди та досвід, стали тою основою, з якої почалося його подальше сходження як громадського, державного діяча та дипломата у добу національно-визвольних змагань у 1917–1921 рр.

Список використаної літератури і джерел:

1. Маньгора Т. В. Політико-правові погляди А. І. Яковліва: Монографія. — Вінниця: Видавництво, 2020. — 226 с.
2. Петрик А. М. Андрій Яковлів: інтелектуальна біографія : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». Херсон, 2016. 254 с.
3. Петрик А. Андрій Яковлів (1872–1955): нарис життя та діяльності. Український історичний збірник. 2011. № 14. С. 261–270.
4. Токарчук О. В. Розвиток державно-правової думки представниками української еміграції (1920–1930-і рр.): автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 47 с.
5. Правова освіта та наука в українському державотворенні (кінець XIX–XX ст.): монографія / за ред. Б. І. Андрусишина. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 308 с.
6. Андрусишин Б. І., Токарчук О. В. Державно-правова думка міжвоєнної еміграції у персоналіях: питання та відповіді: навч. посіб. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 90 с.
7. Архів Українського Вільного Університету. Почесні доктори УВУ 1931–1996 рр.
8. Філімоніхін В. О. Київська адвокатура на зламі епох: витоки, долі, репресії. / Валерій Філімоніхін. Серія «Регіональна історія адвокатури», Том 3. К.: Л.: Манускрипт-Львів, 2024. 645 с.
9. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 6: Т — Я. — 2004. — 768 с.;
- Ректори Київського університету. 1834–2006 / В. В. Скопенко, В. А. Короткий, Т. В. Табенська та ін. К.: Либідь, 2006. 336 с.
10. Актів промови в Університеті Св. Володимира 1834–1915 рр.: у 3 т. Т. 3. 1877–1915 рр. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; упоряд. та авт. вступ. ст.: В. А. Короткий (кер. автор. колек.), О. Д. Рожко, Т. В. Самчук, А. Г. Соломаха; за ред. Л. В. Губерського. — Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2019. — 500 с. — (Університетська минувшина).
11. Статuti Київського університету 1833–2020 рр. / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; упоряд. та авт. лекцій: В. А. Короткий (кер. автор. кол.), А. Г. Соломаха. — Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2020. — 876 с. — (Університетська минувшина).
12. Геєць І. В. «Правове регулювання вищої педагогічної освіти початку XIX ст. до 1917 р. (на матеріалах Київської та Чернігівської губерній) : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2014. 178 с.
13. Енциклопедія українознавства: Словникова частина. Т. 10. Перевидання в Україні. Львів, 2000. 4005 с.
14. Святоцька В. О. Інститут адвокатури України: становлення та розвиток: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2010. 16 с.
15. Брант С. Корабель дурнів: Вибрані сатири. Переклад з нім., післяслово Ф. Скляра; К.: Дніпро, 1980. 151 с.
16. Коляда І. А. Суспільно-політична діяльність української інтелігенції в Російській імперії у другій половині XIX — на початку XX ст. Автореф. дис... докт. іст. наук : 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2010. 45 с.
17. Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. Київ, 1998. 254 с. С. 203.
18. Осташко Т. С. Яковлів Андрій Іванович. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. — К.: Наук. думка, 2013 — Т. 10: Т — Я — 2013. — 784 с. С. 731 — 732.
19. Усенко І. Б. Яковлів Андрій Іванович. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 6: Т — Я. — 2004. — 768 с. С. 509 — 510.
20. Маньгора Т. В. Політико-правові погляди А. І. Яковліва. Автореф. Дис. ... канд. юрид. наук. К., 2015. 19 с.
21. Горак В. Історіографічні дослідження в Україні. Визначні постаті української історіографії XIX — XX ст. Вип. 12. Київ, 2003. С. 283 — 302.
22. «Список присяжных повѣренныхъ при Киевском Окружном Судѣ. Составлен на 1 Марта, 1912 года. Киевъ, 1912. 20 с.
23. ЦДАВО України. Ф. 4438. Оп. 1. Спр. 5. Біографія Яковліва А. І., 6 арк.
24. Список присяжных повѣренныхъ при Киевском Окружном Судѣ. Составлен на 1 Марта, 1913. 21 с.
25. Отчётъ Совѣта Киевского Консультационного Бюро Помощниковъ Присяжныхъ Поверенныхъ за 1913 год. Киев, 1914. 157 с.
26. Отчётъ Совѣта Киевского Консультационного Бюро Помощниковъ Присяжныхъ Поверенныхъ за 1914 год. Киев, 1915. 157 с.
27. Список присяжных повѣренныхъ при Киевском Окружном Судѣ. Составленъ на 1-е ноября 1914 года. Киев, 1914. 18 с.
28. Отчётъ Совѣта присяжныхъ поверенныхъ Киевской Судебной палаты с 26-го марта 1916 года по 1-е января 1917 года. Киев, 1917.

29. Списокъ помощниковъ присяжныхъ повѣренныхъ состоящихъ при Киевскомъ окружномъ судѣ на 1 июля 1918 года. Черниговъ, 1918.
30. Левчук Ю. Організація адвокатури в окрузі Київської судової палати за судовими статутами 1864 року. Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 2 / За ред. І. Б. Василик. К.: КВІЦ, 2016. 556 с. С. 95 — 102.
31. История русской адвокатуры. Том второй. Под редакцией М. Н. Гернет. Сословная организация адвокатуры. 1864. 20/IX. 1914. Издание Советов присяжных поверенных. Москва, 1916. 410 с.
32. Год XV. Юбилейный Отчётъ Совѣта Киевскаго Консультационнаго Бюро помощниковъ присяжныхъ поверенныхъ с 14 марта 1895 г. по 1 марта 1910 г. Киевъ, 1910. 124 с.
33. ЦДІАК України Ф. 318. Оп. 4. Спр. 1. Арк. 1–33.
34. ЦДІАК України Ф. 318. Оп. 4. Спр. 3 Арк. 8–10.
35. Отчет распорядительного комитета консультации присяжных поверенных при Киевском окружном суде. 1 ноября 1905 — 1906 гг. К., 1906. 96 с.
36. ЦДІАК України Ф. 318. Оп. 4. Спр. 4 Арк. 16–17 зв.
37. Отчетъ Распорядительнаго Комитета консультацій присяжныхъ поверенныхъ при Киевскомъ Окружномъ Судѣ съ 1-го ноября 1905 г. по 1-е ноября 1906 г.
38. Молчанов В. Б. Революція 1905 — 1907 в Україні / Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: Наук. Думка, 2012. Т. 9: Прил. — С. 2012. С. 157 — 160.
39. Отчет распорядительного комитета консультации присяжных поверенных при Киевском окружном суде. 1906 — 1907 гг. К., 1907. 71 с.
40. Малюта О. В. «Просвіта» у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX — перша чверть XX ст): автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2005. 20 с.
41. Скальський В. Лев Борисович Флейшер — адвокат та міський голова Бахмута. Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 2 / За ред. І. Б. Василик. К.: КВІЦ, 2016. 556 с. С. 482 — 489.
42. ЦДІАК України Ф. 1235. Оп. №1 Спр. 862 12 арк. Грушевські — історики, лінгвісти. Яковлів Андрій 63 листи визначного історика права, політичного діяча, професора, згодом ректора Українського університету в м. Празі Яковліва А. до Грушевського М. С.
43. Епістолярна спадщина Михайла Грушевського : покажчик до фонду № 1235 у ЦДІА України у м. Києві / Національна академія наук України; Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України; Центральний державний історичний архів України у м. Києві; упоряд. І. Б. Гирич. — Київ, 1996. — 108 с. — (Науково-довідкові видання з історії України ; вип. 39).
44. Верба І. В. Грушевський Михайло Сергійович / Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: Наук. думка, 2004. Т. 2: Г — Д. 2004. С. 232 — 235.
45. Винар, Любомир. Михайло Грушевський. Історик і будівничий нації (Статті і матеріали). К.: Вид-во ім. Олени Теліги. 1995. 304 с.
46. Романцова Н. І. Михайло Грушевський в історичній науці (1890–1934 рр.). Проблема в українській історіографії: Монографія / Н. Романцова. Маріуполь: МДУ, 2019. 528 с.
47. ЦДІАК України Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 862.
48. Довідник з історії України (А — Я): Посібн. Для серед. загальноосв. навч. закл. За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. 2-ге вид., доопр. і доповн. К.: Генеза, 2001. 1136 с.
49. ЦДІАК України Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 305.